

АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ
СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП
В УКРАЇНІ

МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією
кандидата юридичних наук, доцента
М.К.Галянтича

КИЇВ 2005

УДК
ББК

Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія / За ред. М.К. Галянтича. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. – 224 с.

Авторський колектив:

Антипов В.І., к.ю.н., доцент, **Безух О.В.**, к.ю.н., **Галянтич М.К.**, к.ю.н., доцент, **Грудницька С.М.**, к.ю.н., доцент, **Деревянко Б.В.**, **Дзера О.В.**, д.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України, **Доценко Ю.П.**, к.ф/м.н., **Костицький В.В.**, д.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України, **Кузнєцова Н.С.**, д.ю.н., професор, академік АПрН України, **Махінчук В.М.**, к.ю.н., **Мироненко Н.М.**, д.ю.н., член-кореспондент АПрН України, **Нижник Н.Р.**, д.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України, **Щербина В.С.**, д.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України

Рецензенти:

Луць В.В., д.ю.н., професор, академік АПрН України
Коссак В.М., д.ю.н., професор

ISBN

У монографії комплексно розглядаються проблеми організації, діяльності промислово-фінансових груп в Україні. Монографія базується на чинному законодавстві України з урахуванням зарубіжного досвіду.

У монографічному дослідженні доводиться необхідність створення ПФГ в Україні, підтверджується особлива правова природа правосуб'єктності ПФГ, зазначається можливість створення національних і ТПФГ, показано важливість великих промислово-фінансових об'єднань у зарубіжних країнах і шляхи удосконалення вітчизняного законодавства.

Розрахована на широке коло спеціалістів наукової галузі, юристів-практиків, науковців та економістів, а також студентів та аспірантів.

Редактор _____
Коректор _____
Комп'ютерна верстка та дизайн _____

Попович В.І.
Попович Т.Г.

Передмова

Світовий розвиток економіки свідчить про необхідність концентрації капіталу у напрямку об'єднання капіталу та виробництва, що історично відбувалося. Економіка розвинених країн має тенденцію і в подальшому до об'єднання капіталів, виробництва та створення різних видів об'єднань.

В Україні в результаті ринкових перетворень, що відбуваються, склалися визначені форми об'єднань підприємств. Недоліки правового регулювання створення і діяльності об'єднань підприємств полягають в тому, що якщо фінансово-економічні аспекти цього питання у визначеній мірі врегульовані і висвітлюються в літературі, то юридичні питання поки ще мало досліджуються, а нормативна база в свою чергу потребує подальшої правової регламентації.

Фінансово-промислові групи є новими для України й українського законодавства видами об'єднань підприємств, що не є юридичною особою, заснованих на економічній зацікавленості та субординації, і, розповсюдженого в світовій ринковій економіці.

У сучасних умовах зростає актуальність забезпечення конкурентоспроможності підприємств як в середині нашої країни, так і за кордоном. Істотно підвищити можливості вітчизняної економіки можуть великі промислово-фінансові групи (ПФГ), створення яких через недосконалість законодавства не отримало необхідного поширення. У той же час, відсутність великих вітчизняних промислових підприємств, які мають постійну підтримку банків, ускладнює виконання завдань виходу на міжнародні ринки.

Загальний стан промислово-фінансової інтеграції зараз далекий від задовільного. Відповідне законодавство існує багато років, проте, як видно із поточної ситуації, ефективність його відсутня. В Україні були прийняті Цивільний і Господарський кодекси, які повинні закріпити перехід до ринкових умов господарювання. У таких умовах виправданим буде внесення змін до спеціального законодавства, що стосується ПФГ.

Представлена монографія у певній мірі сприяє подоланню окреслених проблем. Нагальною потребою є розробка правового механізму захисту юридично самостійних, але економічно нерівноправних господарюючих суб'єктів, захисту інтересів учасників об'єднань підприємств, забезпечення гарантій кредиторів об'єднань, створення правових перешкод монополізації

економіки й усуненню конкуренції. необхідність посилення принципів централізації в управлінні ПФГ; надання головному підприємству ПФГ права давати обов'язкові вказівки учасникам ПФГ; забезпеченню інтересів окремих підприємств у групі на користь головного підприємства ПФГ; удосконалення порядку створення ПФГ, надання підтримки ПФГ тощо.

Важливість задач, що постають перед об'єднаннями, підкреслює нагальну потребу прийняття нової редакції Закону України "Про фінансово-промислові групи", що задовольнить потребу органічного погоджування правових норм, об'єднання з іншими інститутами господарського законодавства, чітко визначить юридичну специфіку правового статусу господарських об'єднань різних видів, заповнить прогалини в законодавстві і вирішить існуючі проблеми в практиці об'єднання підприємств. Слід вирішувати проблеми правового забезпечення, консолідації діяльності окремих суб'єктів господарювання в умовах формування і функціонування ринкової економіки.

Промислово-фінансові групи відкривають широкі можливості для залучення закордонного капіталу, створення спільних об'єднань підприємств. Оскільки проблема правового регулювання господарських об'єднань є багатогранною, то теоретичне з'ясування найменш розроблених питань, що ще не знайшли свого достатнього правового врегулювання, дозволить як удосконалити законодавчу базу, так і сприятиме більш ефективному її функціонуванню.

Визначення господарських об'єднань дозволяє легко акумулювати значний по розмірах капітал у різних секторах економіки. Важко перебільшити значимість ПФГ у процесі відродженні національної економіки.

ПФГ є більш конкурентоздатними в порівнянні із суб'єктами господарювання інших організаційно-правових форм, в той же час відсутні єдині підходи до правового регулювання ПФГ у різних галузях українського законодавства (цивільного, господарського, податкового, антимонопольного тощо.).

Концентрація уваги юридичної науки на проблемах правового забезпечення економіки, консолідація сил вчених, можуть сприяти посиленню позитивного впливу науки на економічну політику, законодавство, практику його реалізації.

Відповідно до чинного законодавства України кожне підприємство

може бути учасником промислово-фінансової групи. Таке право підприємств поширюється також на транснаціональні промислово-фінансові групи, до складу якої можуть входити як українські, так і іноземні юридичні особи. До складу промислово-фінансової групи можуть входити як промислові, так і інші підприємства: наукові і проектні установи та організації усіх форм власності. З іншої сторони, створення ПФГ забороняється у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, транспортних послуг.

Відповідно до чинного законодавства України, у складі промислово-фінансової групи визначається головне підприємство, яке має виключне право діяти від імені промислово-фінансової групи як учасника господарських відносин.

Головне підприємство ПФГ - це підприємство, створене відповідно до законодавства, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно представляє інтереси ПФГ. Інші учасники ПФГ виробляють проміжну продукцію, яка використовується для виробництва кінцевої продукції ПФГ і реалізується виключно іншому учаснику чи головному підприємству ПФГ, або надають банківські та інші послуги учасникам і головному підприємству. Головне підприємство та учасники ПФГ зберігають статус юридичної особи, а також незалежність у здійсненні виробничої, господарської і фінансової діяльності відповідно до закону та укладеної Генеральної угоди про спільну діяльність.

Законодавством України встановлено обмеження щодо створення головного підприємства ПФГ, яким зокрема не можуть бути торговельне, транспортне підприємство, підприємство громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа.

Промислово-фінансова група є об'єднанням підприємств із особливим статусом, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції.

Особливістю правового статусу промислово-фінансової групи є те, що таке об'єднання підприємств на відміну від інших не є юридичною особою і тому не підлягає державній реєстрації як окремий суб'єкт господарювання.

Слід зазначити, що Господарський кодекс України, який вступив в силу 1 січня 2004 року, не регулює питання порядок утворення та діяльності промислово-фінансових груп, і більше того стаття 125 Господарського кодексу України носить відсильний характер, і навіть визначає обов'язкову наявність спеціального закону про промислово-фінансові групи та інших нормативних документів. Так, порядок створення ПФГ регламентується Положенням про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781.

Відповідно до Закону України «Про фінансово-промислові групи» питання про створення ПФГ порушує перед Кабміном уповноважена особа (особи) ініціаторів створення ПФГ, яка подає на ім'я Прем'єр-міністра: Генеральну угоду, підписану всіма ініціаторами створення ПФГ; техніко-економічний проект обґрунтування створення ПФГ; висновки відповідного галузевого органу виконавчої влади, Фонду держмайна України, Антимонопольного комітету України, а також інші документи відповідно до закону. Найменування ПФГ повинно містити словосполучення “промислово-фінансова група (ПФГ)”. Кабмін приймає до розгляду проекти створення ПФГ за умови, що розрахунковий обсяг реалізації її кінцевої продукції буде еквівалентним сумі 100 мільйонів доларів США за рік починаючи з другого року після створення ПФГ. Рішення про створення (реєстрацію) ПФГ оформляється постановою Кабміну України у тримісячний строк, а в разі розгляду проекту транснаціональної ПФГ - у шестимісячний строк. Рішення про створення (реєстрацію) транснаціональної ПФГ приймається лише за умови попереднього укладення міждержавного договору, що підлягає ратифікації Верховною Радою України.

Головне підприємство та учасники ПФГ укладають Генеральну угоду про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ (Генеральна угода), яка підлягає затвердженню постановою Кабміну України. Генеральна угода включає: назву ПФГ; перелік затверджених державних програм, з метою реалізації яких створюється ПФГ; визначення головного підприємства; кандидатуру президента ПФГ, його права та обов'язки, порядок звільнення з посади; перелік учасників ПФГ; перелік кінцевої продукції ПФГ; строк дії угоди; інші умови, передбачені законодавством або визнані необхідними ініціаторами створення ПФГ. Угода набирає чинності з дня прийняття постанови про створення (реєстрацію)

ПФГ. Взаємні зобов'язання головного підприємства і учасників ПФГ щодо виробництва кінцевої продукції, а також взаємні зобов'язання учасників щодо виробництва проміжної продукції оформляються також двосторонніми угодами про поставки проміжної продукції (надання відповідних послуг). Цими угодами визначається взаємна відповідальність сторін за порушення зобов'язань. Спори, які можуть виникати між сторонами, вирішуються господарським судом у встановленому порядку. Головне підприємство або учасник ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями держави. Держава не несе відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства або учасника ПФГ.

Чинне законодавство встановлює, що головне підприємство та учасники ПФГ здійснюють окремий бухгалтерський облік і ведуть статистичну звітність щодо виробництва і реалізації кінцевої та проміжної продукції ПФГ згідно із законодавством.

Реорганізацією ПФГ є зміна головного підприємства, перезатвердження переліку кінцевої продукції та (або) перезатвердження складу учасників, що потребує внесення змін до Генеральної угоди. Виключення (вихід) головного підприємства або учасника із складу ПФГ здійснюється шляхом прийняття постанови Кабміном України. Виключення (вихід) із складу ПФГ головного підприємства тягне за собою реорганізацію ПФГ та її нову реєстрацію відповідно до закону. Реорганізацію ПФГ шляхом виключення (виходу) головного підприємства або учасника із складу ПФГ Кабмін може здійснювати у випадках, передбачених законом.

Ліквідація ПФГ здійснюється шляхом прийняття постанови Кабміном України: у зв'язку із закінченням затвердженого строку її діяльності; у зв'язку з неможливістю реорганізації ПФГ у випадках, передбачених законом; за ініціативою учасників ПФГ.

Питання про ПФГ є настільки складним, що навряд чи можна повністю його розкрити у всіх частинах. Слід зазначити, що сучасний стан українських ПФГ відрізняється тим, що сучасна нормативна база що визначає правове становище ПФГ, не відповідає потребам суспільства і повинна бути приведена у відповідність до сучасних вимог економічного розвитку держави. Законодавчо повинен чітко встановлюватися характер відносин власності, що виникають між підприємствами, науковими і проектними установи, іншими організаціями усіх форм власності, що входять у склад ПФГ. Слід також зазначити, що вплив податкової політики на участь ПФГ в

інвестиційній та інноваційній діяльності повинний бути направлений на створення економічної зацікавленості підприємств у створенні такого роду об'єднань, із забезпеченням державного контролю за діяльністю ПФГ. Саме позитивний досвід таких країн світу, як Росія, США, Японії, Китаю слід застосовувати в законодавстві України. Такий висновок можна зробити виходячи навіть з того, що в Росії ефективно працює понад 100 ФПГ, в Україні тільки 1, яке було скасовано Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 року №1420 „Про скасування Постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2001 року №547 „Про утворення промислово-фінансової групи „Титан” Така ліквідація в порушення встановленого порядку, свідчить тільки про те, що і одна ПФГ в Україні, до складу якої входило 6 юридичних осіб, так і не запрацювала. Для активізації діяльності ПФГ необхідно здійснити заходи правового характеру, а у впровадженні їх у життя повинен виявлятися зв'язок науки із практикою.

Розділ I. Розвиток промислово-фінансової інтеграції та необхідність створення промислово-фінансових груп у сучасних умовах.

1.1. Економічний патріотизм: закон перманентної концентрації капіталу і проблеми економічної політики в умовах глобалізації

Процес інтеграції України у світовий економічний простір необхідний і неминучий, обіцяє нові перспективи і значні можливості прогресивного розвитку національної економіки.

Створення реальних передумов вступу України до Європейського Союзу визначено стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку на найближчі десять років в Посланні Президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки" .

Дії Уряду (відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Відкритість, дієвість, результативність") спрямовуються на створення умов для наближення до європейських стандартів в усіх сферах суспільного життя. А створення належної бази для набуття Україною повноправного членства в ЄС , вступ до СОТ (відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Послідовність. Ефективність.

Відповідальність") визначено основним завданням на сучасному етапі, для чого проводиться робота щодо імплементації УПС; наближення законодавства України до законодавства ЄС та норм і стандартів СОТ; підготовки та впровадження спільного Плану дій Україна-ЄС в рамках ініціативи ЄС "Ширша Європа - сусідство"; використання нових можливостей розширення ЄС та уникнення його небажаних наслідків для України тощо.

Зупиняючись на питаннях розвитку співробітництва між Україною та ЄС неможливо обійти поза увагою наступне.

У грудні 1991 р. Європейські Співтовариства визнали незалежність та суверенітет України.

Позиція України щодо Європейського Союзу вперше на законодавчому рівні сформульована в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених Верховною Радою України 2 липня 1993 року.

14 червня 1994 року підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (Угода про партнерство і співробітництво), яка після ратифікації Верховною Радою України та всіма країнами-членами ЄС набрала чинності 1 березня 1998 року та є правовою основою двосторонніх відносин.

Угода про партнерство і співробітництво передбачає співпрацю з широкого кола політичних, торговельних, економічних, фінансових, соціальних та гуманітарних питань.

Інституціональні рамки виконання зазначеної угоди базуються на трьох спільних органах: Раді, Комітеті з питань співробітництва та Комітеті з питань парламентського співробітництва. В цьому контексті важливим стало підписання Президентом України 24 лютого 1998 року Указу, згідно з яким було створено Українську частину Ради та Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. За домовленістю з Європейською Стороною, в рамках Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС створено чотири спільні підкомітети: з питань торгівлі та інвестицій; з питань фінансів, економіки, статистики; з питань енергетики, співробітництва в цивільному ядерному секторі, охорони навколишнього середовища, транспорту, телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; з питань митниці, транскордонного співробітництва, боротьби з нелегальною міграцією, "відмиванням грошей" та наркобізнесом.

У серпні 2002 року створено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, яку очолює Президент України.

Запроваджено посаду Уповноваженого України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який здійснює координацію діяльності та заходів, спрямованих на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

На парламентському рівні також створено постійний Комітет з питань Європейської інтеграції.

Рішеннями Президента України визначено окремі міністерства, які відповідно до своєї компетенції здійснюють міжвідомчу координацію процесу інтеграції України до ЄС, зокрема:

Міністерство закордонних справ України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики та політики безпеки

Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України здійснює міжвідомчу координацію з питань економічного та соціального співробітництва України з ЄС, відповідає за економічну інтеграцію та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС, регіональне та галузеве співробітництво, організаційне забезпечення інтеграційного процесу

Міністерство юстиції України відповідає за здійснення координації діяльності центральних органів виконавчої влади із забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Зазначене вище дає можливість стверджувати про сформованість інституційної бази співробітництва Україна-ЄС, що дає поштовх для належного співробітництва України з ЄС та реалізації євроінтеграційної стратегії України.

В контексті реалізації державної політики інтеграції України до ЄС слід зазначити, що основні її засади (поряд з УПС) визначені Стратегією та Програмою інтеграції України до Європейського Союзу.

Нині державна політика інтеграції України до Європейського Союзу, яка спочатку обмежувалась зовнішньополітичною діяльністю, все більше впливає на розвиток внутрішньої політики, що знайшло своє відображення у рішеннях Президента та Уряду України.

Зараз зусилля Уряду зосереджуються на істотному поглибленні та розширенні практичного співробітництва між Україною та ЄС за всіма основними напрямками: економічному та торговельному, зовнішньополітичному та у сфері безпеки, у галузі юстиції та внутрішніх

справ.

Згідно з Програмою інтеграції України до ЄС, схваленою Президентом України у 2000 році, така співпраця має сприяти здійсненню в державі системних економічних та політичних реформ. Програмою визначені поетапні заходи в різних сферах з метою досягнення набуття Україною відповідності

Копенгагенським критеріям. Щорічно Уряд затверджує заходи щодо забезпечення реалізації пріоритетних положень цієї Програми.

Подальше двостороннє співробітництво планується здійснюватися на основі визначення конкретних кроків і зобов'язань як України так і ЄС шляхом укладення спільного Плану дій Україна-ЄС.

Наближення законодавства України до законодавства ЄС розглядається одним з основних завдань реалізації курсу України на євроінтеграцію. В цьому напрямку, з метою скоординованої реалізації євроінтеграційного курсу України, координації роботи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС було створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС при Президентові України, Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Центр європейського та порівняльного права при Міністерстві юстиції.

Також неможливо не підкреслити на важливості прийнятого Верховною Радою України у цьому році Закону України "Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу".

Беручи до уваги те, що стабільний розвиток відносин Україна-ЄС та виконання взятих Україною зобов'язань значною мірою залежить також від адекватного фінансування заходів з інтеграції України до ЄС, неможливо обійти поза увагою питання фінансового забезпечення євроінтеграційних заходів, оскільки належне виконання численних інтеграційних заходів та зобов'язань України значною мірою залежить від того, яким чином вони будуть фінансове забезпечені з державного бюджету.

Необхідно відмітити, з метою фінансового забезпечення виконання євроінтеграційних заходів з реалізації, зокрема, положень Програми інтеграції України до ЄС, в тому числі з адаптації законодавства України до законодавства ЄС у Державному бюджеті України щорічно передбачаються відповідні кошти. Головні розпорядники бюджетних коштів, що є

відповідальними за виконання тих чи інших євроінтеграційних заходів, усвідомлюючи те, що фінансування євроінтеграційних заходів побудовано на нормах Бюджетного кодексу України з врахуванням Концепції застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, щорічно передбачають видатків у складі своїх бюджетних програм.

При цьому необхідно підкреслити, що, враховуючи стратегічний курс України на євроінтеграцію та те, що проведення євроінтеграційних заходів охоплює усі сфери економіки, виконання заходів в межах державної цільової програми "Програма інтеграції України до ЄС" перетинається з виконанням заходів за іншими державними цільовими програмами, а в деяких випадках - передбачається у рамках інших державних цільових програм. Так, в ході аналізу таких програм було виявлено, що цілі та завдання більше ніж 100 державних цільових програм відповідають пріоритетам Програми інтеграції України до ЄС.

Слід підкреслити, що з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції, широкої і постійної громадської підтримки цієї політики, створення передумов для поглиблення і розширення відносин України з ЄС Указом Президента України від 13.12.2003 №1433 затверджено Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004 - 2007 роки та Державну програму інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004 - 2007 роки.

Доречно зробити наступні висновки:

євроінтеграційна стратегія України повинна залишатися напрямом зовнішньополітичного курсу України на тривалу перспективу. Пріоритетність цього курсу ніяким чином не повинно трактуватись як недооцінка важливості інших стратегічних напрямів зовнішньополітичної діяльності нашої держави. - на даному етапі сформовано інституційну базу співробітництва Україна-ЄС, що дає поштовх для належного співробітництва України з ЄС та реалізації євроінтеграційної стратегії України;

механізм бюджетного фінансування євроінтеграційних заходів, побудованих на нормах бюджетного кодексу України, створив методологічну основу для належного фінансування євроінтеграційних заходів.

від того, наскільки послідовними, реалістичними та ефективними будуть кроки по реалізації євроінтеграційної стратегії, залежить успіх курсу України на європейську інтеграцію;

від глибини здійснення економічних, політичних та правових реформ залежить досягнення якісних змін у відносинах між Україною та ЄС.

Євроінтеграційні процеси є однією з відповіді України на виклик глобалізації. Одним з основних економічних законів глобалізації є закон перманентної концентрації капіталу.

У сучасних економічних умовах взаємозалежність основних видів капіталу, до яких можна віднести фінансовий, промисловий та інтелектуальний, досягла такого рівня, за яким їх автономне існування стає багато в чому слабким, тому, спираючись на численні позитивні приклади, відзначимо, що ці види капіталу об'єктивно у своєму розвитку "приходять" до об'єднання і створення єдиних організаційних структур, що мають їх певним чином регулювати.

Світовий досвід розвитку економіки за останні десятиріччя засвідчив багато різноманітних прикладів концентрації капіталу шляхом об'єднання капіталу та виробництва, який історично відбувався шляхом від простого до більш складного: від розрізнених, автономних, дрібних форм до об'єднання, взаємопроникнення і зрощування у величезні організаційні об'єднання. Саме такою є звичайна логіка формування фінансового капіталу та його об'єднання з промисловим у межах єдиних організаційних утворень за класичними канонами ринкової економіки. Причому історично виробничий капітал забезпечив самостійно процес виділення з свого складу нових форм капіталу, спочатку торговельного, а згодом – і грошового, який з часом перетворився на фінансовий. Згадані окремі самостійні форми капіталу на початковому етапі свого розвитку лише взаємодіяли між собою, а потім розпочався процес їх взаємопроникнення та поєднання, що призвело до появи промислово-фінансових груп як організаційної форми об'єднання виробничого та фінансового капіталів.

Отже, капітал поділявся на види, відмежовувався один від одного – промисловий, фінансовий, аграрний, але в рамках галузевого капіталу продовжувався процес концентрації з тим, щоб з часом за певних умов призвести до об'єднання різних видів капіталу [1].

Промислово-фінансові групи, як підтверджує практика їх діяльності, є сьогодні найдосконалішою формою кооперації в економіці, хоч самі спроби такої кооперації відомі давно і завше виступали засобами забезпечення ефективного розвитку економіки. В основі економічних перетворень часто знаходилися економічні вчення.

Стародавньоримський агроном Варрон (116-27 рр. до н.е.) у трактаті "Про сільське господарство" описав необхідність поєднання підприємств двох галузей – землеробства і тваринництва, оскільки ціни на зерно в Римській імперії були низькими, а тваринництво давало високі прибутки [2].

Ідеологом концентрації виробництва, зокрема концентрації великого землеробства, виступав Марк Туллій Цицерон (107-44 рр. до н.е.).

У "золотий вік" стародавньоримської історії з розвитком ремісничого виробництва з'явилися галузеві об'єднання по виготовленню виробів із заліза в Путіолах, бронзи і свинцю – в Кануї, кераміки – в Арреції, вовни – в Канузі та Медіолані. У Римі такі об'єднання отримали назву колегій.

У середні віки формою об'єднання капіталу стали цехи. Цехова регламентація охопила всі ступені виробництва і збуту товарів. Свідченням економічної політики, спрямованої на розвиток ремесел, будівництва міст та торгівлі у Київській Русі, є Галицько-Волинський Іпатіївський літопис.

Подальший розвиток цехів привів до появи мануфактури, яка на початку прикривалася цеховою вивіскою. Так, члени цеху суконщиків у XIV-XV ст. у Флоренції безпосередньо не займалися виробництвом сукна, а купували вовну в Англії і продавали готову продукцію за кордоном.

Недооцінка принципу концентрації капіталу як запоруки стимулювання економічного розвитку при умові відповідних правових форм організації його функціонування та невиправдані заклики до подрібнення сільськогосподарського виробництва утопістами Джоном Лільберном (1614—1657 рр.), Джерардом Уінстенлі (1609—1652 рр. "Закон свободи") привели до повного краху та їх практичної спроби реалізації свого проекту, коли Дж.Уінстенлі та його друзі спробували спільно обробляти землю в графстві Сьоррей [3].

Натуральне господарство та цехи ремісників, як застаріла форма концентрації промислового капіталу, було розірване капіталістичним виробництвом, в основі якого на початку лежали спочатку ранній меркантилізм, а потім – класична економічна теорія.

У XVIII ст. з'явилися централізовані мануфактури, які створювалися в першу чергу у нових галузях економіки. Найбільш розвинутими були мануфактури по виробництву цукру, сукна, шовку в Англії та Нідерландах.

Ідеологом мануфактурного виробництва справедливо називають Адама Сміта (1723-1790 рр.; "Дослідження про природу і причини багатства народів"), який не тільки знову поставив питання про моральність

підприємницької діяльності, сформулював вчення про основний і оборотний капітал, теорію розподілу праці і грошей та теорію вартості, а й запропонував відмінити урядову регламентацію промисловості і внутрішньої торгівлі, запровадивши акцизи (непрямі податки).

Промисловий переворот у XVIII-XIX ст., який охопив Англію, вивів цю країну в число найбільш розвинутих, перетворив її у "фабрику світу" та сприяв формуванню нової галузевої структури економіки, утворенню монополій. Пізніше подібні процеси прийшли і до інших країн. Тільки у середині XIX ст. у Франції промисловий переворот йшов за рахунок швидкого розвитку важкої індустрії та створення великих банків ("Кредит Мобільє" у 1852 р., "Кредит Ліоне" у 1865р.).

У США швидке зростання економіки забезпечило впровадження прогресивних методів виробництва (паровий екскаватор, конвеєрна система), а створення монополій як нової економічної форми почалося із залізниць, а потім нафтової промисловості. Так, "Стандарт Ойл" у 1897 р. уже контролювала 95% очистки нафти в країні [4], нагромадивши у 1882-1906 рр. майже мільярд доларів.

У цей же час з'являються цукрові трести, сталеварна корпорація Карнегі. Трести стали специфічною формою американських монополій. Це були або юридичне самостійні компанії, або групи акціонерних товариств. Керівництво ними здійснювали холдингові компанії — спеціальні корпорації, які самі нічого не виробляли, але були власниками контрольних пакетів акцій інших підприємств.

Треба погодитися з висновком авторів підручника "Економічна історія капіталістичних країн", що трести стали такою формою централізації капіталу, яка давала змогу проводити єдину технічну та економічну політику, концентрувати фінанси на найбільш важливих та перспективних напрямках розвитку економіки [4].

Як бачимо, процес концентрації капіталу завжди мав перманентний характер. Концентрація капіталу є об'єктивним процесом, законом економічного життя. "Економічні закони – внутрішньо необхідні сталі й істотні зв'язки між протилежними сторонами, властивостями економічних явищ і процесів, елементами економічної системи" [5]. Економічні закони не залежать від свідомості людей. Окремі з економічних законів мають загальний характер, властиві всім способам виробництва на відміну від інших, які обмежуються у часі дією у рамках кількох способів виробництва

(закон вартості) або ж на певних стадіях суспільного виробництва (закон планомірного розвитку економіки). На нашу думку, закон перманентної концентрації капіталу відноситься до загальних економічних законів. Короткий історичний екскурс показує, що капітал завжди "схильний" до концентрації. І процес цей мав місце на всіх етапах розвитку товарного виробництва. Об'єктивну дію закону перманентної концентрації капіталу не зупиняють навіть відповідні дії держави [6].

Так, прийняття спеціального "антитрестовського" законодавства у США обумовило тільки зміну форми монополій. Замість трестів почали утворюватися концерни, керівництво якими здійснювалось за допомогою холдингів. Причому промислові монополії почали використовувати свої надприбутки як займаний капітал. Монополізація окремих галузей доповнювалась інтенсивною концентрацією банківського капіталу, який почав контролювати промисловість. Найбільш великі банки стали центрами, навколо яких почалось формування цілих фінансово-промислових імперій.

Вчених усе більше приваблюють проблеми монополій. Можна назвати роботи Р.Штамлера "Господарство і право", Р.Штольцмана "Соціальні категорії", Ф.Оппенгеймера "Теорія чистої політичної економії".

Тут доречно згадати відомого українського вченого М.Туган-Барановського (1865-1919), який першим на території тодішньої Росії помітив переваги нової форми господарювання – картелів як одного з перших видів промислово-фінансових груп. Одним з найбільших внесків М.Туган-Барановського була теорія економічних циклів і криз, розкрита в книзі "Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя". Причинами криз стали не сам державно-монополістичний капіталізм, а диспропорції у розміщенні капіталу. Звинувачуючи у всіх бідах суспільства державно-монополістичний капіталізм, В.Ленін (Ульянов) замінив державне регулювання приватним капіталом на державне регулювання державним капіталом, перетворивши державу у крупного монополізованого власника -підприємця, який виробляв продукцію і товари щоденного попиту, розподіляв їх, в т.ч. і через систему магазинів, контролював дотримання законів та ін.

Першим вченим, який показав неспроможність економічного лібералізму і обґрунтував необхідність суспільного контролю над господарською діяльністю, був основоположник американського інституціоналізму Т.Веблен (1857—1929 рр.). Розглядаючи протиріччя між

інтересами розвитку виробництва та інтересами підприємців (Т.Веблен називає це явище "дихотомією"), вчений утопічно формулював прогнози про передачу влади в економіці від підприємців до технократів.

У цей період уперше були зроблені висновки про роль концентрації виробництва в економічному розвитку, зокрема в працях Р.Ліфмана ("Картелі і трести"), який називав картелі ринковим феноменом. На його думку, профспілки, робітничі союзи такі ж монополії, як і коаліції підприємств.

Подальша ж історія підтвердила значно вищу ефективність суспільного розвитку, при якому інтереси приватного капіталу та громадянського суспільства урівноважуються державним регулюванням на основі права.

Одне з перших місць у світі за рівнем концентрації виробництва сьогодні займає Канада. На початку 60-х років в обробній промисловості монополії, які становили 1% від загальної кількості підприємств, виробляли 39% валової вартості продукції галузі; 28 компаній володіли 20% реальних активів усіх підприємств галузі. Ще вищий рівень монополізації спостерігався в добувній промисловості: 5 найбільших корпорацій забезпечили 63% вартості всіх добутих у країні руд металів. Значною залишалася частка держави в промисловому секторі. У 1969 р. вона становила 18% вільних активів усіх фірм, які діяли у Канаді. Рівень концентрації фінансового капіталу у Канаді значно вищий, ніж у інших країнах. У Канаді діє 10 приватних комерційних банків. На початку 60-х років три найбільші банки Канади володіли 70% активів, а найбільші з них - "Роял бенк оф Кенеді" і "Кенедіон імперіал бенк оф комерс" займали відповідно 9 та 11 місце серед найбільших банків світу.

Особливістю концентрації капіталу у II половині XX ст. стало не тільки об'єднання фінансового і промислового капіталу, а й прорив такими об'єднаннями — промислово-фінансовими групами національних кордонів і утворення транснаціональних компаній - об'єднання промислового, фінансового, наукового, трудового капіталу незалежно від національних кордонів.

Самі ТНК, як відомо, створювалися в межах функціонування світового господарства. За даними ООН, уже на початок 80-х років ТНК мали в країнах, що розвиваються, 27 філіалів. Із них 44,2% належали США, 22,8% Великобританії, 6,6% - Японії, 5,3% - Франції, 4,9% - ФРН.

На зарубіжних підприємствах ТНК нині працює близько 14 млн. чоловік [7]. Інвестування коштів через ТНК відзначається високою

ефективністю як для країн високорозвинутих, перш за все країн "сімки", які є "столицями" ТНК, так і для країн третього світу. Так, у 1975—1984 рр. американські корпорації вклали в економіку країн, що розвиваються, 22,5 млрд. дол. США, а отримали прибутків за цей період 88,4 млрд. дол. США, з яких 31,6 млрд. дол. США було реінвестовано в економіку країн третього світу.

У 1984 р. у зарубіжних філіалах американських ТНК вироблялося продукції на 900 млрд. дол. США, що у 2,5 рази перевищує експорт товарів із США [8].

Конституційна основа діяльності ТНК розроблялася професором Рединського університету (Великобританія) Джоном Данінгом. В основі його бачення - "еклектична парадигма", яка стала однією з теорій міжнародного виробництва.

Особливістю цієї теорії є те, що вона може бути пов'язана з різними типами виробництва (ресурсно-базовим, імпорто-замінюючим, експортно-орієнтованим, глобально-орієнтованим), а також охоплює різні розділи економічної теорії та права (рух капіталу, торгівля, інновації). Окрім цього, згадана теорія може базуватися як на макроекономічному (глобальні тенденції), так і на мікроекономічному рівнях (тенденції взаємодії між фірмами на галузевому рівні).

Об'єктивна дія закону перманентної концентрації капіталу проявляється і в українських умовах. Не дивлячись на явно реакційний зміст Закону України "Про промислово-фінансові групи" [9], який швидше є перешкодою концентрації капіталу, це не перешкодило процесу концентрації та об'єднання капіталу.

Разом з тим можна справедливо поставити питання: чи можна взагалі відмовитись від Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні" і визнати таким, що втратив чинність? З точки зору юридичної - так! Для цього ще доведеться визнати такою, що втратила чинність, і статтю нового Господарського кодексу України. У цьому випадку можуть застосовуватися положення нового Цивільного кодексу України щодо спільної діяльності суб'єктів підприємництва та Конвенції СНД про транснаціональні корпорації. Одночасно буде усунуто протиріччя між згаданою Конвенцією та Господарським кодексом України. З точки зору конкретної економіки та менталітету українців, таке рішення призвело б до суспільно-політичної відмови від ідеї створення ПФГ. Але на сьогодні немає надії на прийняття

Верховною Радою України ані нової редакції Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні", ані його відмінити. В цьому один з українських парадоксів, про які ми вже говорили не один раз (див., наприклад: Економіки перехідного періоду, статті у газетах). Наприклад, декларація загальнодержавного курсу на розвиток малого підприємництва і його блокування на рівні місцевих державних органів; падіння виробництва на фоні зростання обсягів споживання електроенергії та водних ресурсів; курс Президента України на концентрацію виробництва і неспроможність парламенту ухвалити будь-який закон щодо змін регулювання ПФГ. Процес концентрації капіталу незалежно від цього, ще раз зазначимо, йде об'єктивно. Можна назвати концерни "Славутич", "Правекс", спільну роботу "Київміськбуд" з банком "Аркада", тому з точки зору економічного патріотизму необхідно подолання ще одного протиріччя, яке є не тільки українським економічним парадоксом: в умовах глобалізації великі підприємства і промислові об'єднання легко можуть стати "здобиччю" ТНК, особливо при нестабільній економіці. Тому збереження національної економіки потребує розвинутого малого і середнього підприємництва, яке більш стійке щодо впливу з боку ТНК, дає робочі місця, знімає соціальну напругу. Але залишається аксіома: добробут родини в умовах України знаходиться в сфері малого бізнесу, а економічна потужність держави, і не тільки України, а й всіх інших, вимірюється станом розвитку великого виробництва.

Отже, в цих умовах держава і економічна сфера потребують взаємної підтримки. Для України тепер є важливим не тільки приділити належну увагу організації ПФГ, а й концентрації капіталу в цілому, можливо, фінансового капіталу, оскільки для промислово-виробничого капіталу це поки що виявилось не під силу.

В основі економічного розвитку завжди був дуалізм інтересів — особистий інтерес підприємця, спрямований на отримання прибутку, та економічний патріотизм [10] як вияв державницького підходу до розвитку економіки, врахування інтересів громадянського суспільства.

З точки зору економічного патріотизму, забезпечення особистого інтересу в економічному розвитку є найбільш колізійною умовою розвитку ринкової економіки. На перший погляд, задоволення особистого інтересу безпосередньо пов'язано з економічним розвитком держави. Саме особистий інтерес, що ґрунтується на бажанні жити краще, змушує підприємця шукати

шляхи найбільш ефективного використання матеріальних та трудових ресурсів, досягати максимального прибутку та мінімальних витрат. Отже, особистий інтерес є рушійною силою економічного розвитку і його необхідно постійно підтримувати, але в деяких випадках особистий інтерес може суперечити економічним інтересам держави. Це передусім стосується заборонених або офіційно не легалізованих видів діяльності, які формують так звану "тіньову економіку". Економічні збитки, заподіяні державі цією діяльністю, визначаються не тільки втратами бюджету через відсутність податкових надходжень. Як правило, неякісні, а тому і дешеві товари та послуги, що пропонує "чорний ринок", створюють недобросовісну конкуренцію вітчизняним виробникам якісної продукції, яка відповідає державним стандартам.

Отже, збитки, які несе держава через "тіньову економіку", передусім складаються з скорочення легального виробництва та його відтворювальних можливостей, що унеможлиблює його подальший розвиток, а отже економічне зростання держави. Масштаб цих збитків важко уявити. Досить лише нагадати, що обсяги "тіньової економіки", за експертними оцінками деяких фахівців, сягають майже половини реальної.

Боротьба з недобросовісною конкуренцією та підтримки справжньої, ринкової є ще однією важливою умовою розвитку ринкового середовища, що забезпечує сталий економічний розвиток держави. Тому розвиток конкуренції в Україні повинен забезпечуватися не лише загальновизнаними засобами, серед яких збільшення кількості виробників продукції є основним, але й рішучою боротьбою з нелегальною діяльністю.

Щодо створення умов для забезпечення ринкового регулювання цін, то воно повинно враховувати не тільки теоретичні цілі, але й особливості економічного стану споживчого ринку України, який не є збалансованим через значну заборгованість із соціальних виплат населенню. Зокрема, поспішність у підвищенні цін та тарифів на послуги житлово-комунальної сфери, підприємства та установи якої, до речі, є природними монополістами, може призвести до порушення ринкової рівноваги між вартістю цих послуг та платоспроможним попитом населення, що, в кінцевому рахунку, може негативно позначитися на економічному стані держави.

Нарешті, в умовах переходу до ринкової моделі економіки вирішальний вплив на економічне зростання повинна мати протекціоністська політика держави, яка має забезпечити правову базу і суспільну атмосферу,

що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи; захисту конкуренції; створенню ефективної фінансово-бюджетної системи перерозподілу доходів; ефективному розподілу з матеріальних та трудових ресурсів; запровадженню ефективних антикризових стабілізаційних заходів щодо зменшення рівня безробіття та інфляції і стимулювання економічного зростання.

Дійсно, економічна свобода має бути захищена. Протекціонізм держави має поєднуватися із захистом підприємництва і захистом споживчого режиму. Так, ще кілька років тому Україна випускала 3 млн. шт. телевізорів у рік, сьогодні – лише до 100 тис. [11]. Втрачено сотні тисяч робочих місць, у той же час споживчий ринок наповнений імпортними телевізорами. Китай встановив низькі збори на телевізори та радіоелектронну техніку у розмірі 80% від їх вартості і через кілька років наповнив прилавки магазинів у всьому світі дешевими китайськими телевізорами, магнітофонами.

Звичайно, концентрація виробництва і капіталу, монополізація економіки тягнуть за собою проблеми, пов'язані з можливим погіршенням якості продукції при зниженні конкурентної боротьби, контролю режиму праці, соціальними проблемами. Дрібнобуржуазні економічні теорії, спираючись на ці проблеми, виявилися виразниками волі політичних сил, які виступали проти великого капіталу, абсолютизуючи дрібне товарне виробництво.

Особистий інтерес в економіці спрямований на розширення виробництва, його концентрацію аж до монополії, об'єднання промислового капіталу з фінансовим. Держава, з одного боку, мала б підтримувати ці спрямування і прагнення капіталу, а з другого боку, зобов'язана подбати про громадянське суспільство, здійснювати соціальну та економічну політику з урахуванням становища всіх соціальних груп.

Вирішальний вплив повинна мати держава у забезпеченні ефективної зовнішньої політики, яка в умовах глобалізації має для України величезне значення.

Ознаки початку глобалізації української економіки, попри недостатній розвиток її основних напрямів, видно, як кажуть, "неозброєним оком". Вона проявляється у розширенні: міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародних потоків капіталів, розподілу праці, розвитку енергетичних систем, систем телекомунікації та інформації, інтеграції культури,

запровадженні міжнародних стандартів життя, розширенні конкурентної боротьби. Прискорення процесу глобалізації відбувається у результаті науково-технічного розвитку, вдосконалення методів управління на виробництві, розпаду комуністичного блоку.

У зв'язку з цим виникає питання, якою буде входити українська економіка в глобальну економіку. Костицький В. неодноразово на сесіях Парламентської Асамблеї Ради Європи ставив питання про включення малих і середніх підприємств України як структурних підрозділів, навіть транснаціональних компаній, у європейське і світове виробництво аж до встановлення квот на таку участь. Поки що такі пропозиції успіху не мали, хоча в умовах стагнації і сьогоdnішнього економічного підйому подібна кооперація мала б велике значення для поліпшення економічної ситуації в Україні.

Не спрадилися наші надії на швидке становлення середнього класу, в т.ч. за рахунок зростання малого та середнього підприємництва. Тому нині для України залишається традиційний і випробуваний у світі шлях до економічного прогресу — через концентрацію промислового і фінансового капіталу, найбільш успішною формою якого може бути утворення і діяльність промислово-фінансових груп.

Сама логіка об'єктивних процесів у сучасній Україні підводить до необхідності формування і втілення на практиці стратегії виживання як нагальної та невідкладної.

Перш за все розглянемо явище економічного патріотизму, його ознаки та підстави втілення у функціонуванні українського суспільства і держави.

Зауважимо, що сучасний економічний патріотизм є порівняно новим явищем у суспільному житті України. Його розвиток збігається з розбудовою економічно незалежної держави соціально-ринкової орієнтації і ґрунтується на головній рушійній силі ринкової економіки особистій зацікавленості громадянина у власному матеріальному добробуті, що забезпечується економічним благополуччям держави.

Слід зазначити, що економічний патріотизм - це не сліпий егоїзм щодо задоволення власних або державних економічних потреб усіма дозволеними або недозволеними засобами. Це передусім об'єктивні дії окремих економічних одиниць, які реалізують на ринку свій вільний економічний вибір, що впорядковує функціонування економіки держави у напрямі її всебічного розвитку. Отже, економічний патріотизм є об'єктивним соціально-

економічним та правовим явищем, яке характеризує ставлення громадянського суспільства до національного товаровиробництва, споживання [див. 12]. Суб'єктами виступають держава, політичні партії, громадські організації, релігійні організації, підприємства, фізичні особи - підприємці і споживачі, а також громадянське суспільство в цілому в їхній діяльності, спрямованій на розвиток вітчизняної економіки.

Варто враховувати, що на практиці кожен із цих суб'єктів має не тільки різні механізми впливу на економічний патріотизм, а й цілі, що не завжди збігаються. Необхідно зазначити, що проблема гармонізації інтересів суб'єктів економічного патріотизму є досить актуальною проблемою, яку необхідно вирішувати шляхом взаємного консенсусу. При цьому, на наш погляд, слід погодитися з думкою сучасних російських державознавців В.К.Сгорова та В.Є.Чиркіна про те, що основну роль повинна відігравати держава, яка має стати не сильною і не слабкою, а ефективною [див. 13]. Близькою до цієї позиції є погляди українського вченого І.Бураковського [див. 14].

В умовах переходу до ринкової моделі економіки вирішальний вплив на економічне зростання повинна мати протекціоністська політика держави, яка має забезпечити: правову базу і суспільну атмосферу, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи; захист конкуренції; створення ефективної фінансово-бюджетної системи перерозподілу доходів; сприяння ефективному розподілу матеріальних та трудових ресурсів; запровадження ефективних антикризових стабілізаційних заходів щодо зменшення рівня зайнятості та інфляції і стимулювання економічного зростання; дотримання вимог екологічної безпеки у суспільному виробництві.

Вагоме значення відводиться державі у забезпеченні ефективної зовнішньої політики, особливо нині в умовах глобалізації економіки. Ознаки глобалізації української економіки, попри недостатній розвиток її основних напрямів, видно, як кажуть, "неозброєним оком". А сам цей процес уже став об'єктом пильної уваги вітчизняних дослідників, із-поміж праць яких слід виокремити праці таких відомих вчених, як О.Білоруса та Ю.Пахомова [див. напр., 15].

Глобалізація проявляється, зокрема, у розширенні міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародних потоків капіталів, розподілу праці, розвитку енергетичних систем, систем телекомунікації та інформації,

інтеграції культури, запровадженні міжнародних стандартів життя, розширенні конкурентної боротьби. Прискорення цього процесу відбувається в результаті науково-технічного розвитку, вдосконалення методів управління на виробництві, розпаду комуністичного блоку.

Водночас потрібно враховувати, що глобалізація має свої позитивні та негативні наслідки. Можливості останніх для економіки України необхідно заздалегідь вивчити з метою запровадження захисних заходів.

Серед позитивних наслідків глобалізації для світової економіки слід передусім назвати запровадження міжнародних важелів забезпечення екологічної безпеки, прискорений науково-технічний розвиток та запровадження новітніх технологій, розвиток продуктивних сил, створення ефективної світової фінансово-кредитної системи, збільшення інвестицій в економіку слаборозвинутих країн, розширення імпорту капітальних товарів, прискорення конкурентної боротьби та економічного зростання, залучення широких верств населення до здобутків науково-технічного прогресу та підвищення якості трудового потенціалу, запровадження світових стандартів рівня життя населення, поглиблення геополітичного порозуміння, створення та запровадження міжнародних програм боротьби з глобальними катастрофами та негативними соціальними явищами (екологічними, медичними тощо).

Негативний вплив глобалізації на світову економіку визначається послабленням економічної допомоги наддержав слаборозвинутих країнам внаслідок зникнення конкуренції між Сходом та Заходом, перетворення слаборозвинутих країн у сировинні придатки та "бананові республіки" внаслідок міжнародного розподілу праці, створення міжнародних монополій та конкурентної боротьби, витік висококваліфікованої робочої сили з країн СНД на Захід, переміщення у слаборозвинуті країни екологічно небезпечних виробництв, згортання внутрішнього виробництва через його неконкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках та розширення імпорту відносно дешевих та більш якісних товарів і послуг з інших країн, занепад національної та розвиток масової культури невисокого рівня.

Процес глобалізації має об'єктивні і суб'єктивні соціально-економічні чинники (науково-технічний прогрес, індустріалізація, розвиток міжнародних сфер впливу капіталу, інтернаціоналізація економіки, міжнародні корпорації і компанії тощо) та соціально-економічні механізми

свідомого впливу (існуючі теоретико-методологічні концепції розвитку світової економіки та економік окремих держав, регіонів тощо).

Виключно важливий вплив на процеси глобалізації світової економіки мають загальні та спеціалізовані міжнародні організації (ООН, ЮНЕП, ЮНЕСКО, МОП, НАТО, Рада Європи тощо). Для розвитку світової торгівлі велике значення мають такі організації, як Міжнародна торговельна палата (МТП), Генеральна угода про тарифи і торгівлю / Світова організація торгівлі (ГАТТ/СОТ), регіональні торговельні угоди (Асунсьонська угода, Антський пакт, Карибська спільнота, Центральнаафриканський торговельний та економічний союз, Північноамериканська угода про вільну торгівлю, Тихоокеанський економічний форум тощо), а також дво- та тристоронні угоди.

Основними принципами, на яких будується переважна більшість міжнародних торговельних організацій та угод, є відкритість і лібералізація торгівлі, запровадження зовнішніх та внутрішніх бар'єрів, розвиток спеціалізації виробництва, створення переваг для членів організацій та введення високих тарифних бар'єрів проти імпортової продукції країн-нечленів, визначення межі втручання держави у міжнародну торгівлю (національний режим), запровадження режиму найбільшого сприяння, обмеження протекціонізму, дотацій та квот на виробництво та експорт окремих видів продукції, обмеження добровільного скорочення експорту, особлива відкритість ринку послуг.

Глобалізація світової економіки призвела до міжнародної виробничої спеціалізації, визначення сфер впливу та розподілу інтересів, розвитку торгових зон і груп (Європейська економічна зона, Північноамериканська зона вільної торгівлі тощо), виникнення транснаціональних торгових корпорації, міжнародного маркетингу (вивчення світових цін, попиту та пропозиції на конкретні товари і послуги, пошук ринкової рівноваги, врахування недосконалості ринку та його вад, усунення ринкової влади (монопольного на ринку) тощо). Глобалізація прискорила й зміцнила міжнародні потоки капіталів, перш за все за рахунок збільшення закордонних інвестицій, які здійснюються шляхом прямого та непрямого інвестування, фінансових, технологічних і технічних інвестицій та допомог, капітальних вкладень, створення спільних підприємства, імпорту технологій, втілених у ресурси та капітальні товари, продажу ліцензій тощо.

Особливе значення має глобалізація у формуванні міжнародних ринків

праці завдяки розширенню потоків міжнародної міграції робочої сили. Це призвело до формування ціни робочої сили в міждержавному контексті. Процес глобалізації призвів до розподілу регіонів світу за попитом та пропозицією робочої сили з урахуванням професійно-кваліфікаційного аспекту. Нагальною стає проблема регулювання міжнародних ринків праці, узгодження з цими процесами міжнародного і національного законодавства щодо переміщення робочої сили.

Високорозвинені країни свою поведінку на міжнародному ринку праці формують переважно з урахуванням того, що підвищення інтелектуального потенціалу є рушійною силою суспільного прогресу. Таке становище призвело до необхідності оцінки ступеня інтелектуального потенціалу за регіонами та окремими країнами, вартісної оцінки придбання та втрати інтелектуального потенціалу, впливу останнього на економічне зростання та якість життя, що потребує підтримки національних системи освіти та науки.

Глобальні процеси, таким чином, призвели до інтернаціоналізації праці та підвищення рівня її інтелектуалізації. Вже існують світові норми праці, створені матеріальні та інтелектуальних умови для поширення високотехнологічних міжнародних знань (міжнародні телекомунікації, Інтернет, освіта тощо). Усі ці процеси вимагають негайного створення механізмів регулювання міграційних процесів шляхом прийняття відповідних міжнародних договорів та угод, створення міграційних бар'єрів з урахуванням національних, міжнародних та екологічних інтересів.

Отже, економічний патріотизм - це не тільки усвідомлення того загальновідомого факту, що особисте благополуччя залежить від економічного благополуччя країни, в якій живеш. Це, передусім, - максимальне сприяння економічному прогресу держави, яке ґрунтується на реалізації потенційних можливостей ринкової економіки та ефективному використанні всіх внутрішніх і зовнішніх ресурсів з урахуванням вимог охорони довкілля.

Література до підрозділу 1.1:

1. Костицький В.В. Економічно-правові проблеми концентрації капіталу // Право України. – 2002. – № 3. – С. 70-75
2. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень Навч.посіб. 3-тє вид., випр. – К.: "Знання-Прес", 2002. – С. 26.
3. История экономических учений. Ч. 1. – Изд-во Московского ун-та, 1989. – С. 47.
4. Экономическая история капиталистических стран / Под ред. Полянского Ф.Я. и

- Жамина В.А. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – С. 176.
5. Економічна енциклопедія. ТІ. – Тернопіль. – 2000. – С. 472.
  6. Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу: економічна історія і українські реалії. – К. – 2003.
  7. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право. – К.: "Либідь", 1995. – С. 53.
  8. Примаков Е. Новые противоречия капиталистической экономики // «Правда», 1987. № 258. – 15 сент.
  9. Костицький В.В. Промислово-фінансові групи: вдосконалення правового регулювання. – К. – 2003. – С. 26-47.
  10. Костицький В.В. Економічний патріотизм як складова національної ідеї. – К. – 2003.
  11. Костицький Василь; "Для мене свобода – як два крила: економічна і політична // "Голос України". – 16 січ. 1996 р.
  12. Костицький В.В. Економічний патріотизм як соціально-економічне і правове явище // Право України. – 2001. – № 6.
  13. Чиркин В.Е. Современное государство. – М.: Междунар. отношения, 2001. – С. 409; Егоров В.К. Эффективное государство: проблемы, дискуссии и решения. Актовая лекция Президент-ректора 11 ноября 2002 г. в РАГС при Президенте РФ.
  14. Бураковський І. Від державотворення до створення ефективної держави: повернення до основоположних принципів // Політична думка. – 2001. – № 1-2. – С. 59-67.
  15. Білорус О. Імперативи стратегії України в епоху глобалізації // Політична думка. – 2001. – № 3. – С. 64-80; Пахомов Ю. Україна і Росія на хвилях глобалізації // Політична думка. – 1998. – № 3-4.

1.2. Історія розвитку промислово-фінансової інтеграції та необхідність створення промислово-фінансових груп у сучасних умовах

Історія людської цивілізації знала війни та революції, зміни соціально-економічних формацій та способів виробництва, розділення та об'єднання різних сфер діяльності, галузей виробництва тощо. Раніше розділення були об'єктивно необхідними і всебічно сприяли поглибленню розподілу праці, спеціалізації та зростанню майстерності виробників, що, у свою чергу, чинило позитивний вплив на розвиток суспільства. Але з появою надлишкового продукту історичний розвиток вийшов на якісно новий рівень. Можливість досягти значного економічного ефекту почала з'являтися лише внаслідок розвитку інтенсивних інтеграційних процесів. Завдяки такій інтеграції у господарській сфері впродовж розвитку класового суспільства активно створювалися різноманітні об'єднання. Вони мали різний правовий статус, різну організаційну структуру, різнилися за сферами, цілями,

обсягами діяльності тощо, але при цьому мали головну спільну рису – максимальну спрямованість на досягнення головної мети діяльності.

Одним з найбільш прогресивних видів об'єднань підприємств є ПФГ або ФПГ, які об'єднують підприємства, установи, організації і фінансово-кредитні установи чи банки у великі господарські системи в межах однієї або багатьох країн. Такі групи спираються на інтеграцію промислового та фінансового капіталу, яка суттєво підвищує ефективність використання матеріальних, технічних, технологічних, фінансових, інформаційних, управлінських та інших ресурсів для завойовування нових сегментів ринку. Виходячи з визначення поняття «економічної інтеграції» як форми інтернаціоналізації господарського життя, що виникла після другої світової війни, об'єктивного процесу переплетіння національних господарств і здійснення узгодженої міждержавної економічної політики [1, с. 500] і з визначення поняття «інтеграції» (від лат. «*integratio*» – відновлення, оновлення і «*integer*» – цілий) як об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.), розвитку зв'язків між ними [2, с. 307; 3, с. 668; 4, с. 158; 5, с. 239], можна визначити промислово-фінансову інтеграцію як об'єднання банків (фінансово-кредитних установ) і промислових підприємств, поглиблення взаємодії між ними, взаємне переплетіння майнових прав з метою досягнення певних економічних результатів; об'єктивний процес переплетіння у межах господарської системи однієї чи кількох країн фінансових, матеріальних, людських, управлінських та інших ресурсів промислових підприємств, фінансово-кредитних установ, банків і здійснення узгодженої економічної політики. В результаті такої інтеграції за рахунок взаємопроникнення капіталів досягається покращення основних мікроекономічних показників діяльності об'єднання. Процеси створення промислово-фінансових об'єднань почали здійснюватися на рубежі XIX та XX віків після вступу капіталізму в стадію імперіалізму і найбільш активізувалися під час глобалізації світової економіки (у кінці XX, початку XXI століть).

У кінці XIX – початку XX століття інтенсивний розвиток НТП призвів до максимізації розподілу праці та поглиблення конкурентної боротьби між господарюючими суб'єктами. У цій боротьбі, як правило, дрібні підприємства й компанії, що через брак достатньої кількості ресурсів, незначні обсяги виробництва й реалізації продукції тощо не мали можливості

застосовувати різноманітні маркетингові стратегії, банкрутували і тим чи іншим шляхом переходили у власність або під управління до великих корпорацій. Останні, використовуючи спеціальні управлінські комплекси, поглинали інші підприємства, набували монопольного стану на певних ринках і отримували надприбутки. У цей же час велику роль у місцевій та міжнародній економіці почали відігравати комерційні банки, що було пов'язане з розширенням видів банківських операцій, збільшенням кількості банківських послуг, активним залученням коштів майже всіх верств населення. Маючи у своєму розпорядженні значну кількість вільних грошових коштів і розуміючи зверхзалежність підприємців від фінансових вливань, банки почали активно виступати в якості кредиторів, тим самим значно примножуючи власні прибутки. При цьому, як і в промисловості, серед банківських установ точилася жорстка конкурентна боротьба. Великі банки, які об'єктивно мали і мають зараз можливість краще забезпечувати збереження вкладів, у меншій мірі, ніж інші, страждають від коливань ринкової кон'юнктури. Вони також володіють більшим вільним капіталом, необхідним для забезпечення попиту великих підприємницьких структур у кредитах, витісняють малі й об'єднуються у великі групи банківських установ. У ході цього об'єднання незначні банки поглинаються більш значними, які зливаються між собою і поступово утворюють міцні банківські монополії, активно контролюють ринок кредитів, цінних паперів, грошовий обіг, а також починають впливати на суспільно-політичне життя взагалі. Тепер уже вони стають не просто тимчасовими посередниками у розрахунках, а постійними кредиторами певних галузей та підприємств, довготерміновими вкладниками до їхнього основного капіталу. Довготермінові зв'язки як перша форма взаємодії банківського та промислового капіталів у значній мірі сприяли зацікавленості банкірів у результатах роботи підприємців, тобто об'єднанню й ототожненню їхніх інтересів.

Ще тісніші зв'язки між банками і промисловими підприємствами, як правило, формуються на підґрунті системи участі, коли банки здійснюють емісійно-засновницькі операції – випуск і розміщення цінних паперів промислових акціонерних товариств, а також набувають у цих акціонерних товариствах цінні папери. При цьому банком авансується необхідний грошовий капітал, а після цінні папери можуть продаватися за більш високим курсом. Це дозволяє банку отримувати значну частину засновницького

прибутку. Крім цього, банки беруть активну участь у різних фінансових реорганізаціях компаній. В підсумку у власності банків або на довірчому зберіганні концентруються великі пакети акцій і облігацій промислових компаній. Операції такого роду стають одним із головних джерел прибутку банків.

Інтеграція банків з промисловими підприємствами у формі особової унії передбачає можливість керівників банків (промислових підприємств) управляти промисловим підприємством (банком) власноручно або через керуючих, яких вони призначають.

Отже, вперше у світовій історії внаслідок інтенсивного розвитку НТП, всебічного розподілу праці, активізації жорсткої конкуренції на межі ХІХ – ХХ століть з'явилися великі об'єднання промислового і фінансового капіталів [детальніше див. 6, с. 14-37]. Одним із перших, хто комплексно дослідив ці процеси, був англійський економіст Дж. А. Гобсон, який у 1902 році, визначив суть імперіалізму як бажання сильних та добре організованих промислових і фінансових груп створювати собі ринки збуту товарів і капіталів [7, с. 98]. Після нього дослідження промислово-фінансової інтеграції продовжував австрійський економіст Р. Гільфердінг, який у 1910 році, в першу чергу, звертав увагу на те, що фінансовий капітал – є певним симбіозом банківського та промислового, засобом управління промисловістю з боку банків [8, с. 301]. Процеси становлення та функціонування великих об'єднань промислового й фінансового капіталу досліджував також В.І. Ленін. Ним крізь призму критики монополізму, надмірної експлуатації робітників у межах таких монополій, швидкого розшарування населення у передових капіталістичних країнах того часу, поглиблення нерівності між цими державами та їхніми колоніями й іншими країнами було підтверджено значення банківського і фінансового капіталу [9, с. 310-311, 326, 333, 344, 357].

У радянській економіці поява таких об'єднань у вигляді, в якому вони були у провідних на ті часи капіталістичних країнах, була неможливою, оскільки суперечила існуючим на той час відносинам власності. Розвиток та роль ФПГ і ТНК розглядалися лише з позицій критики монополізму, посилення експлуатації трудящих, зростання розриву між розвиненими капіталістичними країнами та країнами, що розвиваються [10; 11; 12 та ін.].

Така критика була небезпідставною, адже наслідки різного за інтенсивністю зростання країн з розвиненою економікою й іншою частиною

світу можна спостерігати сьогодні. Але незалежно від критики промислово-фінансова інтеграція в цілому залишається прогресивним явищем. Отже, у сучасних умовах необхідно вести мову про пошук прийнятних способів поведіння, протистояння негативним наслідкам та використання позитивного потенціалу на свою користь.

Більшість дослідників позитивно характеризувала досліджуване нами явище. Значення фінансово-промислової інтеграції у світовому господарстві підтверджував один з провідних економістів ХХ століття Дж. К. Гелбрейт, який визначив, що великі сучасні корпорації це саме те, що є дійсністю, і це саме те, на що повинен бути звернений погляд економістів [див.: 13].

Інтеграції банківського і промислового капіталу передувала їх централізація, яка мала інтенсивний характер. Вона була притаманна і радянській економіці. Швидко відновити зруйновану війною радянську економіку вдалося завдяки високого рівня концентрації промислового, банківського, інтелектуального (наукового) та трудового капіталу державою. Так, із 209 товарних груп промислової продукції, що вироблялися в СРСР, 109 товарних груп створювалися на 2-3 підприємствах [14, с. 73].

Високі показники централізації промислового і тим більше банківського капіталу спостерігалися у провідних капіталістичних країнах [15, с. 617-619; 6, с. 28]. На початковій стадії фінансова олігархія складалася, головним чином, на основі родинних династій, пізніше знайшла прояв тенденція до підвищення ролі регіонального принципу формування й розвитку фінансової олігархії. Історично, особливо у США, між сімейними і регіональними угрупованнями фінансового капіталу тривалий час точилася гостра конкурентна боротьба. Поступово кордони сімейних та регіональних ФПГ почали зникати.

З переходом до змішаної економіки у другій половині ХХ століття ФПГ стають інструментом державного регулювання, спрямованого на забезпечення розвитку стратегічно важливих галузей та завоювання позицій у світогосподарському просторі. Ідея пріоритетного фінансування стратегічно важливих галузей з'являється у повоєнні роки та переслідує мету якнайшвидшої відбудови зруйнованої війною економіки. Програма Доджа-Шоупа, запропонована в Японії американською окупаційною владою, передбачала у низці заходів зменшення фінансування збиткових та пріоритетне фінансування стратегічних галузей економіки. Саме це, у числі інших чинників, зумовило досягнення за незначний проміжок часу

японського «економічного дива» [16, с. 195].

На стику тисячоліть процеси глобалізації світової економіки, перехід до постіндустріального суспільства ще більше посилили інтеграцію фінансового та промислового капіталу. У цей же час найважливішого значення набуло транснаціональне об'єднання промислового і фінансового капіталів у ФПГ, до складу яких входили компанії з різних країн світу. У міжнародному праві вони отримали назву ТНК. Маючи наддержавний характер, ТНК визначають напрями розвитку різних країн та регіонів планети. Управління транснаціональними ФПГ чи ТНК здійснюється керівниками з різних країн. Право більшості країн спрямовує норми на захист економіки від впливу міжнаціональних ТНК. Регулювання діяльності ТНК вийшло за межі національних законодавств. Цим питанням присвячено Кодекс іноземних інвестицій країн картахенської групи 1970 року, Хартію економічних прав та обов'язків 1974 року, Декларацію про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року, резолюцію 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН «Заходи проти корупції, що практикуються ТНК та іншими корпораціями, їх посередниками й іншими причетними до справи сторонами» та ін. [17, с. 55-58]. Тепер усьому світу стало зрозуміло, що суто виробничі та навіть суто фінансові об'єднання значно програють змішаним, часто не витримують конкуренції з ними. Тому процеси об'єднання промислового капіталу з фінансовим об'єктивно повинні були розпочатися й у країнах Східної Європи.

На початку 90-х років минулого століття питання необхідності та доцільності фінансово-промислової інтеграції постали і перед Україною. Утворення правової бази організації та діяльності ПФГ проходило складно, на тлі парламентсько-президентського протистояння. Спочатку 27 січня 1995 року було видано Указ Президента України про фінансово-промислові групи в Україні, яким затверджено Положення з аналогічною назвою [18]. Однак Указ у дію не вступив. 5 травня 1996 року після подолання вето Президента України почав діяти інший НПА – Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року [19]. На його підставі 20 липня 1996 року постановою КМУ № 781 було затверджене Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп [20].

Після цього Президентом України видавалися Укази від 8 липня 1998 року № 754/98 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп» і

від 1 червня 1999 року № 597/99 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп», якими пропонувалося скасувати зобов'язання виконувати державні програми. Дані Укази у дію не вступили, оскільки відповідні проекти Закону України «Про внесення змін до Закону про ПФГ» було відхилено ВР України. Важливе значення отримало закріплення можливості створення ПФГ статтею 125 ГК України.

Однак, не дивлячись на існування нормативної бази, процес створення (реєстрації) ПФГ в Україні йде дуже повільно. Так, до травня 2001 року офіційно не існувало жодної ПФГ. Тільки 16.05.2001 року постановою КМУ № 547 було створено першу вітчизняну ПФГ «Титан» [21] з метою реалізації Комплексної програми розвитку кольорової металургії України, але й вона була незареєстрованою у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції. Слід зазначити, що постановою КМУ від 28 жовтня 2004 р. № 1420 було скасовано постанову від 16 травня 2001 р. № 547 і ліквідовано ПФГ «Титан».

Крізь призму років і порівняння з законодавством і ситуацією у РФ необхідно визнати неефективну державну політику регулювання створення і діяльності ПФГ в Україні. Законом РФ про ФПГ не передбачалося обов'язкове виконання групами певних програм, проте активно стимулювалося створення ФПГ. Вітчизняним законодавцем законопроект Президента, який передбачав можливість створення ПФГ без обов'язкового виконання державних програм, було відхилено, а прийнятий Закон про ПФГ зобов'язання на групи накладає, а пільг надає недостатньо. В результаті у РФ кількість ФПГ за різними даними наближається до ста, а в Україні зареєстровано лише одну ПФГ. Отже, промислово-фінансова інтеграція відбувалася об'єктивно, в результаті чого в економіці сформувалися промислово-фінансові об'єднання, які в економічній літературі отримали назву «фактичних», «неформальних» ПФГ, «ПФГ, що не мають офіційного статусу» [22, с. 35; 23, с. 32-33; 24, с. 70, 74; 25, с. 73; 26, с. 60]. Тобто вони не зареєстровані у встановленому Законом про ПФГ та Положенням про ПФГ порядку (у ЗМІ навіть вказуються конкретні прізвища «керівників» або «володарів» та назви цих груп [див.: 27; 28; 29; 30; 31; 32]), а тому є неправосуб'єктними. Звичайні складнощі процесу створення (реєстрації) та несуттєвість отримуваних переваг до цього аж ніяк не спонукає. З даних ЗМІ

впливає, що «фактичні» ПФГ* стають «флагманами» «тіньової» економіки. Взагалі існують обґрунтовані думки вчених та практиків, що «тіньовий» сектор є в економіці будь-якої держави і виконує певні позитивні завдання [34, с. 125-127]. Хоча у РФ «тіньових» груп більше, проте вони більш підконтрольні державі, що зменшує «тінізацію» економіки. Тепер там іде мова про «легалізацію» таких груп і виконання ними відповідних соціально-економічних програм. У нас буде складніше «домовитися» з «фактичними» ПФГ про реалізацію ними якихось державних програм. Для зацікавлення потрібне надання суттєвих пільг суб'єктам господарювання, що виконують державні програми, з одночасним вжиттям запобіжних заходів щодо можливості зловживань ними. Отже треба стимулювати «легалізацію» «фактичних» ПФГ поряд із створенням нових ПФГ. Тобто на перший план повинно вийти використання різноманітних пільг, гарантій та інших заходів державного регулювання економіки, передбачених ГК України [35, с. 6-7].

12 травня 2004 року КМУ було направлено до ВР України проект Закону України «Про промислово-фінансові групи», зареєстрований 13 травня 2004 року під номером 5503, обговорення якого відбулося 16 червня 2004 року на круглому столі «Промислово-фінансові групи: проблеми законодавчого регулювання» у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Академії правових наук України. При обговоренні вченими було зроблено висновок, що проект принаймні нічим не кращий за діючий Закон про ПФГ, крім цього, невиправдано звужує регулювання спеціальним законодавством відносин у межах ПФГ, а також містить певні негативні моменти порівняно з діючим Законом. Так, проектом пропонується скасувати зобов'язання ПФГ виконувати державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Слід зазначити, що у РФ спочатку законодавством не було передбачено зобов'язання ФПГ виконувати державні програми, однак зараз вчені і практики настійно вимагають його введення. Також проектом КМУ пропонується, поряд з національними і транснаціональними ПФГ, створювати ПФГ нового виду – міждержавні, які майже нічим не будуть відрізнятися від транснаціональних. Наявність такої можливості за законодавством РФ є також об'єктом критики російських вчених. Безперечно

---

* Виходячи з визначення терміну «де-факто» (від лат. de-facto – фактично, насправді) як широко використовуваного у правознавстві терміну для позначення життєвих фактів чи обставин, не закріплених у встановленій законом юридичній формі, на відміну від фактів де-юре, тобто фактів, офіційно засвідчених уповноваженими на це органами [33, с. 167] умовно назвемо такі об'єднання «фактичними» ПФГ.

позитивним у законопроекті є усунення вимог до обсягів реалізації кінцевої продукції ПФГ, виключення обмеження щодо кількості банків у ПФГ. Суперечливим виглядає зняття обмеження щодо можливості підприємств, установ, організацій бути учасником лише однієї ПФГ. До цього питання треба підходити з урахуванням індивідуальних особливостей конкретних видів учасників. У проекті вилучено статтю 4 чинного Закону «Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ». Аргумент, що КМУ погодився повернутися до цього питання після прийняття Податкового кодексу України, уявляється недостатнім.

Крім викладеного проект не усуває деякі недоліки чинного Закону. Зокрема, залишає невиправдано складним порядок створення ПФГ, залишає поза увагою важливі питання, якими б визначалася компетенція органів управління ПФГ, майнові аспекти діяльності ПФГ, інші заходи державного регулювання економіки тощо. Під час обговорення проекту учасниками круглого столу зроблено висновок про необхідність розробки нового проекту Закону про ПФГ. На нашу думку, доцільним є удосконалення чинного Закону про ПФГ.

З цією метою необхідно здійснити аналіз законодавства про ПФГ і на основі чинного Закону про ПФГ розробити проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» і до деяких інших законодавчих актів України».

Отже, підбиваючи підсумки розгляду історії світової промислово-фінансової інтеграції, можна умовно виділити такі основні її етапи:

I етап – ранній (кінець XIX ст. – перша половина XX ст.). Цей етап характеризується централізацією промислового і фінансового капіталу, появою економічних промислово-фінансових об'єднань, які ще не були правосуб'єктивними, їх розвитком, укрупненням та зміцненням;

II етап – зрілий (друга половина XX ст. – кінець XX ст.). Даний етап характеризується переходом промислово-фінансових об'єднань з економічної до юридичної площини. Їм почали адресувати відповідні правові норми; на них почали покладати державні завдання і надавати підтримку в їх виконанні. Тобто в цей час у багатьох країнах світу економічні промислово-фінансові об'єднання стали суб'єктами права;

III етап – сучасний або глобалізаційний (з кінця XX ст.). Протягом цього періоду промислово-фінансові об'єднання перетворюються на гіпертрофічні, наднаціональні, наддержавні, транснаціональні об'єднання –

ТНК, що визначають напрями світового розвитку. Тепер усе частіше країни стають інструментом для досягнення цілей ТНК. Законодавство на рівні держав більшою мірою спрямовується на послаблення ролі ТНК і захист власних інтересів. Питанням діяльності ТНК присвячуються норми міжнародного права.

Україна знаходиться практично на ранній фазі промислово-фінансової інтеграції, хоча вже сформовано певну правову базу створення і діяльності ПФГ, характерну зрілому періоду. Юридично ПФГ є великими об'єднаннями підприємств, яким адресуються відповідні законодавчі норми. На них покладається виконання державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Проте фактично офіційне створення відповідно до Закону про ПФГ ще не розпочалося. Навіть ПФГ «Титан», відносно якої було видано постанову КМУ про створення, до кінця державну реєстрацію не пройшла, оскільки не зареєструвалася у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції, а зараз є ліквідованою. Тобто згідно з Законом про ПФГ це промислово-фінансове об'єднання не мало права використовувати назву «ПФГ», хоча ним реалізовувалася Комплексна державна програма розвитку кольорової металургії України і забезпечення вітчизняного ринку двоокисом титану. Її головне підприємство чотири рази на рік звітувало перед КМУ, який вважав це об'єднання ПФГ, про виконання програми. Враховуючи зазначене, надалі у роботі на позначення даного суб'єкту господарювання умовно будемо використовувати термін «ПФГ».

Отже, для успішного конкурування з зарубіжними наддержавними промислово-фінансовими об'єднаннями вітчизняним ПФГ необхідно якомога швидше пройти шлях від раннього до сучасного етапу промислово-фінансової інтеграції. Використовуючи історичний досвід регулювання цих процесів, можна зробити це швидше, ніж було раніше. Створення великих об'єднань підприємств з промисловим і фінансовим капіталом, яким були адресовані норми прямого й непрямого державного регулювання, дозволили багатьом країнам у різні часи досягти значних економічних результатів. За розвитком виробничих сил Україна зараз знаходиться в ситуації, аналогічній тій, у якій були деякі країни світу перед створенням ФПГ. За приклад можна взяти законодавче регулювання країн у часи, коли вони знаходилися в аналогічному з сучасним становищем України положенні (можливо, Японії кінця 40-х – початку 50-х років минулого століття). Використання

історичного досвіду регулювання процесів функціонування ФПГ з превалюючими публічно-правовими засадами повинно сприяти подоланню економічних проблем у нашій країні.

Викладене свідчить про більш ніж вікову історію промислово-фінансової інтеграції, а також показує, що Україна маючи недосконалу правову базу, яка регулює такі процеси, залишається осторонь від активного використання можливостей промислово-фінансової взаємодії. Причиною цього може бути недосконалість законодавства та особливості вітчизняної господарської системи.

Для держави ПФГ повинні стати важелем конкурентної боротьби з аналогічними іноземними структурами та протидії «тінізації» економіки. Створення великих об'єднань підприємств з промисловим і фінансовим капіталом, яким були адресовані норми прямого й непрямого державного регулювання, дозволили багатьом країнам у різні часи досягти значних економічних результатів. Використання історичного досвіду регулювання процесів функціонування промислово-фінансових об'єднань повинно сприяти подоланню економічних проблем у нашій країні.

Основою зацікавлення потенційних учасників ПФГ до створення групи повинно стати подолання неоднозначного ставлення до досліджуваного явища. Доведення необхідності і доцільності створення (реєстрації) ПФГ дозволить зацікавити у цьому суб'єкти господарювання України, які за допомогою створення таких груп зможуть активніше використовувати можливості співпраці капіталів, покращувати звітні показники, відраховувати більші суми податків та зборів до Державного та місцевих бюджетів, більші суми коштів спрямовувати на покращення умов праці та захист навколишнього середовища тощо, і при цьому реалізовувати загальнонаціональні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Це, у свою чергу, позитивно вплине на макроекономічні показники країни, зміцнення стабільності підприємств-учасників ПФГ, розвиток соціальної сфери держави.

Слід враховувати, що у світовій економіці в умовах тотальної глобалізації процеси об'єднання промислових і фінансових компаній набули гіпертрофічних масштабів. За даними ООН зараз у світі нараховується більше 60 тисяч ТНК, які мають 820 тисяч зарубіжних філій, а внутрікорпоративними контрактами охоплюють всі країни й види господарської діяльності. Обсяг продажів зарубіжних філій у відношенні зі

світовим ВВП ще у 2000 році склав 50% [36, р. 9]. А в США на кожну із 200 ТНК припадає в середньому 0,2% ВВП країни [37, с. 76]. ТНК контролюють до половини світового промислового виробництва, більше 60% зовнішньої торгівлі, приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау [38, с. 54]. Капітал ТНК, який щоденно використовується у фінансових спекуляціях, ще у 1999 році досяг 1,5 трлн. дол. США. Це у 29-30 разів перевищує щоденний світовий продаж товарів та послуг, а обсяги продажів лише однієї корпорації «General motors» перевищують ВВП таких країн, як Швейцарія, Австрія та Швеція разом узятих. Володіючи фінансовою міццю та маючи впливову підтримку з боку Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації з розвитку, Всесвітньої торгової організації та ін., що практично не регулюють діяльність ТНК, а скоріше сприяють їх функціонуванню, зменшуючи вплив національних урядів, ТНК спрямовують діяльність на захоплення нових ринків і підкорення економік окремих держав [39, с. 87-89; 40]. Діяльність таких ТНК в Україні спрямована, головним чином, на захоплення ринку (причому, по можливості, повністю). Така політика з їхнього боку здійснюється й у відношенні інших країн. За допомогою політичних, економічних та інших методів «розчищаються» шляхи для ТНК. Як зазначає Д.В. Задихайло, будь-який іноземний інвестор, а особливо ТНК, вказав би на значну зацікавленість у факторі наявності військово-політичного контролю з боку його країни над державами-реципієнтами [41, с. 15].

Протидією захопленню українського ринку закордонними ТНК повинна стати державна політика, спрямована на створення великих об'єднань підприємств – ПФГ. Вони на відміну від зарубіжних ТНК будуть забезпечувати виконання державних програм розвитку виробництва. Більшість вітчизняних вчених погоджується з цим. Розглянемо тези й аргументи відомих економістів та юристів, які з різних боків досліджували питання промислово-фінансової інтеграції, дамо оцінку необхідності та доцільності створення й діяльності ПФГ в Україні й визначимо їх переваги у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання.

Російські економісти обґрунтовують безперечну необхідність створення ФПГ. Так, слід погодитися з думкою В.Д. Рудашевського про спрямованість ФПГ на залучення фінансових ресурсів та їх вкладення й концентрацію за перспективними напрямками розвитку власного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках [42, с. 66]. Група російських

економістів на чолі з академіком Л.І. Абалкіним висловлюється відносно раціонального використання значних банківських ресурсів лише в промисловості, адже провідні економічні вчення про природу багатства, починаючи з класичної школи та її представника А. Сміта визначали єдиним джерелом виникнення вартості матеріальне виробництво [43, с. 239-240]. З А.В. Суворовим слід погодитися відносно головних напрямів діяльності ФПГ – залучення інвестицій на взаємовигідних умовах та диверсифікація (розподілення) фінансового ризику [44, с. 13]. Аналогічну думку відносно нагальної необхідності міжгалузевого та міжрегіонального переливу капіталу між підприємствами групи висловлює інший вчений [45, с. 51]. Економічна практика РФ свідчить, що однією з головних переваг ФПГ є спроможність залучення ресурсів на вигідних для себе умовах. Готовність кредиторів надавати учасникам ФПГ значні суми під відносно низькі відсотки визначають наступні обставини: 1) здійснення головним підприємством розрахункових операцій дочірніх компаній, що забезпечує прозорість службової інформації; 2) участь банку у роботі ФПГ в якості одного з акціонерів, що забезпечує зниження кредитного ризику; 3) політика держави, спрямована на всебічну підтримку підприємств, які входять до ФПГ; 4) орієнтація кредиторів і позичальників у межах ФПГ на загальний довготерміновий результат [46, с. 22-23]. Практика країн Західної Європи, Америки та Азійсько-тихоокеанського регіону однозначно стверджує: національний капітал отримує шанс постати силою, конкурентоспроможною на світових ринках, якщо значною своєю частиною структурується у фінансово-промислово-торгові корпоративні ядра, які ефективно регулюються та підтримуються державою [23, с. 28]. Особливо тут слід відзначити публічний аспект у діяльності таких корпорацій.

В умовах жорсткої конкурентної боротьби між великими корпоративними структурами у більш вигідному стані опиняються групи, які мають перспективні програми розвитку в межах однієї чи кількох галузей виробництва, мають відповідні технологічні розробки та ноу-хау, у яких добре налагоджені зв'язки між головним підприємством (центральною компанією) та учасниками щодо управління або координації діяльності групи, між учасниками щодо тісної співпраці в процесі виробництва продукції, її збуту, у яких тимчасово вільні фінансові кошти постійно розподіляються між учасниками та знаходяться у господарському обігу, які активно фінансують науку, спрямовують значні кошти на НДДКР. Цю тезу

відстоюють С.Е. Жилінський та А.М. Ковальова [47, с. 431; 48, с. 364]. З ними неможливо не погодитися, адже у вік постіндустріального суспільства технології набули значно більшої ваги ніж виробництво, про що свідчать, зокрема, приклади японської економіки [49]. ПФГ покликані скласти конкуренцію великим зарубіжним корпораціям, адже вони об'єктивно мають більше можливостей у порівнянні з окремими підприємствами для фінансування науки.

На підкріплення даної та інших тез розглянемо аргументи, що наводяться практикою та впливають з робіт українських економістів – вчених та практиків.

В. Дикань стверджує, що вихід України на рівень розвинених держав можливий лише за рахунок науково-технічних «проривів», впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій, освоєння випуску конкурентоспроможної продукції. Реалізувати все це можливо лише за умови об'єднання фінансового і промислового капіталів, тобто за допомогою створення ПФГ [50, с. 34]. Історичний досвід свідчить, що визначна роль в економіці розвинених країн належить великим ФПГ. Можна стверджувати, що це характерно для будь-якої країни, оскільки у країнах «третього» світу, що розвиваються, визначна роль в економіці також належить великим транснаціональним компаніям та виникаючим національним ФПГ [50, с. 38]. Вчений робить застереження, що хоча майбутнє України нерозривно пов'язане з ПФГ, штучне прискорення їх створення може привести до самообману та дискредитації самої ідеї. Проте і зволікання з цим процесом може тягнути за собою потенційні моральні та матеріальні втрати [50, с. 38]. Коментуючи дану тезу крізь призму років, слід нагадати, що процеси створення промислово-фінансових об'єднань у вітчизняній економіці відбуваються об'єктивно, про що свідчить наявність «фактичних» ПФГ.

Вітчизняний практик С.Г. Сидоров важливою перевагою ПФГ вважає те, що підприємства одного технологічного ланцюгу, які входять до складу групи, можуть використовувати механізм трансфертних цін. Вони розраховуються між собою за продукцію, що поставляється, не за ринковими цінами, а за більш низькими трансфертними цінами. Зручне також і часткове або повне перенесення платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції однієї юридичної особи - постачальника іншій юридичній особі - споживачеві на кінцевий у технологічному ланцюгу етап реалізації готової продукції. Тісна співпраця підприємств і банків у ПФГ забезпечує економію

дефіцитних обігових коштів та за рахунок цього збільшує ефективність виробництва [51, с. 76]. Його теза про економію обігових коштів внаслідок тісної співпраці підприємств і банків є підтвердженням думок російських економістів.

Розглядаючи проблему інвестування української економіки як одну з найважливіших на сучасному етапі розвитку, вітчизняний економіст С.А. Циганов на перше місце у ПФГ ставить комерційні банки. При цьому він зазначає, що створення ФПГ та холдингів є одним з ефективних шляхів розв'язання проблеми інвестицій [52, с. 44]. Слід погодитися з ним, що одним із шляхів прискорення інвестиційних процесів є створення ПФГ. Однак сам процес їх створення знаходиться у значній залежності від вирішення цих та інших фінансово-економічних і господарсько-правових проблем.

Слід погодитися з тезою, що у сучасних умовах розвиток ПФГ стає одним із основних напрямів світової економіки. ФПГ, які охоплюють промислові підприємства, дослідні організації, торговельні фірми, банки та інші структури, засновані на внутрішніх договірних відносинах, стали своєрідним каркасом ринкової економіки багатьох країн [53, с. 104; 54].

На користь створення ПФГ висловилися значна кількість вітчизняних економістів, які проводили дисертаційні дослідження з метою подолання економічних проблем, пов'язаних з функціонуванням ПФГ та їх учасників [55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64].

Вітчизняний економіст В. Шевчук, який висловлюється проти ПФГ, стверджує, що Японія, КНР, Південна Корея, країни-лідери реформ у Східній Європі (Чехія, Польща, Словенія), Аргентина досягли успіхів без промислово-фінансової інтеграції, проте він погоджується з позитивним досвідом функціонування ФПГ у РФ [65]. Такі думки не є однозначно вірними. Відносно Японії і Південної Кореї, де значна частка ВВП припадає на кейрецу, сюдани і чеболі (форми промислово-фінансово-торгових об'єднань), можна посперечатися. Китай пішов шляхом майже безмежного створення СЕЗ, а країни-лідери реформ у Східній Європі отримали значні у порівнянні з Україною іноземні інвестиції. Тому цифрові показники цих країн не є аргументами проти створення ПФГ. А позитивний приклад РФ, економіка якої дуже схожа з вітчизняною, може бути аргументом на користь створення ПФГ в Україні.

Відносно можливості посилення впливу корпоративних структур як форми узгодження інтересів приватного бізнесу, менеджерів державного сектору економіки та політичної еліти, застереження мають сенс у разі недостатнього розвитку антимонопольно-конкурентного законодавства. При цьому також необхідно зробити обмовку, що у певних випадках реорганізація великих монополістичних утворень може бути шкідливою. Адже серед великих об'єднань також точиться жорстка конкурентна боротьба. Так, російський економіст А. Городецький свідчить, що розчленування таких гігантів як РАТ «Газпром», РАТ «ЕЭС России», не тільки не пожвавить конкуренцію, але й складе умови для утворення багатопарових наростів посередництва, розростання криміналізації бізнесу, як це було у вугільній галузі після розукрупнення організаційно-управлінських форм та виділення великої кількості самостійних шахт у якості юридичних осіб [66, с. 34]. Негативні приклади бездумної демонополізації знаходимо в авіації РФ, де на базі Аерофлоту було створено більш ніж 400 самостійних авіакомпаній, з яких лише 20 життєспроможні, а решта маючи на балансі 1-3 літаки, облишені можливості нормальної організації польотів [67, с. 68]. Аналогічні думки висловлює російський юрист Є. Торкановський, який стверджує, що необхідно створювати ФПГ, користь від діяльності яких перевищить шкоду від монополізації. В якості прикладу господарюючого суб'єкту, до якого застосовується цей підхід, він також наводить «Газпром» [68, с. 36]. Інший російський економіст – В. Дементьєв підсумовує, що сучасна конкуренція – це перш за все боротьба корпорацій за технічне лідерство та за пріоритет у відкритті нових і перетворенні старих ринків. Це намагання по можливості більш точно вгадати напрямок змін у споживчих перевагах і максимально повно відтворити їх у відповідних продуктах. Тому конкуренція між такими системами є особливого роду – «інноваційною», головним завданням якої є не витіснення суперника з позицій, які він уже зайняв, а намагання випередити його у чомусь новому, більш перспективному [69, с. 86]. Слід погодитися з цим вченим, що міжнародна конкуренція не являє собою боротьбу за ринок певного міста чи району між малими підприємствами, а це боротьба між сучасними фінансово-промислово-торговими корпораціями за світові ринки сировини, збуту, робочої сили. Зараз основна частина світового ВВП припадає не просто на великі підприємства, а на їх гіпероб'єднання. Малий та середній бізнес спрямовані, як правило, на діяльність у сфері

торгівлі та надання дрібних побутових послуг, а не на розвиток стратегічних галузей промисловості. Слід погодитися з іншим російським економістом, що малі підприємства, складаючи до 75–80% від загальної кількості господарюючих суб'єктів, забезпечують не більше 10–20% господарського обігу та обсягу промислової продукції, а «решта» належить корпоративним структурам, причому головним чином інтегрованим – концерновим компаніям, холдингам, ФПГ, консорціумам тощо [70, с. 85]. Ці пропорції підтверджують дані Бюро статистики США, які стверджують, що в 1984 році у цій країні діяло 3 млн. корпорацій у порівнянні з 13 млн. індивідуальних підприємців та 1 млн. товариств; на частку корпорацій припадало приблизно 89% загального доходу від підприємницької діяльності [71, с. 123], а також дані «Статистичного щорічника компаній – юридичних осіб» Японії, у якому було засвідчено, що у 1982 році комерційною діяльністю займалося 1748967 компаній, серед яких з капіталом більше 1 трлн. йєн було 2195 компаній (це усього 0,13% загальної кількості корпорацій). Однак їм належало 41,4% активів усіх компаній [72, с. 140]. У той же час малому та середньому бізнесу не вигідна деградація великого, адже, як правило, вони є його частиною [73; 74, с. 28].

Отже, з викладеного стає зрозумілим, що малий бізнес об'єктивно не зможе конкурувати з ТНК. Тому впливає необхідність створення великих вітчизняних корпорацій (і в першу чергу – ПФГ) та їхньої підтримки з боку держави.

І. Бик, М. Чумаченко, Л. Саломатіна, стверджують, що однією з проблем, які заважають інтеграції промислового, комерційного і фінансового капіталу, є відсутність однозначного ставлення до ПФГ як до позитивного явища в економіці країни. Вони вважають, що повільне вирішення проблем створення ПФГ призводить до негативних економічних наслідків [75, с. 16].

Деякі вчені, підтримуючи ідею створення ПФГ, висловлюють сумнів відносно доцільності прийняття окремого закону про ПФГ. Мотивація такого сумніву полягає в тому, що добровільне об'єднання легальних підприємств не потребує спеціального закону; у законодавстві більшості країн такий закон відсутній, а замість нього існують суворі антирастрівські (антимонопольно-конкурентні) закони, що обмежують монополію на ринку основної продукції [76, с. 40]. У відповідь на такі думки слід нагадати, що Закон про ПФГ є єдиним спеціальним правовим актом, яким майже повністю регулюються усі процеси, пов'язані зі створенням та діяльністю ПФГ. Інші ж

НПА не повно регулюють їх [див.: 77, с. 8]. Главою 12 ГК України закладено перспективні засади регулювання створення і діяльності ПФГ й інших об'єднань підприємств. ПФГ є особливим видом об'єднань підприємств, має публічно-правову мету діяльності, з виконанням якої кореспондує застосування особливого комплексу заходів державної підтримки, проходить особливий порядок реєстрації, реорганізації та ліквідації, відмінний від інших об'єднань підприємств та ін. Використання єдиного спеціального правового акту є зручним. А зміни до Закону про ПФГ та до деяких інших законодавчих актів України необхідні для зняття суперечностей і протиріч між ними.

В.В. Костицький вказує на непрогресивність діючого Закону про ПФГ і навіть на юридичну можливість визнати його таким, що втратив чинність. Однак з точки зору конкретної економіки та менталітету українців таке рішення може призвести до суспільно-політичної відмови від ідеї створення ПФГ [78, с. 50-51]. Взагалі він стоїть на позиціях необхідності створення ПФГ і наголошує, що зараз для України залишається традиційний і випробуваний у світі шлях до економічного прогресу – через концентрацію промислового і фінансового капіталу, найбільш успішною формою якого може бути утворення і діяльність ПФГ [78, с. 52]. У цьому випадку можливе включення відповідних норм про ПФГ у ГК України, тобто їх кодифікація.

Прогресивність великих корпорацій Є. Торкановський бачить у створенні нового типу відносин, що втілюють у собі відмову від конкуренції у збуті, розділенні з партнерами стратегічної інформації та комерційних тайн, трансферті ноу-хау, наданні фінансової та технічної допомоги. При цьому підвищується експортний потенціал, стає легше здійснювати прогресивні структурні зміни. Але також важливого значення він надає грамотному управлінню проектами у масштабах великих утворень. Так, за оцінками західних експертів, вміле управління проектом допомагає економити 15-30% часу і 20% фінансових коштів [68, с. 36, 53].

Російська практика свідчить, що у ФПГ відбувається об'єднання окремих форм капіталу у фінансово-промисловий капітал, якому притаманний специфічний характер руху та особлива форма кругообігу. Його застосування дозволяє значно підвищити віддачу та отримати прирощений дохід в результаті їх поєднаного функціонування. Ефект від об'єднаного використання капіталів (банківського та промислового) значно вищий від суми результатів їх окремого функціонування. І це – лише один

аспект виникнення й функціонування фінансово-промислового капіталу, появи нових організаційно-господарчих структур, що забезпечують поєднання інтересів та прагнення до максимізації прибутку всіх учасників групи [79, с. 9-11]. Отже, промислово-фінансова інтеграція має значну кількість переваг у порівнянні з окремим використанням банківського й виробничого капіталів, і саме завдяки цьому ФПГ мають місце у господарчих системах багатьох розвинених країн світу.

На користь необхідності створення ПФГ переконливо свідчать об'єктивні економічні показники господарської діяльності ФПГ РФ. Отже, РФ, відповідний Закон «Про фінансово-промислові групи» у якій було прийнято майже одночасно з українським (26 грудня 1995 року), вже має певний позитивний досвід у цьому питанні. Так, в 1996 році обсяги виробництва російських ФПГ перевищили 100 трлн.руб. (10 % ВВП країни) [79, с. 68]; а на частку 35 ФПГ, які реально діяли в РФ у середині 2000 року, теж припадало 10 % ВВП [80, с. 137]. Згідно з іншими даними, у РФ до 1994 року було зареєстровано 7 ФПГ, у 1995 році – 16, на кінець 1996 року – 46. На їх частку припадало близько 10 % ВВП. На початок 1999 року в РФ кількість офіційно зареєстрованих ФПГ збільшилася до 84, до складу яких увійшло понад 500 підприємств, у тому числі 100 фінансово-кредитних установ [81].

Як бачимо, кількісні характеристики з різних джерел мають певні відмінності між собою, але все одно характеризують промислово-фінансову інтеграцію як достатньо поширене у російській економіці явище. Безперечно, в інших країнах ця інтеграція може мати різні форми та прояви, певні риси, властиві господарським системам цих країн, але вона існує і позитивно впливає на макроекономічні показники, такі як ВВП та національний дохід. Наведені статистичні дані РФ свідчать про активний розвиток створення ФПГ, від якого виграють як їх учасники, так і економіка країни взагалі. Українські ж товаровиробники вже зараз відчувають конкурентний тиск з боку цих груп на багатьох ринках. За таких умов на перший план виходить необхідність активізації створення в Україні ПФГ, які б реалізовували державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами.

На підтримку створення ФПГ і ПФГ висловлюються провідні вчені-юристи В.В. Лаптев, В.К. Мамутов та інші. В.В. Лаптев зазначає, що

створення ФПГ допомагає подоланню фінансових складнощів, у яких опиняються підприємства через неплатежі їхніх контрагентів [82, с. 27]. Також він вказує на необхідність удосконалення російського законодавства, яким регулюється створення і діяльність ФПГ [82, с. 27; 83, с. 19-21]. В.К. Мамутов вважає за необхідне створення великих регіональних господарських структур типу ПФГ, холдингів, корпорацій тощо (за рахунок ліквідації неефективного регіонального апарату Фонду держмайна, АМК України, які наглядають за господарською діяльністю, але не несуть відповідальності за її результати), здатних забезпечити раціональнішу систему господарських зв'язків, потіснивши посередників, що існують під виглядом малих підприємств і значною мірою слугують інструментом «тінізації» і криміналізації економіки [84, с. 27-30]. Він пропонує підтримувати малі підприємства, які виробляють товари, виконують будівельні, ремонтні роботи, надають побутові послуги населенню, а не махіаторські «фірми», що створюються з паразитичною метою [84, с. 29-30]. На його думку «сьогодні вже ясно, що уряд має сприяти формуванню великих господарських об'єднань, корпорацій, фінансово-промислових груп, здатних конкурувати на світовому і регіональному ринках. У розвинених країнах тривають процеси створення супероб'єднань. А наш Антимонопольний комітет проводить політику розукрупнення наявних у нас об'єднань замість того, щоб розслідувати діяльність багато в чому підозрілої мережі нібито малих підприємств» [84, с. 30].

Отже, незважаючи на наявність певних недоліків, що несе за собою промислово-фінансова інтеграція (насамперед монополізацію), позитивних моментів у ній більше. Викладене вище свідчить про необхідність і доцільність створення та діяльності ПФГ (ФПГ) в Україні, РФ, інших країнах світу. Слід визначити їх переваги перед іншими суб'єктами господарювання:

- у ПФГ залучення фінансових ресурсів сполучається з процесом їх вкладення та концентрації за напрямками, що забезпечують закріплення і розширення власного сектору на внутрішньому ринку, а також активне проникнення, експансію на світовий ринок;
- об'єднання банків та промисловості, створення підприємствами власних банків полегшує для учасників ПФГ умови кредитування, взаємозаліки, сприяє пом'якшенню небезпеки неплатежів; спрощується процедура прийняття рішень;

- за допомогою ПФГ уможлиблюється пошук та залучення капіталу під великі проекти;
- ПФГ дозволяють диверсифіковувати (розподіляти) фінансові ризики;
- ПФГ дозволяють ефективніше здійснювати фінансування науки, розвиток техніки й укріплення обороноздатності країни;
- ПФГ забезпечують міжгалузевий та міжрегіональний переливи капіталу між підприємствами групи;
- ПФГ у порівнянні з малим та середнім бізнесом мають значно ширші можливості з проведення НДДКР, освоєння високотехнологічних виробів, здійснення великомасштабних проектів за рахунок потенціалу концентрації виробництва, науки і фінансових ресурсів, тобто більш активно сприяють забезпеченню інноваційної моделі розвитку економіки;
- за допомогою створення ПФГ Україна зможе скоріше вийти на рівень розвинених держав за рахунок науково-технічних «проривів», впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій, освоєння випуску конкурентоспроможної продукції;
- перевагою ПФГ є можливість підприємств-учасників групи одного технологічного ланцюгу використовувати механізм трансфертних цін;
- у межах ПФГ можливий частковий або повний перенос платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції однієї юридичної особи – постачальника іншій юридичній особі – споживачеві на кінцевий у технологічному ланцюгу етап реалізації готової продукції, а тісна співпраця підприємств і банків у ПФГ забезпечує економію дефіцитних обігових коштів та за рахунок цього збільшує ефективність виробництва;
- створення ПФГ є одним з ефективних шляхів розв'язання проблеми залучення інвестицій у вітчизняну економіку;
- шляхом створення ПФГ вирішуються проблеми забезпечення надійних поставок та збуту продукції, послаблення неплатежів, налагодження взаємозаліків між їх учасниками;
- ПФГ створює умови для реалізації державних програм, підвищення конкурентоспроможності, звуження сфери впливу «тіньової» економіки, посилення координованості економікою в цілому, боротьби із зарубіжними конкурентами;
- за допомогою ПФГ можлива реалізація пріоритетних загальнонаціональних програм, а також отримання учасниками ПФГ необхідної державної

підтримки, освоєння довгострокових і перспективних інвестиційних проектів;

- застосування у межах ПФГ спільного промислового і банківського капіталу дозволяє значно підвищувати віддачу та отримувати прирощений дохід (ефект від об'єднаного використання капіталів (банківського та промислового), значно вищий від суми результатів їх окремого функціонування) [85, с. 22-23].

Отже, відсутність в економіці об'єднань промислового та фінансового капіталу, таких як ПФГ, призводить до втрати можливостей їх ефективної взаємодії, розподілу праці, поглиблення кваліфікації. Але ще більш негативними наслідками існуючої ситуації є недостатнє використання державою ресурсів промислових підприємств і фінансових установ у виконанні комплексних соціально-економічних програм.

Наслідками можуть бути недоотримані прибутки окремими підприємствами-потенційними учасниками ПФГ, невикористані можливості підвищення державою основних макроекономічних показників, відсутність додаткового джерела для фінансування соціальної сфери. Створення та діяльність ПФГ повинні сприяти виходу з кризи неплатежів, прискоренню грошового й товарного обігу, дозволяти знижувати ринкові ризики, стимулювати розробку суспільно необхідних та економічно обґрунтованих проектів у пріоритетних галузях економіки, фінансувати НДДКР та їх втілення у виробничий процес, завойовувати нові ринки для вітчизняної продукції, створювати нові робочі місця. Це повинно вчинити певний позитивний вплив на макроекономічні показники, насамперед, ВВП та національний продукт.

Література до підрозділу 1.2:

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
2. Большая Советская Энциклопедия: (В 30 томах). Т. 10. Ива-Италики. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М.: Сов. Энцикл., 1972. – 592 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 480 с.
5. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН; Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с.

6. Мовсесян А.Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 444 с.
7. Гобсон Дж.А. Империализм: Пер. с англ. – Л., 1927.
8. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Исследование новейшей фазы в развитии капитализма: Пер. с нем. И.И. Степанова-Скворцова. – М.: Изд. соц.-экон. лит., 1959. – 492 с.
9. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Изд. 5-е. – Т. 27. – М.: Политиздат, 1962. – 643 с.
10. Жидков О.А. Законодательство о капиталистических монополиях. – М.: Юрид. лит., 1968. – 176 с.
11. Современные международные монополии / Х. Хайнингер, Ю.И. Юданов. – М.: Наука, 1978. – 375 с.
12. Нухович Э.С. Международные монополии в стратегии неокOLONИализма. – М.: Междунар. отношения, 1982. – 256 с.
13. Бартенев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): Курс лекций. – М.: Изд. БЕК, 1996. – 337 с.
14. Костицкий В. Економіко-правові проблеми концентрації капіталу: від промислово-фінансових груп до транснаціональних компаній // Право України. – 2002. – № 3. – С. 70-75.
15. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. 2-е изд.: В 2 кн. – Кн. 1. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 656 с.
16. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Ділова Україна, 1996. – 352 с.
17. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
18. Про затвердження положення «Про фінансово-промислові групи в Україні»: Указ Президента України від 27 січня 1995 року // Голос України. – 1995. – 7 лют. (№ 24) – С. 12.
19. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.
20. Про затвердження положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 15. – Ст. 398.
21. Про утворення промислово-фінансової групи «Титан»: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2001 р. № 547 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 943.
22. Рудашевский В.Д. Правовое положение финансово-промышленных групп: возможности и ограничения // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 35-42.
23. Винслав Ю., Дементьев В., Мелентьев А., Якутин Ю. Развитие интегрированных корпоративных структур в России // Российский экономический журнал. – 1998. – № 11-12. – С. 27-41.

24. Момот А.А. Роль банков в формировании и деятельности промышленно-финансовых групп // Менеджер: Вестник ДонГАУ. – 2000. – № 1 (8). – С. 69-74.
25. Куліш Г.П. Створення промислово-фінансових груп в Україні // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 71-74.
26. Васильченко З. Універсальний комерційний банк як центральна ланка фінансово-промислової групи // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 53-60.
27. Боярунец А. Крупный прецедент // Компаньон. – 2001. – № 22 (4-8 июня).
28. Кому принадлежит Украина // Украинская инвестиционная газета. – 2002. – 22 февр.
29. Маскалевич И. Особенности марганцевого передела – этап второй и не последний // Зеркало недели. – 2002. – 1 июня.
30. Гавриш О. Украинские «металлисты» // Зеркало недели. – 2001. – 29 сент.
31. Маскалевич И. Уголь и деньги // Зеркало недели. – 2002. – 15 июня.
32. Маскалевич И. «Энергостандартная приватизация» // Зеркало недели. – 2002. – 13 апр.
33. Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 2: Д-Й. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – 1999. – 744 с.
34. Теневая экономика: опыт криминологического исследования: / А.А. Горщак, Э.А. Дидоренко, В.М. Иванов, Б.Г. Розовский. – Луганск: РИО ЛИВД, 1997. – 204 с.
35. Деревянко Б., Грудницька Економіко-правові питання формування і діяльності промислово-фінансових груп (історичний аспект) // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 3-8.
36. World Investment Report 2001. Promoting Linkages. – New-York – Geneva: United Nations Conference on Trade and Development, 2001.
37. Корняков В. Государственно-корпоративное направление развитой экономики // Экономист. – 2000. – № 5. – С. 74-80.
38. Мовсесян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 1. – С. 54-59.
39. Мовсесян А., Огнивцев С. Некоторые тенденции мировой экономики // Экономист. – 2000. – № 7. – С. 85-94.
40. Зименков Р., Романова Е. Инвестиционная активность американских ТНК как субъектов процесса глобализации // Российский экономический журнал. – 2004. – № 2. – С. 42-55.
41. Задыхайло Д.В. Инвестиционное право Украины: Сборник нормативно-правовых актов с комментариями. – Харьков: Эспада, 2002. – 752 с.
42. Рудашевский В.Д. Финансово-промышленная группа (ФПГ) – новая инвестиционная структура финансового рынка России // Теория и практика проведения реформ: Сб. тр. Ин-та системного анализа Российской академии наук. – М.: УРСС, 1995. – С. 64-79.
43. Курс переходной экономики: Учебник для вузов / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1997. – 640 с.
44. Суворов А.В. Финансово-промышленные группы и стабилизация российской экономики // Финансы и кредит. – 1999. – № 2. – С. 13-19.
45. Петров Ю. Реформа корпоративных институтов и создание социального рыночного хозяйства // Российский экономический журнал. – 2000. – № 5-6. – С. 51-56.

46. Иванченко И.С. Проблемы и специфика акционирования предприятий оборонно-промышленного комплекса // Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. – 2003. – № 2 (26). – С. 19-24.
47. Жилинский С.Э. Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право): Курс лекций. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 662 с.
48. Финансы: Учеб. пособие / Под ред. проф. А.М. Ковалевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 384 с.
49. Леонтьева Е. Япония: преодоление кризиса // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 8. – С. 107-113.
50. Дикань В. Про створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1995. – № 11. – С. 33-38.
51. Сидоров С.Г. Особенности формирования промышленно-финансовых групп в переходной экономике // Менеджер: Вестник Донецкой государственной академии управления. – 2000. – № 1 (8). – С. 75-80.
52. Циганов С.А. Інвестиційний процес і комерційні банки // Фінанси України. – 1998. – № 12. – С. 39-45.
53. Уманців Ю., Уманців Г. Фінансово-промислові групи у структурі сучасної економіки // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 5. – С. 104-108.
54. Деревянко Б.В. Питання доцільності функціонування ПФГ в Україні // Матеріали II міжвуз. наук. конф. студ. і асп. «Маркетинг і підприємництво в перехідній економіці». – К.: КНЕУ. – 2002. – С. 105-107.
55. Бабаш С.И. Проблемы создания финансово-промышленных групп в условиях перехода к рыночным отношениям (на примере угольной промышленности): Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.02.03 / Дон. научно-исслед. угольный институт. – Донецк, 1996. – 33 с.
56. Житний П.Є. Реалізація нововведень в умовах взаємодії промислових підприємств і фінансових структур: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / МОН. Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 1996. – 21 с.
57. Кизим М.О. Механізми організації, стійкого функціонування і розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: Автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.06.02 / Нац. металургійна акад. України. – Харків, 2001. – 35 с.
58. Колісник М.К. Економічна оцінка і регулювання діяльності промислово-фінансових груп: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.02.03 / МОН. Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – 18 с.
59. Путінцев А.В. Розробка системи управління фінансовими ресурсами промислово-фінансової компанії: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / МОН. Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 1997. – 20 с.
60. Рильський М.В. Проблеми створення промислово-фінансових груп в АПК України: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.04.01 / Інститут аграрної економіки Укр. акад. аграрн. наук. – К., 1999. – 21 с.

61. Соколова Т.Р. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності в управлінні промислово-фінансовими об'єднаннями: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Одеський держ. економ. ун-т. – Одеса, 1997. – 21 с.
62. Фоменко А.В. Становлення промислово-фінансових об'єднань в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / МОН. Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 20 с.
63. Фролов М.Ф. Економічні взаємовідносини суб'єктів промислово-фінансової групи: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.062.03 / НАНУ. Ін-т екон. пром-сті. – К., 1999. – 24 с.
64. Хома І.Б. Організація управління і планування діяльності ПФГ в системі регулювання економіки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / МОН. Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 1999. – 19 с.
65. Шевчук В. Фінансово-промислові групи в Україні: додатковий шанс чи перешкода на шляху реформ ? // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 11-18.
66. Городецкий А. Государство и корпорации в институциональной стратегии // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 28-36.
67. Мильнер Б. Крупные корпорации – основа подъема и ускоренного развития экономики // Вопросы экономики. – 1998. – № 9. – С. 66-76.
68. Торкановский Е. Финансово-промышленные группы: перспективы и проблемы // Хозяйство и право. – 1996. – № 5. – С. 28-38.
69. Дементьев В. Финансово-промышленные группы в российской экономике (спецкурс). Тема 7. ФПГ в развитых и новых индустриальных странах // Российский экономический журнал. – 1999. – № 2. – С. 79-92.
70. Омельченко Е. К проблеме взаимодействия малого и крупнокорпоративного предпринимательства в современном общественном производстве // Российский экономический журнал. – 2002. – № 8. – С. 84-87.
71. Петухов В.Н. Корпорации в российской промышленности: законодательство и практика: Научно-практическое пособие. – М.: Городец, 1999. – 208 с.
72. Окумура Х. Корпоративный капитализм в Японии: Пер. с яп. / Науч. ред. и вступ. статья Я.А. Певзнера. – М.: Мысль, 1986. – 252 с.
73. Цыгичко А. Инновационное взаимодействие малого, среднего и крупного предпринимательства // Экономист. – 2001. – № 11. – С. 12-18.
74. Деревянко Б.В. Молоді фахівці у вирішенні проблем конкуренції вітчизняних суб'єктів господарювання з транснаціональними корпораціями та необхідності створення промислово-фінансових груп // Матеріали першої междунар. науч.-практ. конф. «Молодежь и государство». – Авдеевка: ДРУК-ИНФО. – 2002. – С. 28-29.
75. Бик І., Чумаченко М., Саломатіна Л. Чи бути фінансово-промисловим групам в Україні ? // Економіка України. – 1997. – № 5. – С. 15-24.
76. Коваль М. Проблеми створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1996. – № 10. – С. 39-44.

77. Уманців Г., Уманців Ю., Лысенко О. Некоторые экономико-правовые аспекты функционирования групп предприятий в Украине // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 5. – С. 7-9.
78. Костицький В. Закон перманентної концентрації капіталу: економіко-правові проблеми // Право України. – 2003. – № 12. – С. 48-53.
79. Уткин Э.А., Эскиндаров М.А. Финансово-промышленные группы. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Изд-во ЭКМОС, 1998. – 256 с.
80. Краснопольський В.А. Перспективи участі комерційних банків у діяльності ФПГ і ТНК // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 136-138.
81. Уманців Ю., Уманців Г. Промислово-фінансові групи в Україні: державне регулювання, стан та перспективи розвитку // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 101-104.
82. Лаптев В.В. Законодательство о предприятиях (критический анализ) // Государство и право. – 2000. – № 7. – С. 22-28.
83. Лаптев В.В. Проблемы предпринимательской (хозяйственной) правосубъектности // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 13-21.
84. Мамутов В. Економіко-правові важелі проти тіньової економіки // Вісник НАН України. – 2001. – № 1. – С. 24-32.
85. Деревянко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 20-23.

Розділ II. Загальні правові засади організації діяльності промислово-фінансових груп в Україні.

2.1. Публічно-правові основи формування, організації та функціонування промислово-фінансових груп.

Ринкова економіка будь-якої держави, як і України, ніколи не обходилась без втручання держави. Змінювались лише завдання, форми, методи та масштаби цього втручання. Спочатку це була охорона приватної власності нового класу підприємців, що почав зароджуватись, сприяння розвитку транспорту та зв'язку, підтримка молоді національної промисловості та захисту внутрішнього ринку від іноземних конкурентів. Потім з розвитком економіки України, формування її кредитно-фінансової системи, ускладнення галузевої структури виробництва та соціальної структури самого суспільства зросла необхідність все більш різноманітніших корегувань результатів роботи ринкового механізму.

При вдосконаленні цього механізму як регулятора з постійно змінюючим попитом та пропозиціями до його “компетенції” входить лише

порівняно вузький сегмент суспільних відносин, за межами якого залишався широкий діапазон тісно пов'язаних з ним соціальних, економічних, міжнаціональних, міждержавних та інших відносин. Ринок впливає на ці сфери суспільного життя, але не здатний їх регулювати. Цю функцію бере на себе держава.

Тому дуже важливо визначити межі впливу держави на життєдіяльність людей, та формування функціонування різних форм сфери підприємництва. Адже, ще на початку ХХ ст. Вітчизняні правознавці зазначали, що встановлення публічної правової організації в господарстві сприятиме зростанню державної влади над людьми.

Адже держава, через свої органи виражає загальні для всіх, інтегровані потреби, інтереси та цілі життєдіяльності громадян. Отже, має забезпечувати реалізацію прав та свободу людини та створювати простір для активності і творчості своїх громадян, а також упорядковувати діяльність окремих громадян та формувати організаційні засади в суспільстві.

Ринкове та державне регулювання – складні елементи саморозвиваючої системи. В ході її еволюції модернізуються ці дві складові – як ринкова, так і державна, пристосовуючись до нових умов та одне до одного. Аналіз показує, що товарний ринок доповнився ринком цінних паперів. В кожному із цих сегментів ринку в Україні постійно з'являються все нові і нові інструменти, форми та методи. В свою чергу, державне втручання в економіку також постійно ускладнюється.

Діяльність держави в системі ринкових відносин визначаються наступними основними напрямками.

Перше – формуванням правової основи становлення, функціонування і розвитку економіки, та її інфраструктури.

Друге – забезпеченням збереження ринкового механізму, умов його конструктивної роботи, передбаченого демонополізацію економіки, її ефективну антиінфляційну профілактику, що проводиться за допомогою стабільної грошової політики, підтримання системи фінансів в потрібних об'ємах, бездефіцитному стані і деяких інших елементів.

В зв'язку з цим особливого значення набувають питання формування, промислово-фінансових груп (ПФГ), що відіграють важливу роль та займають значне місце у державах з високорозвиненою ринковою економікою.

Світова практика демонструє багато різноманітних підходів до

інтеграції в сфері економіки, особливо підприємництва, неможливістю використання єдиних теорій та процедур, не враховуючих права людини та особливості національних економік. Прикладом можуть бути так звані “безкордонні підприємства”, або мереживі корпорації, з широким використанням ринкових зв’язків на основі угод та договорів управління.

Саме договірні відносини дозволяють гнучкіше та оперативніше вирішувати складні питання організації бізнесу без використання спеціально створюваних централізованих структур. При цьому створюються додаткові можливості для залучення до вирішення складних завдань найбільш компетентних спеціалістів, скорочення транзакційних витрат, широкого застосування передових інформаційних технологій, розповсюдження кращого управлінського досвіду, оцінки надійності партнерів по бізнесу.

Досить згадати, що про поєднання промислового та фінансового капіталу ще в 1910 році у відомій роботі Р.Гільфередінга “Фінансовий капітал” сказано:

1. Все зростаюча частина промислового капіталу не належить тим промисловцям, які його використовують. Розпорядження над капіталом вони отримують лише при посередництві банку, останній представляє собою власника капіталу.

2. Все більшу частину своїх капіталів банкам приходится закріплювати в промисловості. Банкір стає промисловим капіталістом. Тим самим все більш помітна частина капіталу, що застосовується промисловістю, представляє собою фінансовий капітал.

Банки стають посередниками між промисловцями та населенням в процесі розміщення акцій, що емітуються. Банк потрібен промисловцю для вирішення таких завдань як: визначити потрібний час і умови випуску цінних паперів та ін.;

оскільки процес розміщення тривалий, то приток засобів без фінансового посередника може бути повільним і нерівномірним; важливо, щоб акції потрапили не до спекулянтів, а в “тверді руки”.

Великі банки часто виплачують підприємству зразу всю суму нової емісії і збувають папери за свій кошт і ризик.

Підприємству це вигідно; вигідно може і банку, доходи якого від емісійних операцій можуть бути досить великі за рахунок привласнення різниці між випускним курсу і ринковою ціною акцій. В процесі емісійних операцій банк може одночасно забезпечити собі великий пакет акцій [1].

На думку Луньова В.Л. потрібно розрізняти дві лінії групування фінансово-промислових груп. Одна стосується об'єднання самих великих фірм – це і є утворення власне ФПГ. Друга пов'язана з тим, що навколо великої фірми групуються ряд малих і середніх, - це створення так званих підприємницьких груп. Вони представляють собою мережу майнових і контрактних відносин між великою фірмою алігополістичного типу і невеликими та середніми компаніями.

Інтеграція підприємств в рамках такого утворення – переважно вертикальна; відповідно встановлюється контроль «зверху до низу» за діяльністю учасників групи. Зустрічається, також, і горизонтальна інтеграція у виробництві готових продуктів та послуг [2].

Основною при створенні підприємницьких груп є намагання ефективно впливати на ринок за допомогою контролю над виробничо-розподільчим циклом із одного центру. Наприклад, комплекс “Рівер-Руж”, господарем якого був Г.Форд, на початку ХХ ст. охоплював весь процес виробництва автомобілів – від виплавки сталі до випуску готової машини. Життя показало, що зосередженість виробництва всіх необхідних компонентів для випуску продукції в рамках однієї фірми веде до втрат, що переважають можливі переваги подібної монополізації.

Аналіз практики показує, що технологія виробництва диктує той чи інший оптимальний розмір підприємства; вихід за його межі тягне за собою економічні збитки компанії, що купують компоненти своїх виробів у зовнішніх поставників, мають ряд переваг. Їм вдається позбавитись організаційного розбухання, що властиве великому бізнесу. Але такі компанії виграють і у використанні нової технології: їм не потрібно її купувати на стороні, оскільки технології створюється поставниками; відповідно не потрібно перевчати робітників та вносити зміни до процедур управління і організації. Такі компанії, відповідно, суттєво скорочують збитки, що виникають в результаті адаптації до науково-технічного прогресу. У протилежність цьому орієнтація на виробництво всіх компонентів всередині великої компанії породжує жорсткість, часто позбавляє свободи вибору, маневрів. Єдиний суб'єкт - виробник якогось компоненту всередині компанії отримує можливість стати “внутрішнім монополістом”, здатним піднімати ціни для своїх “домашніх споживачів”. Але отримання компонентів від зовнішніх поставників має і свої мінуси: посилюється ненадійність поставок, збільшується вірогідність погіршення поставок, збільшується вірогідність

погіршення якості. На подолання таких недоліків і націлене створення і організація підприємницької групи, для якої характерно постійність зв'язків з незалежними поставниками.

Промислові та торгові компанії нерідко володіють банками або фінансовими компаніями. Так, Дженерал моторс експертанс корпорейшн" велике в США джерело комерційних кредитів. "Дженерал електрик кепітл" фінансує злиття та поглинання за рахунок займаних коштів і займається комерційним лізингом літаків та промислового устаткування. АТТ продає мільйони кредитних карток. "Форд мотор" володіє ощадними і кредитними компаніями в Каліфорнії, Колорадо та Нью-Йорку. Поєднання промисловості та фінансів не випадкове, адже воно опирається на реальну базу. Володіння фінансовими операціями сприяє розвитку основного бізнесу, наприклад, через кредитування споживачів. Завдяки власним фінансовим компаніям можна мобілізувати капітали, не беручи допомогу у банків. Для підприємницьких груп характерно переважно вертикальна інтеграція; для ФПГ найбільше значення мають горизонтальні зв'язки .

Утворення груп здійснюється різними шляхами. Перший – розподіл фірми на кілька самостійних компаній. Наприклад, італійський "Фіат" в 80-і роки був поділений на 12 компаній, для того, щоб кожна мала доступ на ринок капіталу.

Другий – із можливих шляхів – відокремлення будь-якого підрозділу від материнської компанії; робиться це з метою запобігання організаційному розбуханню.

Третій шлях – злиття та поглинання компаній, в ході чого одна з них (головна фірма) оволодіває контрольним пакетом акцій іншої.

Четвертий шлях полягає у групуванні, що спирається на банки, які фінансують діяльність компаній і при цьому її координують;

П'ятий шлях – фірми укладають контракти про управління, трансферт технологій, довготривалій закупівлі товарів.

Аналіз показує, що перший, другий та четвертий шляхи, що викладені, не потребують для організації і реалізації великих капіталів. А ось третій, що потребує злиття та поглинання є найбільш дорогим. Фінансуються ці угоди: через банки або фінансові компанії, якими часто володіють промисловці і торгові компанії; злиття та поглинання можуть фінансуватися за рахунок коштів, що зайняті та можуть покриватися наявними коштами або через обмін акціями і облігаціями; не виключаються і змішані варіанти [2].

Отже, тісні зв'язки банків та промисловості в будь-якій державі мають наступне значення для народного господарства:

- а) забезпечують фінансовий тил розвитку промисловості;
- б) банки сприяють капіталізації промисловості та розвитку ринкових відносин;
- в) банки прискорюють процес концентрації промислового виробництва, сприяючи організації трестів, концернів, зосередженню економічної влади в руках небагатьох осіб [1].

Регулювання діяльності фінансово-промислових груп може приймати різні форми. Перша – координація діяльності через холдингові компанії, прикладом може бути концерн Ф. Флікос (Німеччина). До складу цього концерну входять 49 компаній, в тому числі 17 фінансових. Він представляє собою групування великих фірм олігополістичного типу: “Динаміт Нобель”, “Будерус”, “Фельдмюле”, “Краус Моффей”. Концерн не володіє власною банківською компанією і спирається у своїй діяльності на зв'язки з “Дойчебанк”.

Важливого значення набуває правове регулювання формування, організації та функціонування промислово-фінансових груп (ПФГ).

При другій формі роль координатора можуть виконувати траст-фонди і банк (так поставлені справи в групі Рокфеллера). Сутність третьої форми в тому, що єдність учасників ФПГ забезпечується через взаємне володіння акціями; ця форма розповсюджена у Японії. Середня доля перехресного володіння акціями всередині груп “Міцубісі”, “Міцуї”, “Сумітомо” в 1987 р. складала 28, 93%, груп “Фуйє”, “Дайіні Канге” і “Санва” – 16, 36%; в середньому для шести головних фінансово-промислових груп – 22, 65%. Перехресне володіння акціями попереджує захоплення з боку іноземного капіталу. Центральним органом координації японських ФПГ є таємні наради президентів фірм. Закритість стосується також порядку денного. Групові відносини будуються так, щоб забезпечити допомогу компаніям – членам, що мають труднощі. Ще одна суттєва особливість японських ФПГ – фінансування із головного банку. Серцевину фінансово-промислових груп Японії утворюють банки і генеральні торгові компанії. Внутрішньогрупові угоди проводяться через генеральну торгову компанію, яка продає продукти, що виробляються компаніями – членами групи, і купує сировину.

Вибір того чи іншого способу правового регулювання залежить не тільки від змісту правовідносин, але і інших факторів.

Аналіз показує, що в багатьох країнах спостерігається визнання загальнонаціонального значення публічної сфери, ролі держави в забезпеченні статусу громадян на рівні світового стандарту, в суспільному прогресі та створенні наднаціональних інститутів.

Ми поділяємо точку зору доктора юридичних наук, професора С.І.Носова, який вважає, що “публічне право не потрібно зводити лише до забезпечення державних інтересів. Крім загальних інтересів людей, суспільства в цілому існують і інтереси індивідів. Приватне право не може існувати без публічного і навпаки. Публічне право все глибше проникає в тканину галузей приватного права. Якісно змінюється і саме публічне право. В ньому з розвитком різних галузей та інститутів права все більше складається свого роду “паритет” приватних і публічних засад [3].

Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні” (затверджений Президентом України 21.XI. 1995 р.) має жорстку орієнтацію на відстоювання національних інтересів в економіці.

Промислово-фінансові групи створюються за рішенням Уряду України на назначений термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України, а також виробництва кінцевій продукції. (ст.1).

При цьому остання має вироблятися головним підприємством групи – резидентом України, яке платить податки України і забезпечує збут продукції. Таким чином, створення транснаціональних груп, за українським законодавством, можливо лише у тому випадку, якщо спрямованість товарних потоків забезпечується тільки в бік України.

Особливістю українського законодавства є також те, що головне підприємство та учасники груп мають укладати генеральну угоду про спільну діяльність на виробництво кінцевої продукції, яка включає такі питання, як: перелік державних програм, для реалізації яких створюється група, перелік видів кінцевої продукції, кандидата ПФГ, його права, обов’язки, порядок звільнення від посади.

Важливою специфікою цього закону є введення кількісного об’єму реалізації кінцевої продукції групи кожного року. Терміни виходу на контрольні рубежі за об’ємом реалізації може бути продовжено спеціальною постановою Кабінету Міністрів України у випадку створення групи для виробництва нових видів продукції з довгостроковим циклом виробництва. Отже, цей порядок автоматично відсікає можливість присвоєння державного

статусу незначним по обігу компаніям.

Особливо слід підкреслити, що для реєстрації ПФГ ініціатором мають представити техніко-економічний проект створення групи. Позитивом є вимога високого ступеню конкретизації в документі і процедурою створення ПФГ, що регламентовано в положенні про створення (реєстрацію), реорганізацію і ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України №78 від 20 липня 1996 р.

Використання публічно-правових основ формування та функціонування ПФГ є в ряді випадків об'єктивно необхідним.

Так, необхідне державне регулювання питань виділення і обліку земель, на яких розміщуються ПФГ, визначення режиму їх використання. Саме держава забезпечує використання природних ресурсів, встановлює обмеження і т. д.

Сферою, де використовуються публічно-правові основи при формуванні та функціонуванні ПФГ є відносини, що виникають при розробці генеральної угоди.

Так, при розробці генеральної угоди про спільну діяльність потрібно передбачити:

- перелік затверджених державних програм, з метою реалізації яких створюється група;

- перелік видів кінцевої продукції;

- взаємні зобов'язання учасників.

Важливим є також те, що Положення передбачає обов'язково: затвердження на зборах проекту техніко-економічного обґрунтування утворення групи; розробку проектів двохсторонніх угод про поставки проміжної продукції; визначення уповноваженої особи ініціаторів створення групи.

В умовах глобалізації великого значення набуває інтеграція України з іншими державами в сфері підприємства, особливо на терені СНД.

Від українського законодавства щодо формування, організації і функціонування ПФГ провадить широку трактовку сутності інтеграційних структур.

Згідно Указу Президента Республіки Білорусь від 16.08.1996 р. №47 було прийнято Положення про державний реєстр фінансово-промислових та інших господарських груп Республіки Білорусь.

Під державним реєстром законодавцем розуміється єдиний банк про

створені, реорганізовані та ліквідовані фінансово-промислові та інші господарські групи, зареєстровані на території республіки, незалежно від їх організаційно-правової форми. На кожен господарську групу в реєстрі заводиться спеціальний запис, що містить данні не тільки про склад учасників і уповноваженого представника, але і інші дані, що характеризують специфіку структури капіталу і кооперацій.

В червні 1999 р. прийнятий Закон Республіки Білорусь “Про фінансово-промислові групи”, який надто уніфікований з аналогічним російським законом, але має свої особливості. По-перше, до транснаціональних ФПГ віднесені об’єднання юридичних осіб, серед яких можуть бути резиденти і нерезиденти Республіки Білорусь.

По-друге, білоруський закон передбачає можливість не застосовувати нову центральну компанію, а наділяти відповідними повноваженнями одного з учасників груп.

По-третє, деталізована структура Договору про створення ФПГ, де відображаються такі питання, як спосіб, за допомогою якого створюється група і реалізується спільне господарське завдання, порядок розподілу прибутку і сплати податків.

Уся ж діяльність центральної компанії ведеться виключно для забезпечення діяльності фінансово-промислової групи.

У Росії склалась законодавча та нормативна база формування і функціонування компаній різного типу. Законодавство про фінансово-промислові групи Росії до правового поля ввело поняття “транснаціональної” та “міждержавної” фінансово-промислової групи. Згідно закону про ПФГ Росії у випадку створення транснаціональної фінансово-промислової групи на основі міжурядової угоди їй присвоюється статус міждержавної (міжнародної) групи.

Транснаціональна корпорація – юридична особа (або сукупність юридичних осіб);

що має у власності, господарському володінні або оперативному управлінні відокремлене майно та території двох або більше Сторін;

утворене юридичними особами двох і більше Сторін;

зареєстроване в якості корпорації у відповідності з конвенцією про транснаціональні корпорації, підписаною в березні 1998 р. главами урядів семи держав СНД [4].

Аналіз теорії та практики формування та функціонування ПФГ України

з об'єднаннями інших держав показує наступні труднощі:

“нестиковка”, несумісність національних законодавств та нормативної бази по створенню ПФГ. Закон України “Про промислово-фінансової групи” чітко зв'язує їх діяльність з реалізацією лише національних промислових пріоритетів і попереднім укладанням міждержавного договору, що підлягає ратифікації Верховною Радою України.

Зазначимо, що згідно російського законодавства транснаціональна ПФГ тільки з участю підприємств держав СНД.

В обов'язковому порядку законодавство Росії приписує створення управлінської структури, що ускладнює на довгий термін (2-3 роки) процеси управління в ФПГ.

Великого нормативного значення набуває також розробка організаційного проекту ПФГ, вимоги до змісту якого встановлюються Урядом як в Білорусії, так і в Росії.

Потрібно мати на увазі, що не кожний проект по створенню підприємства, АТ, чи ПФГ відповідає інтересам держави чи регіону. Тому, вибираючи партнера важливо оцінити не тільки ефективність складової ПФГ, але і як ПФГ в цілому впливатиме на економіку та умови життя в суспільстві. З цієї точки зору доцільно використовувати наступні критерії.

Критерій прибутковості ПФГ.

Критерій забезпечення зайнятості населення робочими місцями.

Критерій забезпечення ресурсами.

Критерій вписаності ПФГ в структуру економіки на державному і місцевому рівнях.

Держава визначає особливості створення і правового положення ПФГ.

В Україні ФПГ створюється за рішенням Кабінету Міністрів України, яке є підставою для реєстрації ПФГ. Реєстрація ПФГ та видача відповідного свідоцтва здійснюється Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України. Документи для створення ПФГ на розгляд Кабінету Міністрів України подає особа, уповноважена на це підприємствами, установами, організаціями, які виступили з ініціативою щодо створення ПФГ та уклали Генеральну угоду.

Уповноважена особа представляє інтереси зазначених підприємств, установ, організацій у Кабінеті Міністрів України на підставі довіреності. Держава визначає компетенцію уповноваженої особи.

До компетенції уповноваженої особи має відноситися:

- державна реєстрація ПФГ, а також зміни складу учасників, договір про створення ПФГ;
- визначення документів, необхідних для державної реєстрації;
- ведення державного реєстру ФПП;
- прийняття рішення про призупинення дії посвідчення про реєстрацію ФПП і її ліквідацію;
- організація проведення експертизи документів, що представленні для реєстрації ФПП;
- затвердження результатів грошової оцінки майна, майнових та немайнових прав при формуванні статутного капіталу та утворення майна для здійснення спільної діяльності учасників ПФГ;
- перевірка діяльності ПФГ, прийняття заходів державного регулювання.

Для створення ПФГ Кабінетові Міністрів подаються такі документи:

- довіреність уповноваженої особи на право представляти в Кабінеті Міністрів України інтереси підприємств, установ, організацій, які виступили з ініціативою щодо створення ПФГ та уклали Генеральну угоду;

Генеральна угода:

- нотаріально посвідчені копії установчих документів та свідоцтв про державну реєстрацію українських підприємств, які ініціюють створення та мають на меті увійти до складу ПФГ;
- техніко-економічне обґрунтування створення ПФГ;
- дозвіл Антимонопольного комітету України;
- висновок центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, фонду державного майна України, Міністерства фінансів України про діяльність створення ПФГ, а також стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди;
- документ про перерахування до Державного бюджету України, державного мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду Кабінетом Міністрів України.

Угода також визначає назву ПФГ, мету і терміни об'єднання; порядок утворення і фінансування діяльності:

- визначається головне підприємство ПФГ, його місцезнаходження та повноваження;

- порядок призначення і звільнення з посади президента ПФГ, його права та обов'язки;
- перелік учасників ПФГ;
- перелік кінцевої продукції ПФГ;
- засоби забезпечення управління мості діяльністю кожного учасника з боку головного підприємства;
- повноваження органів управління ПФГ і головного підприємства, а також прийняття ними рішень;
- основні зобов'язання кожного учасника по веденню спільної діяльності, в тому числі по наданню необхідної інформації головному підприємству, а також по забезпеченню її повноважним представникам можливості брати участь в управлінні кожного учасника;
- склад і вартість загального майна учасників і майна кожного;
- порядок та умови консолідації активів учасників в рамках ПФГ, їх зобов'язання по створенню загальних майнових і фінансових фондів для ведення спільної діяльності;
- відповідальність по зобов'язанням головного підприємства ПФГ, тому числі в частині реалізації організаційного проекту, умови виконання зобов'язань солідарної відповідальності за діяльність в рамках ПФГ;
- порядок визначення розміру і вартості долі кожного учасника в загальному об'ємі продукції, що буде вироблятися в процесі їх спільної діяльності в рамках ПФГ., а також в доходах від вищезазначеної діяльності, в тому числі у придбаному майні;
- порядок розподілу між учасниками прибутків, отриманих від їх діяльності в рамках ПФГ;
- порядок виходу із ПФГ, а також зв'язані з цим майнові наслідки;
- порядок ведення спільної облікової політики, консолідованого бухгалтерського обліку та звітності;
- права та взаємні зобов'язання учасників ПФГ;
- термін дії Генеральної угоди;
- інші умови діяльності ПФГ.

Велике значення для практики мають створення транснаціональних та міждержавних ПФГ, проте аналіз показує, що єдиного методичного підходу при створенні цих ПФГ як в Україні так і на терені колишнього СРСР не існує.

На жаль, не відпрацьовані механізми усунення тих перепон що існують

у зовнішньоекономічній діяльності та негативно впливають спільну міжнародну діяльність у промислово-фінансовій сфері.

Так, Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні” (від 21 листопада 1995 р. № 473/95 – ВР) встановлює (ст.3), що реєстрація групи передбачає представлення Кабінету Міністрів України техніко-економічного проекту обґрунтування її створення. Кабінет Міністрів України приймає рішення про реєстрацію ПФГ на основі проекту створення групи.

В Положенні про створення (реєстрацію), реорганізацію і ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженому Кабінетом Міністрів України від 20 червня 1996 р. № 781, встановлено (п.11), що ініціатори створення ПФГ розробляють і на загальних зборах затверджують техніко-економічний проект обґрунтування ПФГ. В той же час складу даних, що мають бути в проекті, національна нормативно-правова база не містить.

Отже, міждержавна нормативно-правова база, а також законодавство України вказує на необхідність представлення при реєстрації ПФГ організаційного проекту, що обґрунтовує доцільність і ефективність створення ПФГ.

Для упорядкування процесів створення МПФГ їх ініціаторам доцільно проводити загальну узгоджену позицію за трьома основними і внутрішньо взаємопов’язаними документами, до яких відносяться:

- 1) договір про створення МПФГ;
- 2) організаційний (техніко-економічний) проект;
- 3) міждержавна угода (міждержавний договір) про створення ПФГ.

Цільове призначення вищезазначених документів різне, але при створенні ПФГ мають бути розроблені спільні методичні вимоги до організаційно-економічного обґрунтування створення ПФГ.

Яскраво проявляються державні засади в регулюванні господарської діяльності ПФГ, що проявляється в експертизі документів, яка проводиться при реєстрації ПФГ як в державі де буде знаходитися ПФГ, так і в державі з якою створюється ця група.

На наш погляд, велике значення при формуванні та організації ПФГ має експертиза документів по створенню ПФГ. До її напрямків доцільно віднести:

- відповідність вимогам законодавства України, указам Президента України, постановам і розпорядженням Кабінету Міністрів України;
- ступінь орієнтації діяльності ПФГ на вирішення державної

промислово-фінансової політики, цільових програм з пріоритетних напрямків розвитку економіки України;

- чіткість пророблення завдань спільної діяльності учасників ПФГ;
- наявність промислового та фінансового потенціалу у учасників ПФГ;
- кількість та межі об'єднання капіталів та ресурсів учасників ПФГ;
- ступінь реалізації угод про створення ПФГ та інші.

Присвоєння статусу ТПФГ або МПФГ є наслідком дотримання ряду умов, в тому числі:

- обов'язкове здійснення підприємствами ПФГ своєї основної діяльності на території двох і (або) більше держав;
- об'єми спільної діяльності та розміри ПФГ мають бути досить великими та ін.;
- створюючи ПФГ учасники враховують організаційно-правові засади та особливості митного, податкового, валютного та іншого законодавства.

Втручання держави потрібно як раз для того, щоб забезпечити Кабінету Міністрів України розглянути документи і прийняти рішення про створення ПФГ або про відмову в такому створенні: у тримісячний строк – щодо створення української ПФГ; у шестимісячний строк – щодо створення транснаціональної ПФГ.

Відмова у створенні ПФГ оформляється протокольним рішенням Кабінету Міністрів України. Підставою може бути: висновок центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Фонду державного майна України, Міністерства фінансів України щодо недоцільності створення ПФГ; відсутності дозволу Антимонопольного комітету України; невідповідність поданих документів вимогам чинного законодавства.

Реорганізація ПФГ здійснюється шляхом виходу з її складу головного підприємства чи учасника ПФГ або включення до її складу нового учасника ПФГ. Рішення про реорганізацію ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України. Важливою формою публічно-правового регулювання є примусова ліквідація ПФГ. Ліквідація ПФГ здійснюється у разі: закінчення строку дії Генеральної угоди; неможливості подальшого функціонування ПФГ внаслідок виходу з її складу головного підприємства чи учасника ПФГ або виявлення ініціативи учасниками ПФГ (за рішенням Кабінету Міністрів

України).

ТПФГ вважається ліквідованою з моменту її виключення із відповідного державного реєстру на підставі спільного рішення уповноважених державних органів всіх учасників про припинення дії свідоцтва про державну реєстрацію ТПФГ. Уповноважені державні органи учасників після прийняття рішення про ліквідацію ТПФГ повідомляють про це уряди учасників, головне підприємство, органи його статистичного обліку та податкові органи за місцем реєстрації. Інформація про ліквідацію ТПФГ публікується в засобах масової інформації сторін.

ТПФГ може бути ліквідована на підставі рішення уповноваженого державного органу, що зареєстрував цю ТПФГ, у зв'язку з припиненням дії відповідної міждержавної угоди, договору про створення, у випадках не усунення учасниками виявлених уповноваженим державним органом порушень, а також на інших підставах, передбачених законодавством учасника, на території якого зареєстровано ТПФГ. При цьому уповноважений державний орган, що здійснив державну реєстрацію ліквідованої ТПФГ, узгоджує своє рішення про ліквідацію з уповноваженим державним органом інших учасників (учасника).

З моменту ліквідації ТПФГ учасники мають нести солідарну відповідальність по невиконаним зобов'язанням по відношенню до третіх осіб або МПФГ.

Потрібно відмітити, що в практиці формування міждержавних ПФГ використовувались в основному два типи міжурядових угод. По-перше, це двохсторонні угоди про основні принципи створення ПФГ, що мають значення для встановлення пріоритетних напрямків спільної діяльності. Наприклад, у відповідній Угоді між Урядом України та Російської Федерації перспективними сферами створення російсько-українських ФПГ визнані: проектування, будівництво, реконструкція та експлуатація газових транспортних трубопроводів; виробництво феросплавів на марганцевій основі; виробництво листової сталі, газопровідних труб великого діаметру і труб нафтового сортаменту для нафтодобувної промисловості; виробництво морських та річкових суден, аерокосмічної техніки, устаткування для атомної енергетики та ін. [5]. Потрібно відмітити також, що використовувались міжурядові угоди як безпосередній інструмент при створенні конкретних МФПГ.

Велике значення має державна підтримка формування та

функціонування ПФГ. Заходами державної підтримки можуть бути:

- зарахування заборгованості учасника фінансово-промислової групи, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах, в об'єм передбачених умовами інвестиційних конкурсів інвестицій для ПФГ;
- надання учасникам ПФГ права самостійно визначати терміни амортизації устаткування і накопичення амортизаційних відрахувань з направленням отриманих засобів на діяльність ПФГ;
- передача у довірене управління центральній компанії (головному підприємству) ПФГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ПФГ;
- надання державних гарантій для залучення різного роду інвестицій;
- надання інвестиційних кредитів та іншої фінансової підтримки для реалізації інвестиційних проектів та програм ПФГ.

Державна підтримка та інші додаткові пільги діяльності ПФГ [6] можуть бути надані на основі результатів державної експертизи інвестиційних проектів та програм ПФГ, що має проводитись уповноваженими органами державного управління.

Публічно-правові начала використовуються при здійсненні державного контролю за розміщенням та формуванням ПФГ, екологічного, санітарного та іншого контролю [7].

Сприятливі умови, створені державним втручанням в економіку в межах окремих країн, можуть бути хорошим середовищем для формування та функціонування ПФГ. При цьому державні гарантії захисту інтересів ТПФГ внесуть конструктивізм в інтеграційні процеси в промислово-фінансовій сфері.

Безумовно, правовий режим функціонування ТПФГ на території кожного із учасників не може бути менш сприятливим, ніж відповідний режим для майна та майнових прав, а також умови для інвестиційної діяльності юридичних осіб учасників. Зміна міжнародних нормативних правових актів або іншого законодавства учасників, що погіршує положення ТПФГ, зворотної сили не має.

Учасники мають гарантувати дотримання законних прав і інтересів інвесторів та створюваних при їх участі ТПФГ. Інвестиції, що зв'язані з функціонуванням ТПФГ на території учасників, не можуть бути націоналізовані, реквізовані та піддані іншим діям, що позбавляють інвестора його права власності, окрім як за вироком або рішенням суду, а також з

мотивів суспільної необхідності у випадках стихійних бід, аварій, епідемії та інших обставин, що носять надзвичайний характер.

У випадку примусового відчуження за рішенням суду або за мотивами суспільної необхідності у відповідності з законодавством учасника останній забезпечує іншому учаснику своєчасну, адекватну та ефективну компенсацію власності відчуженого майна, що визначено на основі незалежної оцінки.

Державні органи та їх посадові особи при виданні актів, прийнятті рішень, розпоряджень, вказівок, що стосуються функціонування ТПФГ, мають діяти тільки в межах своєї компетенції, встановленої законодавством учасника.

Взаємовідносини між учасниками ПФГ базуються на співробітництві та конкуренції. Участь у ФПГ не забороняє можливості самостійного розвитку підприємства чи установи, а відповідно і конкурентних протистоянь між ними.

ПФГ доцільно створювати, адже вони забезпечують своїм членством полегшений доступ до фінансових ресурсів та операціям з цінними паперами, контроль за використанням ресурсів, знання кон'юнктури, координацією дій, поєднання коштів, допомогу і т. д.

Література до підрозділу 2.1:

1. Лисов В.И. формирование крупных интегрированных корпоративных структур в российской экономике. – М.: Издательство МГУ, 2000. – С. 23-24.
2. Лунев В.Л. Тактика и стратегия управления фирмой: Учебное пособие. – М.: Финпрес, НГАЭиУ, 1997. – С. 32-35.
3. Носов С.И. Акционерное законодательство России: история, теоретический анализ, тенденции развития. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – С. 134-135.
4. Хуснутдинов М., Винслав Ю. Конференция о транснациональных корпорациях: условия принятия, содержание и проблемы реализации // Российский экономический журнал. – 1998. – № 4.
5. Винслав Ю., Хуснутдинов М., Пухова Е., Ухин А. К развитию постсоветских транснациональных корпораций (фактология, аналитика, предложение) // Российский экономический журнал. – 1999. – № 11-12.
6. Ст. 10 Закона Республики Беларусь от 4 июня 1999 г. № 265–3 «О финансово-промышленных группах».
7. Кашанина Т.В. Корпоративное право: Учебник для вузов. – М., 1999. – С. 279-284.

2.2. Загальні засади державного регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні

Ринкові умови господарювання з властивими їм правами і свободами господарюючих суб'єктів у межах правового господарського порядку потребують застосування заходів державного регулювання для спрямування їх діяльності у напрямку соціально-економічного розвитку.

Одними з основних важелів державного регулювання ринкової економіки є державне планування (прогнозування) і програмування. Потреба у цьому, зважаючи на те, що спеціалісти, у тому числі на основі вивчення зарубіжного досвіду, вказували на таку необхідність протягом всього попереднього десятиліття [див., наприклад, 1, с. 206-211], уже визнана 28 червня 1996 року прийняттям Конституції України, окремі норми якої зобов'язують ВР України, КМУ і регіональні органи влади і управління здійснювати планування у формі розробки загальнодержавних і регіональних програм соціально-економічного розвитку [2, с. 3] і 23 березня 2000 року прийняттям Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III, який встановив певні правила здійснення цих процесів. А 1 січня 2004 року почав діяти ГК України, статті 8-11 якого визначили загальні засади участі держави у плануванні економічного і соціального розвитку і координації господарської діяльності.

У ринкових умовах господарювання з властивим їм індикативним плануванням забезпечення виконання державних програм потребує вжиття відповідних заходів державного стимулювання для підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у виконанні відповідних програм, державної підтримки розвитку економічних процесів у необхідному напрямку. Індикативне планування передбачає м'яку координацію державою економічних процесів, у межах якої затвердження планів діяльності здійснюється самими суб'єктами господарювання. Індикативне планування допомагає підприємствам запобігти банкрутству, загроза якого постійно присутня у ринкових умовах, створює юридичні умови для гармонійного поєднання загальнодержавних інтересів із зацікавленістю кожного окремо взятого учасника господарської діяльності, план не утискує ініціативу суб'єктів господарювання, передбачає використання засобів державно-економічного впливу (податків, кредитів, пільг та інших преференцій)

стосовно недержавних підприємств і виключення прямого адміністративного впливу тощо [1, с. 206-210]. Зараз державне регулювання економіки характерне для всіх країн. Змішана економіка передбачає різний ступінь втручання держави у різні сфери господарювання шляхом видання НПА і організації діяльності державних органів, що впливають на господарські відносини переважно економічними та господарсько-правовими методами [3, с. 92; 4, с. 57]. Слід зазначити, що недооцінка ролі держави у регулюванні економіки поряд з різким протиставленням держави суспільству, суспільного – приватному, плану – ринку на початку 90-х років минулого століття загрожували політичній стабільності і стояли на заваді економічним перетворенням [5, с. 64]. За даними досліджень Інституту економіко-правових досліджень НАН України головною причиною незадовільного стану економіки є відсутність збалансованості системи державного управління економікою в умовах неконтрольованого державою ринку праці і капіталу [6; 7, с. 310-311].

Координація ринкової економіки, яку поступово запроваджує Україна, крім зобов'язання певних господарюючих суб'єктів виконувати державні завдання, повинна передбачати підтримку їх у цьому з боку держави. Це природньо, адже без відповідних стимулів суб'єкти господарювання не будуть брати на себе додаткові зобов'язання. О.В. Шаповалова відзначала недостатність державної підтримки ПФГ, відсутність послідовної державної політики у цій сфері і вказувала на необхідність сприяння у межах господарсько-правових засобів з боку держави створенню ПФГ як у нових прогресивних виробничих сферах і комплексах, так і у традиційних стратегічно важливих [8, с. 33-34]. На необхідності внесення змін і доповнень до Закону про ПФГ, спрямованих, у першу чергу, на розширення пільг ПФГ наголошувалося провідними вітчизняними вченими [9, с. 39].

Основним важелем реалізації державної політики в економічній сфері є державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки, які фінансуються за рахунок Державного бюджету. Розробка програм покладається на КМУ, відповідні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а набуття загальнонаціонального статусу програмами відбувається після їх затвердження ВР України.

ПФГ є одним з інструментів реалізації державної політики і створюються в особливому порядку для реалізації відповідних державних програм. Оскільки за загальним правилом виконання відповідних державних

програм фінансується за рахунок держави, то діяльність ПФГ у частині виконання останніх також повинна фінансуватися з Державного бюджету. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III у Державній програмі економічного і соціального розвитку України на наступний рік повинні бути відображені перелік державних цільових програм, що фінансуватимуться в наступному році за рахунок коштів Державного бюджету України, у державних цільових програмах серед іншого наводяться обсяги фінансування кожної з програм за рахунок усіх джерел фінансування в наступному році, в тому числі за рахунок коштів Державного бюджету. Згідно із статтею 11 даного Закону у програмі економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста на наступний рік серед іншого повинні бути відображені система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців. Згідно зі статтею 14 цього Закону однією зі складових частин програми розвитку галузі економіки повинно бути фінансове та ресурсне забезпечення програми [10].

Отже, діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на виконання відповідних державних програм, повинна фінансуватися за рахунок державних коштів, або, принаймні, всіляко підтримуватися державою. Проте Закон про ПФГ пропонує потенційним ПФГ виконувати публічно-правові завдання, використовуючи власну базу і практично не отримуючи підтримки, адекватної цим завданням [11, с. 64-65; 12, с. 81]. Тобто Закон про ПФГ та Положення про ПФГ, містячи зобов'язання груп виконувати державну програму (зобов'язання однієї сторони), майже не містять зобов'язань держави (іншої сторони). Наслідком ситуації, що склалася, є повільність протікання процесів створення ПФГ. Для їх прискорення з метою виконання державних програм, для зацікавлення суб'єктів господарювання у створенні ПФГ держава повинна вживати заходи підтримки, що сприятимуть виконанню цих програм і підвищенню мікроекономічних показників діяльності суб'єктів господарювання. У даному випадку, як зазначалося в раніше, повинен діяти принцип партнерства між державою і ПФГ. Сторони, що господарюють у межах даного принципу, повинні бути зацікавлені у співпраці. Зобов'язання кожної сторони повинні кореспондувати з зобов'язаннями іншої, забезпечуючи партнерський характер відносин [13, с.

13; 14, с. 91; 15, с. 47].

При цьому, як було доведено, ПФГ володіє власною правосуб'єктністю, є самостійним суб'єктом господарювання, на неї покладається виконання програм. Учасники ПФГ отримують пільги лише у межах виконання відповідної державної програми. При використанні терміну «ПФГ» передбачається саме діяльність головного підприємства й учасників ПФГ у межах виконання програми. Пільги не можуть поширюватися на всю діяльність головного підприємства і учасників ПФГ, вони можуть поширюватися лише на ту її частину, яка пов'язана з виконанням державних програм, тобто з участю в ПФГ. Тому доцільно передбачити у законодавстві право саме ПФГ отримувати пільги під виконання відповідної програми. Назва статті 4 Закону про ПФГ «Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ» потребує уточнення у бік спрямування пільг не на учасників, а на ПФГ, яка виконує відповідну програму, зі зміною назви на «Пільги, що надаються ПФГ».

Зобов'язаннями ПФГ є виконання відповідних державних програм. Зобов'язанням держави повинно стати сприяння у цьому ПФГ шляхом надання пільг і гарантій. Згідно з частиною першою статті 12 ГК України держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, у межах яких спеціальним законодавством може бути передбачено значну кількість шляхів стимулювання створення і діяльності ПФГ.

Тобто у даному випадку державою щодо ПФГ повинен бути запроваджений спеціальний режим господарювання. Останній вітчизняні вчені визначають як інститут господарського законодавства, що передбачає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території чи у певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і запроваджується для досягнення цілей, встановлених державою [16, с. 9]. О.В. Шаповалова вважає, що до суб'єктів господарювання, які будуть виконувати державні програми, і особливо до великих підприємств, повинен застосовуватися особливий комплекс економічних, організаційних та правових умов. Під економічними розуміються майнові вигоди від залучення до виконання програм, одержання пільг, під організаційними – надання управлінських

технологій, послуг економічного менеджменту, інформаційних засобів прогнозування, під правовими – сприятливий юридичний режим державного регулювання економіки [17, с. 54-55]. У визначенні такого режиму необхідно розширити сферу його дії спеціально зазначивши, що спеціальний режим господарювання застосовується до ПФГ.

Як було зазначено при розгляді загальних засад правового регулювання створення і діяльності ПФГ у зарубіжних країнах, податкові та інші пільги є одними з головних засобів регулювання економіки. Завдяки ним діяльність великих інтегрованих промислово-фінансово-торгових корпорацій спрямовується у напрямках, необхідних державі. Сутність податкових пільг полягає у зниженні для суб'єктів господарювання певного виду загальних ставок податків. Ефективність податкових пільг пояснюється зацікавленістю суб'єктів господарювання, адже ними прямо економляться чи заощаджуються грошові кошти. Але кошти, заощаджені суб'єктом господарювання (ПФГ та її учасниками), є коштами, недоотриманими державою. Обсяг користі від діяльності має перевершувати обсяг поступок, причому вимірювати треба не лише економічними показниками. Тому держава повинна надавати пільги лише тим суб'єктам господарювання, у яких ефект від їхнього використання буде застосовано не лише для підвищення власних мікроекономічних показників діяльності, а й для досягнення певної публічної мети діяльності. ПФГ є суб'єктами господарювання особливого виду, діяльність яких спрямовується на реалізацію державних соціально-економічних програм. Реалізація програм, як зазначалося, повинна кореспондувати з наданням державою ПФГ заходів підтримки, адекватних їх «зусиллям».

Серед державних гарантій, крім виконання державою своїх зобов'язань, закріплених у законодавстві та положеннях Генеральної угоди ПФГ, необхідно виділити гарантії захисту інвестицій (у тому числі й іноземних), зроблених у діяльність ПФГ в частині виконання відповідних програм. Наявність таких гарантій є важливою з огляду на непослідовну політику держави, повинна сприяти інвестуванню коштів у ПФГ.

Раніше іноземні інвестори мали значні пільги і тривалий час володіли конкурентними перевагами. 17 лютого 2000 року статтею 4 Закону України № 1457-III «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» було скасовано дію Закону України № 2198-XII

від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», Декрету КМУ від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування», Постанови ВР України № 2198а-ХІІ від 13 березня 1992 року «Про порядок введення у дію Закону України «Про іноземні інвестиції», пункту 5 Постанови ВР України № 94/96-ВР від 19 березня 1996 року «Про порядок введення у дію Закону України «Про режим іноземного інвестування». Безперечно, недооцінка вітчизняного товаровиробника була невірною, але одночасна відміна пільг, раніше наданих іноземним інвесторам, також не була цілком справедливою, оскільки суперечила загальноправовому правилу дії зворотньої сили закону. По відношенню до тих іноземних інвесторів, що вже розпочали діяльність в Україні, нове законодавство не повинно було застосовуватися. Слід обмовитися, що навіть у законодавстві Узбекистану, яке за часів СРСР поступалося українському, частиною 3 статті 3 Закону Республіки Узбекистан від 30 квітня 1998 року «Про гарантії та заходи захисту прав іноземних інвесторів» було прямо передбачено, що акти законодавства, в тому числі відомчі нормативні акти, не мають зворотньої сили у випадках, коли їх виконання наносить шкоду іноземному інвестору чи іноземним інвестиціям [18, с. 115]).

Визначальним у наданні пільг інвесторам повинна бути не просто країна походження коштів, а скоріше об'єкт їх вкладення. У даному випадку слід погодитися з вітчизняними вченими, які критикуючи непослідовну політику держави, вказують, що пільговий режим інвестиційної діяльності необхідно надавати не іноземним чи вітчизняним інвесторам, а суб'єктам господарювання, які вкладають кошти в економіку найбільш вразливих територіальних утворень або галузей промисловості [19]. Слід додати, що, крім вразливих територіальних утворень або галузей промисловості, залучення інвестицій потребують і повинні отримувати стратегічно важливі галузі і суб'єкти господарювання.

Одним з пріоритетних критеріїв підтримки інвестора повинно бути не його громадянство, а важливість проекту чи програми, для реалізації яких ним надаються кошти. Такими суб'єктами господарювання є учасники ПФГ (у тому числі й іноземні), які надають кошти для реалізації державних програм, розроблених КМУ і затверджених ВР України. А ПФГ у даному випадку отримує інвестиції, тобто є об'єктом інвестування. З іншого боку, ПФГ може виступати як інвестор, інвестуючи спільні кошти у налагодження нових виробництв, розвиток нових підприємств тощо. З огляду на це,

увяляється виправданою критика деякими вченими [20, с. 18; 21, с. 4-5] положень пункту 1 статті 5 Закону України № 1560-XII від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» [22], що визначаючи інвесторами лише фізичних осіб, юридичні особи і держави, тим самим обмежують у праві бути інвестором ПФГ, які не мають статусу юридичної особи.

Подоланню проблеми, пов'язаної з недостатнім стимулюванням створення та діяльності ПФГ і їхньою відмовою від виконання державних програм, сприятиме розвиток законодавства про ПФГ у напрямку підвищення об'єму пільг, що надаються ПФГ.

На даний час стаття 4 Закону про ПФГ пунктами 2 та 3 звільняє головне підприємство й учасників ПФГ від сплати вивізного (експортного) та ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі експорту (імпорту) проміжної продукції. Пункт 1 передбачає оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ згідно з чинним законодавством. Норма з пункту 4 вказує, що на банки – учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені частиною четвертою статті 3 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ. Тобто дана норма посиляється на положення, які вже не діють у зв'язку з прийняттям Закону України № 24/26-ВР від 1 лютого 1996 року «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким ці положення було скасовано, а потім прийняттям 7 грудня 2000 року Закону України «Про банки та банківську діяльність» № 2121, яким було припинено дію Закону з аналогічною назвою № 872-XII від 20 березня 1991 року. Тому норма з пункту 4 на даний момент зайва. Норма з пункту 5 попереджає головне підприємство й учасників ПФГ про відповідальність за нецільове використання пільг.

Отже, як видно, пільги незначні. Крім цього, статтею 2 передбачено ще й втрату головним підприємством ПФГ права на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України. Саме дія цієї норми стала причиною небажання ПФГ «Титан» зареєструватися у Міністерстві економіки України (зараз – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції). Після видання КМУ постанови про створення цієї ПФГ, вона так і не пройшла реєстрацію, зважаючи на те, що після реєстрації у Мінекономіки України (Міністерстві

економіки та з питань європейської інтеграції) й отримання офіційного статусу ПФГ головне підприємство групи – ДАК «Титан» втратить пільги, які воно має, знаходячись в експериментальній СЕЗ «Сиваш»: а) зі звільнення від оподаткування сировини, матеріалів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів), які ввозяться в Україну для потреб власного виробництва, ввізним митом та податком на добавлену вартість; б) зі зменшення суми податку на прибуток на 50% у разі використання суми, на яку зменшується податок на прибуток, на реалізацію інвестиційних проектів; в) зі звільнення надходжень в іноземній валюті від обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку в разі використання вивільнених валютних коштів на потреби розвитку [див.: 23]. Однак, як зазначалося раніше, фактично група виконувала державну програму структурної перебудови хімічної промисловості, диверсифікації виробництва, залучення інвестицій та отримання прибутку від промислово-господарської діяльності і навіть чотири рази на рік звітувала про хід її виконання перед Міністерством промислової політики і КМУ. Певна річ, такі відносини продовжувалися через те, що положення виконання державної програми збігалися з інтересами самих учасників ПФГ. Для відновлення балансу між зобов'язаннями нових ПФГ і підтримкою їх діяльності з боку держави, а також стимулювання учасників ПФГ необхідно з пункту 2 статті 1 Закону про ПФГ виключити норму, що ліквідує пільги головного підприємства ПФГ.

Отже, за Законом про ПФГ весь пільговий режим головного підприємства та учасників ПФГ складається з державних пільг на експорт та імпорт проміжної продукції ПФГ. Такий стан речей не можна вважати виправданим, адже через відсутність дієвих стимулів до створення ПФГ цей інструмент державного регулювання економіки та підвищення її ефективності практично залишається непрацюючим. Необхідність більш вагомої державної підтримки ПФГ підтверджується досвідом РФ, де ФПГ отримали поширення (див. підрозділ «Зарубіжний досвід правового регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп»). Вітчизняний пільговий режим значно вужчий у порівнянні з російським (див. табл. 2.1).

Як видно з таблиці, суб'єкти господарювання – учасники російських ФПГ мають більшу зацікавленість у створенні ФПГ у порівнянні з учасниками вітчизняних ПФГ, чим, очевидно, зумовлена їх поширеність у РФ.

З метою заохочення потенційних учасників ПФГ до створення групи та реалізації державної програми необхідне застосування ефективних заходів державної підтримки. Однак при цьому необхідно розробляти відповідні норми законодавства таким чином, щоб не створювалася можливість зловживань з боку суб'єктів господарювання, яким вони будуть адресовані. Про ефективність тих чи інших пільг свідчить те, в якій мірі вони дозволяють максимізувати бажані з точки зору суспільства, держави явища і мінімізувати небажані. «Дія» даних правових засобів повинна бути настільки більш «впливовою» у порівнянні з «дією» негативних факторів, наскільки це дозволить нейтралізувати чи послабити останні. В іншому випадку через більш інтенсивну дію негативних факторів результати дії пільг будуть іншими, ніж планувалося законодавчими органами [24, с. 43].

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика пільг ПФГ України та заходів державної підтримки ФПГ РФ

Пільги ПФГ України згідно із Законом про ПФГ	Заходи державної підтримки діяльності ФПГ РФ згідно із Законом РФ про ФПГ
Місцеві:	
Законом про ПФГ не передбачені	Органи державної влади суб'єктів Російської Федерації можуть надавати додаткові пільги та гарантії ФПГ (п. 1 ст. 15).
Загальнодержавні:	
Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним законодавством України (п. 1 ст. 4).	Учасникам міждержавної ФПГ у порядку та на умовах, встановлених Урядом Російської Федерації, можуть надаватися митні тарифні пільги, передбачені Законом Російської Федерації «Про митний тариф» на товари, що переміщуються через кордон у межах діяльності цієї ФПГ (п. 4 ст. 4).
Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту проміжної продукції (п. 2 ст. 4).	Залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах), до обсягу передбачених умовами інвестиційних конкурсів (торгів) інвестицій для покупця – центральної компанії тієї ж ФПГ (п. 1 ст. 15).
Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі	Надання учасникам ФПГ права самостійно визначати терміни

<p>імпортування проміжної продукції (п. 3 ст. 4).</p>	<p>амортизації обладнання та накопичення амортизаційних відрахувань із спрямуванням отриманих коштів на діяльність ФПГ (п. 1 ст. 15). Передача у довірче управління центральній компанії ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ (п. 1 ст. 15). Надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій (п. 1 ст. 15). Надання інвестиційних кредитів та іншої фінансової підтримки для реалізації проектів ФПГ (п. 1 ст. 15).</p>
<p>На банки – учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені ч. 4 ст. 3 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ. Набуті банками корпоративні права власності та інші майнові права в цих випадках зберігаються за банками після реорганізації або ліквідації ПФГ (пункт 4 статті 4)*. Банк – учасник ПФГ має право проводити клірингові заліки заборгованості платежів за проміжну продукцію між головним підприємством і учасниками ПФГ, а також між учасниками ПФГ (п. 5 ст. 5).</p>	<p>Центральним банком Російської Федерації можуть надаватися банкам-учасникам ФПГ, які реалізують у ній інвестиційну діяльність, різні пільги, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, зміну інших нормативів з метою підвищення їх інвестиційної активності (п. 2 ст. 15).</p>

* Дана норма посилається на положення, які не діють у зв'язку з прийняттям Закону України № 24/26-ВР від 1 лютого 1996 року «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким ці положення було скасовано, а потім прийняттям 7 грудня 2000 року Закону України «Про банки та банківську діяльність» № 2121, яким було припинено дію Закону з аналогічною назвою № 872-ХІІ від 20 березня 1991 року.

Держава не може нескінченно надавати пільги господарюючим суб'єктам. Марнотратство може призвести до зловживань та анархії. Для попередження цього уявляється за необхідне застосовувати при наданні пільг цільовий програмний підхід, тобто економічно обґрунтовувати і обчислювати пільги з урахуванням різних факторів. У даному разі такими факторами можуть бути важливість програми, для здійснення якої створено ПФГ, її складність, вид діяльності групи, наявність чи відсутність засобів та коштів, необхідних для виконання програми, фінансово-економічний стан учасників ПФГ, галузь господарства, у якій діє ПФГ (з цього приводу Г.В. Уманців вказує на необхідність розробки пільгового механізму стимулювання створення ПФГ у пріоритетних галузях виробництва, зокрема літакобудуванні, кораблебудуванні, нафтохімічній промисловості, металургійній промисловості, що дало б змогу підвищити науково-технічний потенціал і вивести на світові ринки вітчизняну наукомістку продукцію [25, с. 57]) тощо. Крім цього, підтримуватися повинна лише та частина діяльності ПФГ та її учасників, яка спрямована на реалізацію відповідної державної програми. У зв'язку з цим уявляється за необхідне запропонувати обкладати пільговими податковими ставками лише кінцеву продукцію ПФГ, а не всю продукцію ПФГ та її учасників; обкладати пільговими митними тарифами та податковими ставками лише те обладнання, оснащення та інші основні фонди, що ввозяться з-за кордону, які будуть протягом певного терміну прямо чи опосередковано використовуватися для виконання відповідної програми, причому лише у випадку відсутності не гірших за ціною та якістю вітчизняних аналогів. При цьому у законодавстві доцільно передбачити, що у випадку нецільового використання відповідних основних фондів чи зловживання пільгами ПФГ повинна як мінімум повернути суми, отримані чи заощаджені нею внаслідок користування пільгами.

Для більшої оперативності розробку й економічне обґрунтування конкретних заходів підтримки ПФГ і порушення питання пільгової політики ПФГ перед ВР України шляхом внесення відповідного законопроекту слід віднести до компетенції КМУ, який згідно зі статтею 93 Конституції України має право законодавчої ініціативи, згідно з пунктом 3 статті 116 Конституції України КМУ забезпечується проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а згідно з пунктом 4 цієї статті – розробляються і здійснюються загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України [26], згідно із Законом України

«Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III здійснює розробку відповідних Державних програм економічного і соціального розвитку України, державних цільових програм, програм економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста, програм розвитку галузі економіки [10]. Тобто КМУ розробляються відповідні державні програми, що пізніше проходять затвердження у ВР України, а потім на нього ж покладається контроль їх виконання. Крім цього, КМУ бере активну участь у створенні (реєстрації) ПФГ: на ім'я Прем'єр-міністра України уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ подається значна кількість документів (у тому числі висновки міністерств, ФДМ України, АМК України), які дозволяють розглянути проект створення ПФГ і прийняти рішення щодо створення (реєстрації) ПФГ; постановою КМУ затверджуються Генеральна угода ПФГ, перелік відповідних державних програм й інші умови діяльності ПФГ. Отже, КМУ буде володіти інформацією про діяльність кожної ПФГ, які будуть створюватися, буде знати значну кількість нюансів їхньої діяльності. Також головне підприємство ПФГ щоквартально звітує перед КМУ про виконання державної програми, з метою реалізації якої її було створено, а отже КМУ має інформацію про поточні справи у ПФГ. Відповідальність КМУ за проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, відповідальність за здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, узгодження з АМК і ДПА, можливість порушення питання про надання ПФГ податкових пільг, обговорення і прийняття відповідного закону ВР України повинні запобігти можливості необґрунтованого надання пільг ПФГ.

В економічній та юридичній літературі, а також у практиці різних країн в межах засобів регулювання економіки, що вимагають закріплення у спеціальному законодавстві, зустрічаються різні види державної підтримки підприємств та їх об'єднань, які діють з метою реалізації певних державних програм. ГК України врахував позитивний економічний досвід колишнього СРСР і країн з ринковою економікою, а також висновки вчених – економістів і визначив у вигляді засобів державного регулювання економіки напрями подальшого розвитку спеціального законодавства з метою стимулювання позитивних зрушень в економіці.

Засади державного регулювання створення та діяльності ПФГ, проаналізовані у підрозділі, дозволяють сформувавши систему принципів правового забезпечення відповідних відносин, застосування яких має сприяти ефективному функціонуванню ПФГ. Такими принципами є: застосування до ПФГ та їх учасників цільового програмного підходу при вирішенні питань про надання або зміну пільг ПФГ, встановлення взаємних зобов'язань між державою та ПФГ, стимулювання діяльності ПФГ та її учасників лише у межах реалізації передбачених Генеральною угодою ПФГ програм, адресування пільг учасникам ПФГ або групі в цілому як самостійному суб'єкту господарювання, сполучення надання пільг зі встановленням заходів попередження зловживань з боку суб'єктів господарювання та відповідальності у разі правопорушень.

Література до підрозділу 2.2:

1. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Ділова Україна, 1996. – 352 с.
2. Мамутов В. Конституция и развитие хозяйственного законодательства // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 1. – С. 3-6.
3. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і фак. / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, М.І. Тітов та ін.; За ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. – Харків: Право, 2000. – 288 с.
4. Віхров О.П. Господарський кодекс України і теорія господарських зобов'язань // Економіка та право. – 2003. – № 2. – С. 54-58.
5. Знаменский Г.Л. Общественный хозяйственный порядок и законодательство // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 61-69.
6. Савельев Л.А., Денисов Ю.Д. Корпоративне господарювання в економіці регіону // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2002. – № 1. – С. 72-84.
7. Савельев Л.А., Денисов Ю.Д., Амитан В.Н. Механизм диверсификации государственной системы управления регионом // Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий / НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований; Редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд». – 2003. – С. 309-316.
8. Шаповалова О.В. Промислово-фінансові групи: економіко-правові проблеми пріоритетного становлення // Правозащитник. – 2004. – № 4. – С. 32-34.
9. Экономико-правовые и организационные предпосылки обеспечения конкурентоспособности экономики / В.К. Мамутов, Л.А. Савельев, Н.А. Орлова и др. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2002. – 150 с.

10. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
11. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. – Т. 4.: Н-П / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2002. – 720 с.
12. Деревянко Б.В. Промислово-фінансові групи як суб'єкти господарювання, здатні конкурувати з зарубіжними транснаціональними корпораціями // Праці Другої міжнар. третьої всеукр. наук. конф. студ. та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». – Ч. 3. – Донецьк: ДонНУ. – 2002. – С. 79-81.
13. Деревянко Б. Необхідність підтримки вітчизняного великого бізнесу // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 11-14.
14. Савельев Л.А. Проблемы взаимодействия экономических и юридических законов // Економіка та право. – 2001. – № 1. – С. 87-92.
15. Знаменський Г. Про концепцію господарського (торговельного) кодексу України // Право України. – 1992. – № 10. – С. 46-49.
16. Мамутов В., Зельдина Е. Развитие законодательства о специальном режиме хозяйствования // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 9-12.
17. Шаповалова О. Господарсько-правові основи безпеки економічних трансформацій // Право України. – 2003. – № 9. – С. 53-57.
18. О гарантиях и мерах защиты прав иностранных инвесторов: Закон Республики Узбекистан от 30 апреля 1998 года // Узбекистон республикаси молиявий қонунлари = Финансовое законодательство республики Узбекистан / Гл. ред. Н.Э. Леткеман. – Ташкент, 1998. – 160 с.
19. Зельдина Е. Совершенствование правового регулирования инвестиционной деятельности в Украине // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 6-8.
20. Чабан О. До питання про поняття «інвестор» // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 9. – С. 16-20.
21. Стойка В. Инвестиционная деятельность: проблемы и пути решения // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 12. – С. 3-5.
22. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 647.
23. Про деякі питання валютного регулювання та оподаткування суб'єктів експериментальної економічної зони «Сиваш»: Закон України від 23 лютого 1996 року № 65/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 11. – Ст. 52.
24. Морозова И.С. Льготы в российском праве: проблемы эффективности // Правоведение. – 2001. – № 4 (237). – С. 39-50.
25. Уманців Г.В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці. – К.: ВІРА-Р, 2002. – 429 с.
26. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2.3. Особливості державного регулювання діяльності промислово-фінансових груп.

Певним чином схожість процесів, що відбуваються в Україні та Росії у різноманітних сферах суспільного життя, зокрема в правовому регулюванні та економіці є закономірним результатом „спадщини”, що діставалась обом країнам внаслідок розвалу колишнього Радянського Союзу. Схожі, а подекуди ідентичні процеси, ми можемо спостерігати і у економіко-правовому спектрі намагання двох держав створити належні та найбільш оптимальні умови для розвитку організаційно-правових форм об'єднання підприємств.

Треба зазначити, що обидві держави ще до набуття незалежності майже стовідсотково відтворили у своєму законодавстві закон СРСР «Про підприємства в ССРСР» від 4 червня 1990 року, ст.4 якого передбачала можливість підприємств на добровільних засадах об'єднуватись у „спілки, господарські асоціації, концерни та інші об'єднання за галузевим, територіальним чи іншими принципами з метою координації діяльності, забезпечення захисту їхніх прав, репрезентації спільних інтересів у відповідних державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях”. Так в Україні був прийнятий закон „Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 року, який також у ст.3 – „Об'єднання підприємств” зазначав, що підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо інше не передбачено законодавством України. Зокрема підприємства могли об'єднуватись в:

асоціації - договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності.;

корпорації - договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

консорціуми - тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

концерни - статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств;

інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

Проте, згадки про можливість створення ПФГ у цих нормативних актах до певного часу не було.

Спроба держав створити певні позитивні умови для об'єднання підприємств мало об'єктивні умови, зокрема до яких слід віднести наступні:

зруйнування із розпадом СРСР економічних зв'язків, що діяли у радянський період викликало об'єктивну потребу (необхідність) створення нових форм промислових об'єднань, здатних до концентрації виробничих та фінансових потужностей (можливостей);

за відсутності у держави можливостей фінансування великих проектів в промисловій сфері, постало питання про налагодження взаємостосунків між різноманітними фінансовими інститутами (комерційними банками, фінансовими та інвестиційним фондами) та виробничими підприємствами;

поява таких видів підприємницької діяльності (видів підприємництва) залучення до яких коштів видається досить ризикованою справою або такою, що потребує значних фінансових вливань на довгостроковий період, ймовірність участі у яких державних фінансових інститутів майже повністю виключалась (мова у цьому випадку, наприклад, може йти про такі види підприємництва, як розвиток високих технологій).

В умовах, що утворились внаслідок об'єктивних історичних обставин, державі в особі її органів необхідно було перелаштуватись на нові економічні рейки та виробити певну нову модель поведінки стосовно підприємств, а точніше стосовно певних видів об'єднань підприємств. Принципово новою була необхідність (перелаштуватись) відійти від управління промисловістю та фінансовими структурами, які були усі державними фінансовими інститутами (суто адміністративного методу притаманного плановій економіці) до державного регулювання діяльності останніх (методу менеджменту).

За період, що пройшов від часу розпаду СРСР, утворення нових незалежних держав та період структурних перетворень в економіці обох країн була не лише знайдена (віднайдена) відповідна форма взаємодії промислового і фінансового капіталу, а й досягнуті певні, бодай й незначні успіхи як в області створення нових структур так і в області їх корпоративної діяльності з урахуванням розвитку відносин (правовідносин) з управління багатоманітних форм власності їх поєднання та узгодження в межах однієї з форм об'єднання підприємств.

Визначальною формою взаємодії промислового і фінансового капіталу

на сьогоднішній день стає великі об'єднання у вигляді концернів, холдингів, конгломератів. Особливе місце серед останніх посідає таке об'єднання як промислово-фінансові групи (надалі поійменована - ПФГ), як одна із форм об'єднання підприємств під патронажем держави.

Перед тим, як перейти до детального розгляду законодавчого регулювання діяльності ПФГ в Україні, необхідно визначити принципові відмінності, що відрізняють ПФГ як вид об'єднання підприємств та певну організаційну форму ведення підприємницької діяльності (бізнесу) від договору про спільну діяльність (договору простого товариства), що зовні мають багато спільних рис. Проте, детальний аналіз цих форм ведення підприємницької діяльності дозволяє виділити наступні суттєві відмінності між ПФГ та договором про спільну діяльність (договір простого товариства).

По-перше, якщо договір простого товариства вільний від будь-яких обмежень стосовно складу його учасників, то на склад учасників ПФГ покладаються жорсткі обмеження:

учасниками ПФГ не можуть бути громадські та релігійні об'єднання;

участь в більш ніж одній ПФГ не допускається;

державні та муніципальні унітарні підприємства¹ можуть бути учасниками ПФГ в порядку та на умовах, що визначаються власниками їх майна;

дочірнє підприємство може входити до складу учасників ПФГ лише разом зі своїм основним (материнським) товариством (унітарним підприємством-засновником).

По-друге, на відміну від договору простого товариства, де юридичні особи здійснюють спільну діяльність без створення юридичної особи, обов'язковим учасником ПФГ є центральна компанія групи (юридична особа), заснована всіма учасниками.

По-третє, обов'язковою ознакою створення ПФГ є об'єднання свої матеріальних і нематеріальних активів (так звана система участі). В свою чергу, договір простого товариства взагалі не вимагає об'єднання майна або інших вкладів учасників, достатньо лише домовившись про досягнення певної мети.

По-четверте, отримання офіційного статусу ПФГ вимагає проходження процедури державної реєстрації в уповноваженому державному органі (Кабінеті Міністрів України). Договір про спільну діяльність (простого

---

¹ Відповідно до російського законодавства.

товариства) звільнений від такої вимоги.

По-п'яте, що може бути застосовано лише стосовно діяльності ПФГ у Російській Федерації. Вищим органом керівництва в ПФГ, відповідно до російського законодавства, є Рада керуючих, рішення, що приймаються останньою є обов'язковими для всіх учасників ПФГ. У простому товаристві право на ведення спільних справ надається кожному з учасників, якщо договором простого товариства не встановлено, що ведення справ здійснюється окремими учасниками або спільно всіма учасниками договору простого товариства.

У разі спільного ведення справ для вчинення кожного правочину потрібна згода всіх учасників. Рішення щодо спільних справ у договорі простого товариства учасників приймаються учасниками за спільною згодою, якщо інше не встановлено договором простого товариства. Таким чином, порівняно з ПФГ у договорі простого товариства знижується мобільність у прийнятті відповідних рішень стосовно ведення спільних справ.

По-шосте, законом встановлено більш сувора майнова відповідальність підприємницького об'єднання у формі простого товариства порівняно з ПФГ.

Якщо договір простого товариства не пов'язаний із здійсненням його учасниками підприємницької діяльності, кожний учасник відповідає за спільними договірними зобов'язаннями усім своїм майном пропорційно вартості його вкладу у спільне майно. За спільними зобов'язаннями, що виникли не з договору, учасники відповідають солідарно.

Якщо договір простого товариства пов'язаний із здійсненням його учасниками підприємницької діяльності, учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями незалежно від підстав їх виникнення (ст.1138 ЦКУ).

Що стосується учасників ПФГ, то останні можуть нести солідарну відповідальність за зобов'язаннями головної компанії, що виникли внаслідок участі останньої в діяльності ПФГ, тобто з урахуванням їх внеску до статутного капіталу головної компанії (який іноді може мати лише формальне значення). Так ч.5 ст.2 Закону України „Про ПФГ” зазначає, що головне підприємство ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ, учасники ПФГ не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено двосторонніми договорами, гарантіями, Генеральною угодою.

По-сьоме, згідно зі ст.1141 ЦК України підставою для припинення

простого товариства може бути:

1) визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

2) оголошення учасника банкрутом, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

3) смерті фізичної особи - учасника або ліквідації юридичної особи - учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями (правонаступниками);

4) відмови учасника від подальшої участі у договорі простого товариства або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

5) спливу строку договору простого товариства;

6) виділу частки учасника на вимогу його кредитора, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

7) досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення мети товариства стало неможливим.

Що ж стосується ПФГ, то ні визнання одного із учасників ПФГ банкрутом, ні вихід одного з учасників з групи не є приводом до припинення діяльності ПФГ. Згідно зі ст. 7 Закону України „Про промислово-фінансові групи” підставами до ліквідації ПФГ є:

- закінченням затвердженого терміну її діяльності;
- неможливістю реорганізації ПФГ у випадках, передбачених статтею 6 Закону України „Про промислово-фінансові групи”;
- за ініціативою учасників ПФГ.

Ліквідація ПФГ здійснюється шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України

Таким чином, виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок стосовно того, що об'єднання учасників за типом (формою) ПФГ у порівнянні із договором простого товариства є більш стійким та тривалим об'єднанням, що потенційно володіє надзвичайно великим потенціалом для його учасників.

Саме потенційно великий можливості, що містить у собі таке об'єднання як ПФГ і стало поштовхом до розвитку останніх ще наприкінці 19-го початку 20-го століття в основному в Америці та Великобританії, а вже потім у Франції Італії та Німеччині.

В цілому, історично, можна поділити ПФГ на три групи (на три типи):
вертикально інтегровані;
горизонтально інтегровані;
конгломератного типу.

Під вертикально-інтегрованими ПФГ розуміється об'єднання підприємств під єдиним (технологічним, фінансовим і т. ін.) контролем, що здійснюють різні стадії виробництва того чи іншого товару).

Під горизонтально-інтегрованими ПФГ розуміється об'єднання під єдиним контролем двох або більше підприємств, що здійснюють одну і ту саму стадії виробництва або тих, що виробляють одну і ту саму продукцію.

ПФГ конгломератного типу представляють собою об'єднання, що утворюються шляхом об'єднання різноманітних технологічно не пов'язаних між собою підприємств, що знаходяться на різних стадіях виробництва і оперуючи у різних сферах народного господарства.

Також, можна зробити (здійснити) класифікацію ПФГ стосовно того, чи є остання одно-банківською структурою чи багато-банківською. Тут варто відзначити, що стосовно українського законодавства така класифікація неможливо, оскільки згідно Закону України „Про промислово-фінансові групи” в Україні допускається участь лише одного банку в одній ПФГ.

Також, залежно від основної ознаки, що класифікує (залежно від центра формування, консолідуючого ядра, навколо якого формується (створюється) вся група), промислово-фінансові групи можна поділити на три типи:

„промислові” (що формуються навколо одного промислового підприємства або групи таких підприємств);

„банківські” (що формується за ініціативою і навколо одного банку, інвестиційної компанії або комбінованого варіанту, коли основу ПФГ складає банківський союз (рівнозначних за силою і розміром банків), що включає до себе низку інших фінансових інститутів;

„торгово-промислові”.

„Промислові ПФГ” вирізняються поміж інших явно вираженою галузевою спрямованістю, що визначається підприємством (або групою

підприємств), що відіграють ключову роль у діяльності промислово-фінансової групи. Так, центром „промислових підприємств”² можуть бути :

промислове підприємство (або група підприємств) цивільного профілю;

промислове підприємство (або група підприємств) військово-промислового комплексу;

промислове підприємство (або група підприємств) агропромислового комплексу;

науково-дослідний інститут, конструкторське бюро (включаючи виробничу базу).

„Банківські ПФГ” формуються за ініціативою її учасників, проте частіше внаслідок „фінансової експансії” банківських інститутів, цілеспрямовано консолідуючих акції торговельних, промислових, транспортних підприємств (безпосередньо або через створення холдингових структур), які зацікавлені в надійному та вигідному вкладенні (інвестуванні) грошей. Групи такого типу можуть бути як галузевими (моногалузева банківська ПФГ), так і відзначатися широким різноманіттям підприємств, що входять до складу останньої, які можуть бути абсолютно не пов’язані одна з одною (так званий банківський конгломерат).

Стосовно російського досвіду можна навести приклади моногалузевої банківської групи такої як „Ексохім”, учасники якої мають спільні економічні інтереси і орієнтовані на забезпечення продукцією, що виробляється низки галузей народного господарства, з метою створення принципово нових хімічних матеріалів для машинобудування та оборонних галузей промисловості.

Прикладом банківського конгломерату у російській Федерації є фінансово-промислова група „Інтеррос”. Основними напрямками діяльності цієї ФПГ є: паливно-енергетичний комплекс, металургія, оборонний комплекс, авіація і авіабудування, хімічна промисловість та роздрібна торгівля. Крім того зазначена ФПГ надає послуги на ринку цінних паперів, активно здійснює фінансово-кредитну та інвестиційну діяльність.

На жаль стосовно України досить складно навести приклади зареєстрованих „банківських ПФГ”. З об’єднань, що фактично утворюють промислово-фінансові групи на основі банку, можна навести приклад концерну „Правекс”, який фактично являє собою класичну „банківську

² Інформація наводиться з огляду на досвід Російської Федерації стосовно діяльності ПФГ

ПФГ”, центром якого є банк „Правекс”. У Російській Федерації, на відміну від України, банківські ПФГ є досить поширеним явищем. Більш того, структура (система організації) таких ПФГ є також різноманітною. Центром банківських ПФГ у Росії можуть бути:

комерційний банк („Довірительний інвестиційний банк” – учасник ПФГ – „Ексохім”);

банківські холдингові об’єднання на чолі з великим комерційним банком („Онексімбанк” – „ Росбанк”- учасник ПФГ „Інтеррос”);

кооперація рівнозначних за силою і величиною банків („Золото-Платина –Банк” і „Ланта - Банк” учасники ФПГ „Дорогоцінності Уралу”);

інвестиційна компанія (Транснаціональна компанія ФПГ „Аерофін”).

„Торгово-промислові ПФГ”. Водночас з промисловим та фінансовим капіталом при організації ФПГ може бути залучений і торговий капітал. Такий підхід характерний для функціонуючої в Росії ПФГ „Сокіл”. Основу цієї промислово-фінансової групи складає однойменні торгово-промислові об’єднання.

Досвід Російської Федерації, що поряд з традиційними ініціаторами створення ПФГ – промисловими та фінансово-кредитними структурами – можна віднести і органи виконавчої влади, як федерального (стосовно України – республіканського), так і регіонального рівня, що пов’язують формування ПФГ з реалізацією великих федеральних так і регіональних програм³.

Таким чином, зважаючи на вище наведене, усі існуючі ПФГ в Російській Федерації умовно можна поділити на дві великі групи залежно від способу формування:

ті, що сформовані за ініціативою учасників (в результаті договірного процесу (на підставі договору простого товариства) *або ринковими методами шляхом консолідації пакетів акцій* (основне і дочірнє підприємства);

сформовані за ініціативою учасників, але з врахуванням спеціального „державного акту” (за рішенням органів влади або на підставі міжурядових угод).

За рішенням федеральної влади (Указ Президента Російської Федерації, відповідні Постанови Уряду Російської Федерації були створені такі промислово-фінансові групи:

³ Знову ж необхідно зазначити, що стосовно України такий підхід є маловірогідним, оскільки саме створення ПФГ в Україні пов’язується з реалізацією виключно державних(республіканських) програм.

„Магнітогорська сталь” (Указ Президента РФ від 27.05.1994 року №1089 „Про заходи державної підтримки технічного переоснащення акціонерного товариства „Магнітогорський металургійний комбінат”;

„Ексохім” (Розпорядження Уряду РФ від 06.07.1994 року № 858-р „Про створення ФПГ⁴ „Ексохім”);

„Волжсько-Камська” (Указ Президента РФ від 02.11.1994 року № 2057 „Про створення ФПГ” за участю АТ „АвтоВАЗ” і „КамАЗ”);

„Житло” (Розпорядження Уряду РФ від 23.05.1995 року № 687-р „Про створення ФПГ „Житло”;

та деякі інші („Інтерхімпром”, „АтомРудМет”).

Існуючі в Росії ПФГ також можуть бути класифіковані за так званим „географічним критерієм”, відповідно до якого ПФГ можуть бути класифіковані наступним чином:

регіональні (група підприємств, що розташовані та здійснюють свою виробничу діяльність в межах одного визначеного регіону (наприклад – ФПГ „Північно-Сибірська Група”);

міжрегіональні (група підприємств, що розташовані в різних регіонах, що взаємопов’язані між собою виробничою кооперацією (зокрема, до таких можна віднести ФПГ „Об’єднана гірничо-металургійна компанія”);

транснаціональна або міждержавні (група підприємств, серед учасників яких є юридичні особи, що знаходяться під юрисдикцією держав-учасників СНД, що мають відокремлені підрозділи на території зазначених держав або здійснюючи на їх території капітальні вкладення (наприклад – Транснаціональна ПФГ – „Аерофін”).

Якщо підійти до розгляду ПФГ з позиції оцінки, наприклад, обсягів промислової продукції, чисельності працюючих, масштабів промислового виробництва і т. ін., то відповідні промислово-фінансові група можна розділити на три види: малі, середні, великі.

Наприклад, залежно від чисельності працюючого персоналу до малих відносяться менш 1000 чоловік, до середніх – від 1000 до 100000 чоловік. Найбільшою промислово-фінансовою групою є „Інтеррос”. Загальна кількість працюючих на „Інтеррос” складає 306 тисяч чоловік, далі йде ФПГ „Магнітогорська сталь” – (більш ніж 260 тисяч працюючих), ФПГ „Волжсько-Камська” (231 тисячі працюючих). Залежно від величини

⁴ У цьому випадку слід зазначити, що в Україні вживається абревіатура ПФГ (промислово-фінансова група), а в Росії ФПГ (фінансово-промислова група), хоча і в одному і в іншому випадку йдеться про одне і те саме об’єднання.

групового обороту (загальний оборот учасників ПФГ), ПФГ можна класифікувати на великі (з оборотом більше 1000 млн. дол.), середні (від 100 до 1000 млн. дол.) та малі (менш ніж 100 млн. дол.).

Таким чином підбиваючи проміжні підсумки на підставі наведених даних про склад та діяльність російських ПФГ можна зробити наступні висновки.

Під визначенням „ПФГ” міститься доволі „містку” форму виробничо-економічних відносин великих промислово-технологічних комплексів з кредитно-фінансовими інститутами, яка характеризується чисельними (різноманітними) шляхами виникнення і форм існування (діяльності). Де-факто фінансово-промислові групи – узагальнююче поняття інтегрованих корпоративних структур або бізнес-груп, що передбачають можливості економічної інтеграції як на майновій так і на договірній основі и характеризуються множинністю шляхів виникнення і форм діяльності.

Досить широкий спектр у Російській Федерації зареєстрованих у визначеному законом порядку промислово-фінансових груп доказує, що інтеграція саме за типом ПФГ, на сьогодні, є одним з найбільш прийнятних інститутів перехідного періоду і побудови ринкових відносин, який достатньо повно відповідає потребам великих інтеграційних систем, з урахуванням специфічних особливостей пострадянського менталітету.

В силу специфіки як російських так і українських умов на наявності особливого економічного контексту, утворення, що називаються в Україні та Росії промислово-фінансовими групами, до цього часу не стали аналогом західних промислово-фінансових груп. По суті останні представляють собою специфічні українські, а ще більшою мірою російські утворення, єдиною структурою, що має законодавче підтвердження.

Аналіз вище викладеного яскраво показує різницю у процесі створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні та Російській Федерації, при тому, що в обох країнах, як вже зазначалось, майже в один і той же час були прийняті відповідні нормативні акти, щодо регулювання створення та діяльності ПФГ: Закон України „Про промислово-фінансові групи в Україні” від 21.11.1995 року № 437/95-ВР та Закон РФ „Про фінансово-промислові групи” від 30.11.1995 року №190-ФЗ⁵.

В чому ж полягає суттєва різниця обох вище зазначених нормативних

---

⁵ Необхідно зазначити, що в СНД і цілому діяльність так званих транснаціональних ПФГ визначається рекомендованим нормативним актом ”Про фінансово-промислові групи”, прийнятого Міжпарламентською Асамблеєю країн-учасників СНД № 707 від 17 лютого 1996 року.

актів, якщо вони були прийняті з різницею у 10 днів, проте результати прийняття останніх є абсолютно різними і, на жаль, не на користь України. Дозволю собі зосередитись на найбільш важливих, на думку автора, аспектах, які мають принципове значення для процесу створення та функціонування промислово-фінансових груп.

Порівняльний аналіз згаданих нормативних актів дає всі підстави стверджувати про більшу потенційну ефективність, що закладена в російському законі. Основні відмінності українського та російського законів полягають і стосуються законодавчого визначення цілей і механізмів створення ПФГ, обмежень стосовно участі у складі ПФГ, їх реєстрації, а також державної підтримки процесу їх створення.

На відміну від російського закону, відповідно до якого ФПГ створюються з метою технологічної або економічної інтеграції господарюючих суб'єктів для реалізації будь-яких проектів і програм⁶, українським законом передбачено створення ПФГ виключно для реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції. Регламентація кола (переліку) цілей, для досягнення яких може створюватися в Україні ПФГ, не дає можливості створення об'єднання вітчизняних господарюючих суб'єктів для реалізації будь-якого іншого ініціативного проекту, окрім того, що передбачений державною програмою.

Таким чином, український закон, український закон обмежує в правах регіони, які для реалізації ПФГ не можуть ініціювати створення ПФГ, якщо ці програми не є частиною відповідних державних програм. Досить вузький спектр законодавчо визначених цілей створення ПФГ в Україні за умови вкрай обмежених бюджетних коштів, які держава може виділити на реалізацію відповідних державних програм, значною мірою штучно звужує потенційно широкий спектр діяльності національних і транснаціональних об'єднань в нашій країні. Крім того, створення ПФГ для реалізації державних програм і виробництва конкретної продукції, обумовлює формування таких об'єднань за вертикальною схемою, тобто за технологічним принципом в межах однієї галузі, що в свою чергу створює потенційну загрозу підвищення рівня монополізації економіки країни. В той же час досвід різних країн свідчить про те, що саме діяльність (функціонування) промислово-

---

⁶ Стаття 11 Закону Російської Федерації „Про фінансово-промислові групи”

фінансових груп, сформованих за горизонтальною схемою, послабляє монополізм за рахунок міжгалузевого переливання капіталу, подолання вузької спеціалізації виробництва, посилення реальної та потенційної конкуренції.

З огляду на вище викладене, досить цікавим є аналіз проектів змін до Закону України „Про промислово-фінансові групи” та аналогічних законопроектів. Загалом, було зареєстровано два проекту законів про внесення змін та доповнень до вище зазначеного закону. Мова йде про проекти законів № 5433 від 05.07.2000 та № 5503 від 13.05.2004 р.

Проект Закону України „Про внесення змін та доповнень до Закону України „Про промислово-фінансові групи в Україні” № 5433 був внесений Кабінетом Міністрів України. При цьому законопроект принципово по іншому визначав мету створення ПФГ. Згідно зі ст.1 законопроекту, промислово-фінансова група - це об'єднання промислових та сільськогосподарських підприємств, банків, наукових і проектних установ, інших підприємств, установ та організацій, яке має на меті вироблення конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Відповідно до ст. 1 законопроекту „Про промислово-фінансові групи” та № 5503 промислово-фінансова група - об'єднання підприємств, установ та організацій, яке утворюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних проектів і програм, спрямованих на посилення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

З огляду на наведені вище два запропоновані законопроектами визначення „промислово-фінансової групи”, можна зробити висновок про те, що принципово має бути змінено підхід до розуміння ПФГ, як об'єднання, яке покликане реалізовувати суто державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України.

Такий підхід (а саме відхід від узгодження створення ПФГ з державними програмами), запропонований у вище зазначених проектах законів дає передумови сподіватися на більш ефективне залучення регіонів та представників регіонів до створення ПФГ.

По-друге, враховуючи низьку фінансову спроможність більшості

українських фінансово-кредитних установ⁷, а також відсутність у переважної частини вітчизняних підприємств обігових коштів, включення до чинного закону про ПФГ норми стосовно можливості участі у складі ПФГ лише однієї банківської установи – видається помилковим⁸. З великою вірогідністю можна прогнозувати, що залишення цієї норми в українському законодавстві не дозволить найближчим часом реалізувати вітчизняним підприємствам і потенційним ПФГ замахнутись на реалізацію більш або менш серйозних інвестиційних проектів. На відміну від українського закону, російський закон⁹ чисельність фінансово-кредитних установ у складі однієї ПФГ не регламентується. Так, наприклад, у складі офіційно зареєстрованої транснаціональної ФПГ „Нишньогородські автомобілі” перебувають вісім фінансово-кредитних установ, серед яких чотири банки: ВАТ АКБ „АСМ-Клірингбанк”, ВАТ АКБ „АвтоГАЗБанк”, ВАТ АКБ „Автобанк”, ВАТ АКБ „Нишньогородський банкірський дім”.

З огляду на вище викладене, необхідно визнати доцільним відсутність відповідних забороняючих норм стосовно кількості банків у складі ПФГ відповідно до ст. 2 законопроекту № 5503 від 13.05.2004 р¹⁰.

По-третє, стосовно строку розгляду представлених на реєстрацію ПФГ документів, більш привабливою також видається норма російського закону – два місяці незалежно від виду ПФГ. Відповідно до чинного ЗУ „Про ПФГ” (ст.3 ч.4), рішення про реєстрацію або відмову в реєстрації відповідного проекту за участю лише вітчизняних учасників приймається Кабінетом Міністрів України у трьохмісячний строк, і в шестимісячний – у випадку створення транснаціональної ПФГ.

У цьому випадку слід зазначити, що відповідні законопроекти не сприйняли позитивного досвіду Російської Федерації стосовно скорочення терміну розгляду заявки про реєстрацію ПФГ. Так законопроекти № 5433 від 05.07.2000 та № 5503 від 13.05.2004 р. Аналогічно чинному Закону України „Про промислово-фінансові групи” у ст.3 визначали терміни розгляду заявки про реєстрацію ПФГ: три і шість місяців. Можливо, з огляду знову ж на позитивний досвід Російської Федерації, має сенс зменшити вищезазначені терміни. Тут слід зазначити, що відповідно до ЗУ Республіки Беларусь (ст.6

⁷ У цьому випадку йдеться про низьку фінансову спроможність українських банків саме з огляду на міжнародну класифікацію банків.

⁸ Йдеться про норму закріплену у ст.2.п.6.ч.2. Закону України „Про ПФГ”

⁹ Ст. 3 ЗУ РФ „Про ФПГ”

¹⁰ Аби бути послідовними, треба зауважити, що вже у законопроекті № 5433 від 05.07.2000 така заборона на кількість банків у складі ПФГ теж була відсутня.

ч.4), відповідний строк у Республіці Беларусь складає лише тридцять днів з моменту подачі відповідної заяви про створення ПФГ. Тож, строк визначений українським законодавством, видається штучно збільшеним і таким, що потребує коригування за для більшої ефективності процедури реєстрації ПФГ.

Треба зазначити, що протягом дії чинного Закону України „Про промислово-фінансові групи” Президент України намагався своїми указами двічі покращити ситуацію із процедурою реєстрації та діяльності ПФГ загалом.

Так, 08.07.1998 року був підписаний Указ Президента “Про окремі питання створення промислово-фінансових груп” за № 754/98. Сьогодні вже можна казати проте, що той проект указу був на часі, оскільки суттєво покращував умови створення та діяльності ПФГ.

Зокрема в преамбулі указу було зазначено, що останній приймається з метою забезпечення більш сприятливих правових засад для створення промислово-фінансових груп, об'єднання діяльності підприємств, організацій, банків, фінансово-кредитних установ у багатогалузеву господарську систему шляхом мобілізації ресурсів, їх концентрації та ефективного використання для формування раціональних технологічних і коопераційних зв'язків в умовах ринкової економіки, підвищення експортного потенціалу і конкурентоспроможності продукції. Сам указ вніс зміни до самого визначення ПФГ, відокремивши останні від державних програм, зняв обмеження на кількість банків в одній ПФГ, знімав обмеження (вимогу) щодо обов'язкового розрахунку обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ¹¹. Проте, останній Постановою Верховної Ради України “Про проект Закону України “Про внесення змін та доповнень до Закону України про промислово-фінансові групи України” від 08.09.1998 року №87, був відхилений.

Не пройшло і року, як Президент підписав новий Указ “Про деякі питання створення промислово-фінансових груп” від 01.06.1999 року, який в свою чергу знову відтворив всі позитивні положення відхиленого Указу №87. Однак, Верховна Рада своєю Постановою “Про проект Закону України “Про внесення змін та доповнень до Закону України про промислово-фінансові групи в Україні” від 30.06.1999 року №780 знову за певних обставин

---

¹¹ На той час як і на сьогодні обсяг реалізації кінцевої продукції має становити не менш як 100 мільйонів доларів.

відхилила цей Указ¹².

Таким чином, можемо констатувати, що вітчизняна бізнес еліта вже давно усвідомила необхідність внесення відповідних змін та доповнень до чинного законодавства з питань створення та діяльності ПФГ, проте, лобіювання останніх не було успішним.

Постає питання, що очікують чи що можуть очікувати фінансово-бізнесові групи від створення та діяльності ПФГ, які ж економічні вигоди можуть обіцяти такі об'єднання як ПФГ і які заходи державної підтримки потребують ПФГ? Поряд з тим, що, як вже зазначалось вище, можуть існувати та реалізовуватись певні індивідуальні заходи підтримки з боку уряду окремих ПФГ, існують і певні загальні для всіх бажані заходи державної підтримки (державного регулювання діяльності ПФГ). До них перш за все необхідно віднести наступні.

Важливою проблемою, що вимагає законодавчої підтримки, залишається проблема концентрації інвестиційних ресурсів ПФГ. Як вже вище зазначалось основним очікуваним ефектом від створення ПФГ є реалізація великих (потужних) інвестиційних проектів. Це насамперед пов'язано з підвищенням можливостей до концентрації інвестиційних ресурсів у ході (під час) процесу об'єднання підприємств. Так, відповідно до ст.15 ч.1 Закон Російської Федерації „Про фінансово-промислові групи”, у якості одного із заходів державної підтримки діяльності ПФГ передбачено можливість надання учасникам ПФГ права самостійно визначати строки (терміни) амортизаційних відрахувань з одночасним направленням „заощаджених” коштів на діяльність та розвиток ПФГ.

При скороченні строків амортизації (прискорена амортизація) така пільга дозволяє отримувати значну економію коштів за рахунок податку на прибуток. Втілення в життя процедури прискореної амортизації на всіх стадіях і видах виробництва ПФГ, дозволить мати значно більший кумулятивний ефект порівняно з тим результатом, який дає цей результат на окремому підприємстві (на виробництві окремого учасника ПФГ). В свою чергу така схема дозволить збільшити валові податкові відрахування до державного бюджету.

З огляду на вище викладене слід зазначити, що Закон України „Про промислово-фінансові групи” не містить такої можливості для ПФГ, як

¹² Нагадаємо, що вище зазначені Укази Президента були внесені до верховної Ради відповідно до п.4 розділу XV “Перехідні положення” Конституції України.

прискорену амортизацію. Цікавим також є той факт, що на відміну від російського закону про промислово-фінансові групи, український аналог взагалі не містить навіть такої окремої статі як „Державна підтримка діяльності фінансово-промислових груп”. Заходи державної підтримки, що передбачені у Закону України „Про промислово-фінансові групи” знайшли своє відображення у ст.4 – „Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ,„. Зокрема до таких відносяться наступні.

1. Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним законодавством України.

2. Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту проміжної продукції.

3. Головне підприємство і учасники ПФГ звільняються від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування проміжної продукції.

4. На банки - учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені частиною четвертою статті 3 Закону України "Про банки і банківську діяльність", у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ.

Набуті банками корпоративні права власності та інші майнові права в цих випадках зберігаються за банками після реорганізації або ліквідації ПФГ.

Проте, особливу роль у концентрації інвестиційних ресурсів ПФГ може відіграти державна законодавча підтримка у залученні кредитних ресурсів. У ПФГ окрім акумуляції власних ресурсів важливо враховувати можливість залучення кредитних ресурсів, оскільки світовий досвід свідчить про те, що реалізація великих інвестиційних проектів можлива лише за умови залучення кредитних ресурсів.

Проте, більшість підприємств у перехідні періоди мають, як правило, низькі кредитні рейтинги і відповідно не в змозі самотійно залучити кредитні кошти під прийнятні відсотки по кредитуванню. Цю проблему має вирішувати така державна форма підтримки, як надання державних гарантій для залучення різного роду інвестицій. Зокрема, саме такий захід державної підтримки відображений у російському законі. Можна сказати, що саме такий захід є вельми бажаним для будь-якої ПФГ, оскільки дозволяє залучати довгострокові кредити не тільки вітчизняних, але й світових банків.

Основною проблемою для реалізації на практиці зазначеної вище гарантії полягає у складності отриманні останньої. Розраховувати на них можуть лише, як правил, „продержані” ПФГ, які лобіюють свої інтереси. Проте, останнє не стосується самої суті вище зазначеної державної гарантії. Одним же із заходів до створення прозорого механізму отримання відповідними ПФГ державних гарантій має бути створення об’єктивного конкурсу (тендеру) інвестиційних проектів.

Запорукою концентрації інвестиційних ресурсів ПФГ є законодавче забезпечення її цілісності, що сприяє вільному переміщенню коштів всередині ПФГ. Заходом, що сприяє та забезпечує вільне переміщення коштів всередині ПФГ є надання можливості ведення консолідованого обліку. Цей захід державної підтримки та регулювання діяльності ПФГ на сьогодні за своїм потенціалом є одним із найбільш перспективних та ефективних. Володіння правом ведення консолідованого обліку дозволяє центральній компанії безперешкодно (з точки зору податкового законодавства) розподіляти власні та ті що залучаються ресурси між учасниками ПФГ. Це, в свою чергу, дає змогу говорити про центральну компанію як про центр формування прибутку и розподілу інвестицій всередині ПФГ. Іншими словами, ПФГ, по суті, стає інвестиційним інститутом, не будучи при цьому комерційним банком. Знову ж слід зазначити, що на відміну від російського законодавства, український закон не передбачає можливості ведення консолідованого обліку, що є недоліком чинного законодавства.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що таке утворення як промислово-фінансова група потенційно володіє багатьма перевагами для ведення господарської діяльності. Проте, розвиток такої форми господарювання, особливо на певних перехідних етапах, потребує суттєвої державної підтримки. Насамперед, така підтримка має виявлятися у закріплення відповідних положень державної підтримки розвитку фінансово-промислових груп у чинному законодавстві.

Брак саме таких заходів, великої мірою пояснює відсутність на сьогоднішній день в Україні жодної зареєстрованої фінансово-промислової групи. Єдина в Україні ПФГ була створена у 2001 році Постановою Кабінету Міністрів „Про утворення промислово-фінансової групи „Титан” від 16.05.2001 року. До складу створюваної ПФГ мали увійти:

Державна акціонерна компанія „Титан”;

Акціонерний комерційний банк „Форум”;

Інститут гірничо-хімічної промисловості ВАТ „Гірхімпром”;

Сумський державний науково-дослідний інститут мінеральних добрив і пігментів „МІНДІП”;

Товариство з обмеженою відповідальністю "Виробничо-комерційна фірма „Велта”;

Науково-дослідний та проектний інститут по збагаченню та агломерації руд чорних металів ВАТ „Механобрчормет”.

По суті, вище зазначена ПФГ мала стати першою класичною ПФГ у сфері кольорової металургії в Україні. Проте, такого фактично не сталося і, в тому числі не в останню чергу, завдяки тому, що були відсутні вище зазначені необхідні заходи державної підтримки. 28 жовтня 2004 року Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 1420 „Про скасування постанови Кабінету Міністрів України від 16 травня 2001 р. № 547”, якою фактично ПФГ „Титан” було ліквідовано.

Зазначені заходи державної підтримки частково вже знайшли своє відображення у відповідних проектах законів про ПФГ. Інші ще мають знайти свою підтримку і бути також врахованими при внесенні змін та доповнень до законодавства про ПФГ .

Вважаємо, що позитивний досвід Російської Федерації щодо державного регулювання діяльності ПФГ має стати одним із важливих напрямків для вдосконалення вітчизняної нормативної бази про ПФГ.

Розділ III. Правові питання вдосконалення діяльності промислово-фінансових груп в Україні.

3.1. Промислово-фінансові групи – як об’єкт правового удосконалення діяльності.

Як відомо, за часів Радянського Союзу існували об’єднання, що групували підприємства різних напрямів діяльності у відносно струнку систему з метою забезпечення виготовлення кінцевої продукції. Об’єднання підприємств мали різний правовий статус та різні види організаційно оформлених зв’язків. При цьому підприємство, що входило до об’єднання, мало змогу самостійно налагодити безперервний процес виробництва та реалізації продукції. За умов командно-адміністративної системи та єдиної

форми власності система була налагоджена та об'єднувала діяльність різних промислових підприємств. Можна сказати, що в СРСР була створена велика кількість об'єднань підприємств, у складі яких окреме підприємство не знало кінцеве завдання свого виробництва, і остаточно виготовлення кінцевого продукту концентрувалося на одному з головних підприємств. Але після розпаду Радянського Союзу напрацьована система виробництва підприємств, розміщених у різних регіонах союзних республік, була порушена. Багато підприємств, особливо таких, що випускали проміжну продукцію, за десять років незалежності залишилися без можливості її подальшої реалізації і пройшли через процедури банкрутства.

Одним з перших законів, прийнятих в незалежній державі, був Закон України "Про підприємства в Україні", який передбачав можливість відтворення виробничих зв'язків шляхом створення таких об'єднань підприємств, як концерни, асоціації, корпорації та інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами, до яких можна віднести і промислово-фінансові групи (ПФГ). Їх правовий статус та основи діяльності визначені в окремому Законі України "Про промислово-фінансові групи в Україні" від 21.11.95 № 437/95-ВР. Але Закон "Про підприємства в Україні" втратив силу із набранням чинності Господарського Кодексу України, в якому правовому становищу промислово-фінансових груп присвячені тільки окремі положення (ст. 125).

Як зазначалося вище, одним з видів об'єднання підприємств є ПФГ, що має поєднувати в собі фінансовий та промисловий капітал. Але і нині, незважаючи на прийняття різних законодавчих актів, що стосуються ПФГ, продовжуються різні дискусії з приводу того, яку роль мають відігравати ПФГ в економіці України.

Досвід окремих країн світу, зокрема Росії, США, Німеччини, Франції свідчить про те, що структури, схожі на фінансово-промислові групи (ПФГ), успішно здійснюють свою діяльність, поширюючись на різні регіони світу. Так, за даними ООН, близько 40 найбільших фінансово-промислових об'єднань контролюють половину промислового виробництва і зовнішньоторговельних операцій у світі [1]. Понад 60 % усіх нових технологій світу створюють науково-дослідні підрозділи великих фірм. Відомий позитивний російський досвід у створенні ФПГ. На початок 1999 року в Росії кількість офіційно зареєстрованих ФПГ збільшилась до 84, до їх складу увійшло понад 500 підприємств, у тому числі 100 фінансово-

кредитних установ [1].

Однак, при впровадженні в життя ПФГ в Україні були виявлені певні складнощі, які полягають у тому, що в Україні з моменту прийняття Закону “Про Промислово-фінансові групи в Україні”, тобто з 11 листопада 1995 року до травня 2001 року офіційно не було зареєстровано жодної ПФГ. Тільки 16.05.2001 року постановою Кабінету Міністрів України № 547 “Про утворення промислово-фінансової групи “Титан” було офіційно зареєстровано першу вітчизняну ПФГ “Титан” з метою реалізації комплексної Програми розвитку кольорової металургії в Україні. У той же час Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 року Постанову Кабінету Міністрів України „Про утворення промислово-фінансової групи „Титан” скасовано. Необхідно констатувати непослідовність державної політики у цій сфері. Так, існують протиріччя між різними законодавчими актами у процесі регулювання діяльності ПФГ. Зокрема, ці відмінності закладені в положеннях нових Цивільного кодексу та Господарського кодексу. Новий ЦК серед суб’єктів підприємницької діяльності не передбачає об’єднання підприємств у формі ПФГ. В новому Господарському кодексі України серед суб’єктів підприємницької діяльності визначено промислово-фінансові групи. Виникає питання, який з Кодексів має пріоритетну силу та на який із них треба орієнтуватися при виникненні правовідносин, де однією з сторін є ПФГ. При цьому слід враховувати ряд нормативних актів, зокрема, Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. № 781, Укази Президента України “Про концепцію державної регіональної політики” від 25.05.2001 р. № 341/2001, “Про концепцію державної промислової політики” від 12.02.2003 р. № 102/2003 та інші.

З одного боку, ПФГ покликані об’єднати зусилля підприємств для випуску конкурентноздатної продукції, захисту своїх інтересів, а з іншого боку, це не дає можливості іншим підприємствам конкурувати на рівних умовах, і таким чином може призвести до порушення антимонопольного законодавства. Навколо ФПГ і нині існують різні думки з приводу доцільності їх існування в Україні. Деякі автори [2] вважають, що створення ПФГ сприятиме гальмуванню структурних перетворень, активізації антиінфляційних процесів, поширенню ідеології протекціонізму. З ними посиляться вплив корпоративних структур як форми узгодження інтересів

приватного бізнесу, менеджерів приватного сектору економіки та політичної еліти. Автор С.Козьяков [3] називає одну країну, де створення ФПГ має позитивний ефект для економіки країни - це Росія. Втім, у цьому можна з ним не погодитись. В.Костицький у статті “Економічні передумови утворення та діяльності промислово-фінансових груп” [4] наводить дані, за якими у Франції функціонують більше ста так званих промислових груп, здебільшого за схемою “одна група діє в межах однієї галузі економіки”. Деякі автори [5] зауважують, що в процесі функціонування ФПГ в Україні виникнуть певні ускладнення. А саме, це підвищення темпів інфляції, негативні наслідки наданих пільг, сповільниться структурна перебудова російської економіки, посиляться суспільно – політична складова протидії радикальних реформ.

На підтримку створення ФПГ висловлюються провідні вчені – юристи В.Лаптев, В.Мамутов, В.Костицький та інші. Так, В.Мамутов вважає за необхідне створення великих регіональних господарських структур типу ПФГ, холдингів, корпорацій тощо, здатних забезпечити раціональнішу систему господарських зв'язків, потіснивши посередників, які діють під виглядом малих підприємств і значною мірою слугують тінізації та криміналізації економіки. ПФГ здатні зміцнити господарські зв'язки, протидіяти спадові виробництва, забезпечити грошову стабілізацію, підвищити зовнішньоекономічну конкурентоспроможність товару, створити умови для диверсифікації виробництва та прискорити структурні зрушення в економіці. ФПГ можуть забезпечити встановлення раціональних технологічних і коопераційних зв'язків, є досить ефективним інструментом розподілу праці за рахунок внутрішнього обміну продукцією виробничих комплексів, які входять до складу відповідної ПФГ. Але формування ФПГ має відбуватися природним шляхом в умовах конкурентного економічного середовища, цінової та валютної стабільності з мінімізованим державним регулюванням створення та діяльності ФПГ.

Незважаючи на ряд нормативних актів, прийнятих Верховною Радою України, вони не виправдали покладених на них сподівань. Підприємці не зацікавлені у створенні ПФГ, в той час, як в Росії ФПГ приносять реальні прибутки в економіку країни. Якщо прослідкувати відмінності між законами двох країн, то можна знайти відповідь, чому в Україні ФПГ не знайшли поширення. Статус ПФГ в Україні регулюється новим Господарським Кодексом та Законом України “Про промислово – фінансові групи в Україні”

від 21.11.95 № 437/95 ВР. В Росії функціонування ФПГ регулюється Законом РФ “Про фінансово – промислові групи” від 30.11.95 № 190 - ФЗ.

Так, відповідно до ст. 125 ГК промислово - фінансова група є об’єднанням, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції.

Згідно до п.1 ст. 1 Закону України “Про промислово-фінансові групи в Україні” від 21.11.95 № 437/95 ВР “Промислово-фінансова група-об’єднання, до якого можуть входити промислові та сільськогосподарські підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, і яке створюється за рішенням Уряду України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України, включаючи програми відповідно до міждержавних договорів, а також виробництва кінцевої продукції.”

Стаття 2 Закону Російської Федерації зазначає, що “ФПГ - сукупність юридичних осіб, що діють як основне та дочірні товариства, або повністю чи частково об’єднали свої матеріальні та нематеріальні активи (система участі) на основі договору про створення ФПГ з метою технологічної або економічної інтеграції з метою реалізації інвестиційних та інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць”.

Обидва визначення підкреслюють соціальну та економічну спрямованість у створенні ПФГ, тим самим підкреслюючи те значення, яке надає держава створенню ПФГ. Так, за законом України підкреслюється, що ПФГ створюється з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України, в тому числі і відповідно до міждержавних програм. Іншою, похідною метою, є одержання прибутку.

В законодавстві Російської Федерації зазначено, що метою створення ФПГ є об’єднання матеріальних та фінансових ресурсів її учасників для підвищення конкурентоздатності та ефективності виробництва, створення раціональних технологічних та коопераційних зв’язків, збільшення

експортного потенціалу, прискорення науково-технічного прогресу, конверсії оборонних підприємств та залучення інвестицій. Тобто, все ж таки, підкреслюється, що створення ПФГ має важливе значення для економіки пострадянських країн.

Але тут можна зазначити, що у світовій практиці ФПГ створюється з метою одержання прибутків шляхом об'єднання капіталів. Про це свідчать наведені вище дані ООН.

Слід також визначити інші суттєві відмінності у правовому становищі ПФГ і ФПГ. Якщо за російським законодавством випливає, що це довгострокове об'єднання, як зазначають І. Бик, М. Чумаченко, Л. Соломатіна [6], створене на невизначений строк, то за українським законом об'єднання носить тимчасовий характер. У визначенні прямо зазначено, що ПФГ створюється на певний строк. Взагалі, для багатьох фахівців зарубіжних країн є незрозумілою сама політика щодо встановлення строків існування ФПГ, що свідчить нібито про наперед заплановану приреченість строкового функціонування новоутвореної ФПГ. Так, із визначення випливає, що ФПГ створюється на строк виконання державної програми. По закінченню терміну ФПГ ліквідується, всі налагоджені зв'язки втрачаються та зусилля ініціаторів зводяться нанівець. Виникає питання, навіщо тоді взагалі створювати ФПГ, якщо замість цього можна пошукати альтернативні шляхи виходу підприємства з кризи.

Законом РФ “Про фінансово–промислові групи” передбачено, що це сукупність юридичних осіб, які діють як основне та дочірні підприємства, які повністю або частково поєднали матеріальні та нематеріальні активи. Із вищезазначеного Закону РФ випливає, що фінансово–промислова група може бути створена двома шляхами. Перший шлях – вона діє як основне та дочірнє підприємства. А другий шлях – повне чи часткове поєднання матеріальних та нематеріальних активів самостійних господарюючих суб'єктів шляхом створення центральної компанії, яка буде здійснювати управління активами.

За українським законом це об'єднання промислових, сільськогосподарських підприємств, банків, наукових, проектних установ на рівних умовах без підпорядкування одного підприємства іншому. Таким чином, це об'єднання рівноправних підприємств із збереженням їх статусу та свободи діяльності.

З приведенного порівняння випливає різний характер взаємозв'язків між учасниками ФПГ. Основна ідея російського закону – це інтеграція

фінансового капіталу з промисловими підприємствами заради залучення інвестицій в реальний сектор, а українського законодавства – у зберіганні технологічних ланцюжків, але ніяк не в передачі власності з одних рук в інші. Таким чином, законодавство РФ поєднує поняття “холдінг” та “ФПГ”, об’єднуючи їх в ФПГ, а законодавство України розрізняє відповідні поняття. Можна зазначити, що відповідним чином в Росії вже збільшуються можливості створення ФПГ.

Можна відслідкувати також відмінність у назві ПФГ, яка використовується в Законі України та Росії, що суттєво впливає на сутність їх діяльності. За українським законодавством вживається термін ПФГ, а за російським ФПГ. В світовій практиці мається на увазі групування підприємств у ФПГ, де вони концентруються навколо фінансового капіталу. Тобто розуміється, що банківські, кредитні та інші фінансові установи відіграють для ПФГ вирішальне значення. Саме тому і вживається термін ФПГ. В Україні Закон “Про ПФГ в Україні” передбачає закріплення діючих технологічних зв’язків у промисловості, як передбачалося вище, без провідної ролі банківського капіталу. З нього навіть не впливає сама необхідність залучення банківського капіталу до промисловості, а наявність лише одного банку в складі учасників групи відповідно до п. 6 ст. 2 Закону України “Про ПФГ в Україні” передбачається як обов’язкова умова. На практиці фінансову основу діяльності складає банк у ПФГ. Причому практично в задачі банку входить не лише обслуговування фінансово-промислової групи шляхом забезпечення розрахунків та видача їм кредитів. Банк повинен займатися залученням інвестицій, кредитів від інших учасників господарських правовідносин, мати змогу надати гарантії під фінансування державних програм. Банк також може використовуватися як довірена особа при управлінні активами та виступати в ролі клірингового центру для погашення взаємної заборгованості між учасниками групи та третіми особами.

Пункт 3 ст. 3 Закону Росії визначена участь декількох банків у складі ФПГ, при цьому кількість банків не обмежена.

Особливістю промислово-фінансової групи є наявність у ньому головного підприємства, яке виготовляє та реалізує кінцеву продукцію. У відповідності до п.2 ст. 1 Закону “Про промислово-фінансові групи” головне підприємство ПФГ - підприємство, утворене у відповідності із законодавством України, яке виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її

збут, сплачує податки в Україні та офіційно репрезентує інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Зовсім інше значення головне підприємство має за законами сусідньої держави. В Росії головне підприємство носить назву центральної компанії. Відповідно до ст. 11 Закону РФ “Про ФПГ” центральна компанія ФПГ є юридичною особою, заснованою всіма учасниками договору про створення ФПГ чи є по відношенню до них основним підприємством та уповноваженим в силу закону чи договору на ведення справ ФПГ. Таким чином, за характером правових зв’язків між підприємствами російську ФПГ можна віднести до холдингу, якщо це основне та дочірні підприємства, чи до корпорації, якщо це стосується центральної компанії та її учасників. В юридичній та економічній літературі висловлена думка, що за організаційно-правовою формою це має бути холдінг. За характером співвідносин між учасниками українського ФПГ таке об’єднання за змістом ст.120 Господарського Кодексу можна назвати асоціацією, так як всі учасники входять до нього на рівних правах та відбувається часткове делегування повноважень учасників головному підприємству у відносинах з іншими учасниками господарських відносин. У всіх інших відносинах учасники зберігають повну самостійність.

У відповідності до законодавства України, головним підприємством не може бути торговельне, транспортне підприємство, підприємство у сфері харчування, побутового обслуговування, транспортних послуг. У зазначених галузях створення ПФГ заборонено. Однак, наприклад у Німеччині функціонують фінансово-торговельні групи (ФТГ) – “Арал”, “Клекнер”, “Кауфхорф”, “Шикеданц” тощо [7]. Відбуваються процеси залучення до ФТГ середніх і дрібних торговельних підприємств у невеликих містах. В свою чергу, ФТГ підпорядковують собі або створюють промислові підприємства: ФТГ “Шикеданц” має своє текстильне і паперове виробництво, а “Неккерман”- радіозаводи та фабрики готового одягу. Така ситуація ще раз підтверджує той факт, що виробництво концентрується навколо фінансового капіталу. І наявність фінансового капіталу є основним у функціонуванні ПФГ. Законодавство РФ допускає об’єднання учасників ФПГ навколо промислового підприємства, науково-дослідної чи конструкторської організації, комерційного банку, торговельної фірми. Тобто, багато країн не прийняли таке обмеження діяльності ПФГ. Але точка зору українського законодавця зрозуміла. Так як головним підприємством ФПГ є виробник кінцевої продукції, а не центральна компанія, створена за рішенням

учасників, як в РФ, то дійсно, відповідний пункт обмежує участь торговельних, транспортних та інших підприємств сфери послуг в діяльності ФПГ, так як торговельне, транспортне підприємство не є виробником продукції. Взагалі, відповідна точка зору є пережитком командно – адміністративної системи, коли все групувалося навколо виробництва. Але в сучасних умовах така точка зору є хибною, так як в такому випадку просто неможливо буде гнучко реагувати на зміни цінової, конкурентної політики, що може призвести до негативних наслідків. До речі, в Росії та інших країнах головним підприємством може бути також і банк і на практиці такий досвід широко застосовується.

Відповідно до мети діяльності ПФГ в Україні та ФПГ Росії мають соціальну спрямованість. Держава повинна створювати умови для того, щоб заохотити підприємства до створення ФПГ шляхом визначення відповідних умов діяльності, в тому числі надання певних пільг. Так, ст. 4 Закону України “Про ПФГ в Україні” передбачає, що оподаткування проміжної та кінцевої продукції здійснюється у відповідності до діючого законодавства, але головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від оплати ввізного мита та митних зборів у випадку експорту проміжної продукції, звільняються від уплати ввізного мита та митних зборів у випадку імпорту проміжної продукції.

На відміну від України, ст. 15 Закону Росії “Про ФПГ” визначає засоби державної підтримки ФПГ. Це залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на торгах, конкурсах, надання права самостійно визначати строки амортизаційних відрахувань, передача у довірче управління центральній ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників ФПГ, надання інвестиційних кредитів ті інші заходи.

Необхідно зауважити, що поняття “державна підтримка” та “пільги” мають різне значення в контексті сприяння держави в діяльності зазначених об’єднань. Перше поняття є ширшим та включає в себе окрім наведених вище також і пільги, тоді як в Україні лише вибірково надані пільги щодо імпорту та експорту проміжної продукції. На практиці це більше стосується транснаціональних ФПГ. До того ж, як зазначає С. Рябошапка [8], у нас в країні створені не умови діяльності ПФГ, а надані пільги. Зокрема у випадку того ж звільнення від сплати мита при ввезенні (вивезенні) проміжної продукції. “Хто гарантує, що під виглядом внутрішніх фінансових чи товарних потоків не буде відбуватись пільгова репатріація прибутку, чи

явний експорт капіталу. Через ПФГ можуть бути розподілені прибуткові підприємства.” Таким чином, пільги, які в такій формі надані ПФГ, створюють сприятливі умови для вивезення тіншових капіталів за кордон. Отже, питання створення сприятливих умов для діяльності ПФГ належним чином не регламентовані законами України.

Створення ПФГ проводиться Міністерством Економіки на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 № 781. Після реєстрації ПФГ видається свідоцтво устанавленого зразка. При реєстрації ПФГ має бути дотримана процедура створення ПФГ, а також забезпечено додержання Антимонопольного законодавства. Тому уповноважена особа подає Генеральну угоду та техніко-економічне обґрунтування створення ПФГ окрім відповідного міністерства чи іншого органу центральної виконавчої влади, Мінекономіки, Фонду державного майна також і Антимонопольному Комітету з метою визначення можливості монополізації ринків у результаті створення ПФГ і складання відповідних висновків. Антимонопольний Комітет відповідно до встановлених законодавством повноважень може запитати також інші документи, перелік і порядок розгляду яких визначається Комітетом. Подання та розгляд документів АМКУ здійснюється на підставі Розпорядження АМКУ від 19.02.2002 № 33-р “Про затвердження положення про порядок подання заяв до АМКУ про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб’єкта господарювання”.

Після подання документів на розгляд вищезазначених органів Уповноважена особа подає на ім'я Прем'єр-міністра України пакет документів, включаючи висновки вищезазначених органів.

Кабінет Міністрів України приймає до розгляду проекти створення ПФГ за умов розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ, еквівалентній сумі в сто мільйонів доларів США за рік, починаючи з другого року після створення ПФГ. Цей термін може бути продовжено окремою постановою Кабінету Міністрів України у разі створення ПФГ для виробництва новоосвоюваних видів кінцевої продукції та з довгостроковим циклом виробництва. Є сенс погодитись з думкою вчених про те, що відповідне положення також є гальмом на шляху створення ПФГ [6]. Не в кожній галузі виробництва можливо так одразу забезпечити розрахунковий обсяг реалізації кінцевої продукції із розрахунку сто мільйонів доларів США на рік. Лише, підприємства, які впевнено стоять на ногах, мають свої ринки збуту, здатні вийти на такі обсяги реалізації продукції. Але не потрібно

забувати, що створення ПФГ перш за все передбачає об'єднання зусиль підприємств, які не впевнено почувають себе на зовнішньому та внутрішньому ринках. Тому одразу такий обсяг просто неможливо забезпечити. І не врятує навіть те застереження, що цей строк може бути подовжено окремою постановою Кабінету Міністрів у випадку створення ПФГ для виробництва новоосвоюваних видів кінцевої продукції і з довгостроковим циклом виробництва. Так, автори І. Бик, М. Чумаченко, Л. Соломатіна [6] зазначають, що відповідне положення напевно вплине на входження до складу цих структур багатьох машинобудівних підприємств, наприклад суднобудівної галузі, де цикл виробництва кінцевої продукції може вийти за рамки двох років, або літакобудування, де також важко за рік побудувати літаків на сто мільйонів доларів.

Процедура створення ФПГ в Росії є простішою. До уповноваженого органу подається встановлений Законом “Про ПФГ” перелік необхідних документів, серед яких має бути висновок лише федерального антимонопольного органу. Орган вправі сам запитувати висновки інших органів влади та протягом 2 місяців виносить рішення щодо відмови в реєстрації ФПГ, про реєстрацію ФПГ, або про повернення документів на доопрацювання. До того ж, якщо ФПГ створюється в складі основного та дочірніх підприємств, то серед документів не потрібно подавати Генеральну Угоду. Не передбачено жодних обмежень щодо визначення розрахункового обсягу кінцевої реалізації продукції. Отже, більш проста процедура створення ФПГ в Росії позитивно впливає на кількість створюваних ФПГ в Росії. А в Україні це ще одна перепона на шляху створення ФПГ.

Потрібно відмітити, що основою глобалізації світової економіки є транснаціональні корпорації (ТНК). Порядок створення транснаціональних ПФГ в Україні також регулюється законом “Про ПФГ в Україні”. Відповідно до п.7 ст. 1 цього закону транснаціональна ПФГ – це промислово-фінансова група, до складу якої входять українські та іноземні юридичні особи. Рішення про створення транснаціональної ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України тільки за умови попереднього укладання міжурядової угоди, ратифікованої Верховною Радою України. Сьогодні транснаціональні ПФГ для України це міждержавні ПФГ, створені за участю країн СНД.

Але Закон РФ “Про ФПГ” розрізняє транснаціональні ФПГ та міждержавні ФПГ. Транснаціональними визначається ФПГ, в складі яких є юридичні особи, що знаходяться під юрисдикцією держав – учасниць СНД,

що мають відособлені підрозділи на території вказаних держав чи здійснюють на їх території капітальні вкладення. Причому не потрібно попереднього укладання міжнародних угод про створення ФПГ. А ФПГ, утворені на підставі укладеної попередньо міжурядової угоди, мають статус міждержавної (міжнародної) ФПГ. На перший погляд може здатися, що українське законодавство створює ще одне обмеження щодо функціонування ФПГ, тому що складно та не виправдано для створення кожного транснаціонального ФПГ укладати попередню міжурядову угоду. Але з іншого боку, коли українське законодавство не удосконалене належним чином, а також відсутня необхідна практика, то це засобом захисту інтересів українських учасників ФПГ у кожному окремому випадку.

Розглядаючи питання створення міжнародних промислово-фінансових груп, слід сказати про дискусію, яка має місце щодо формування спільних з Російською Федерацією ПФГ. У своїй праці М.Коваль [1] висловлює побоювання щодо впливу Росії на економіку України при створенні спільних ПФГ. Цей вплив автор обґрунтовує можливістю контролювати діяльність підприємств, перекачувати на себе прибуток від діяльності. Зазначені негативні моменти автор пояснює недоліками українського законодавства та досить високим рівнем професійності російських юристів. Варто з цим погодитись, так як російські юристи мають більше досвіду щодо створення ФПГ і в результаті українські підприємства через невеликий досвід створення ФПГ можуть стати частиною російської власності.

Тому, все ж таки є обґрунтованим обмеження щодо створення транснаціональних ФПГ лише на підставі попередньо укладеної міждержавної угоди.

Прикладом таких угод може бути Угода між Урядом України та Урядом РФ про створення ПФГ «Міжнародні авіамотори», складена на основі Угоди про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств та галузей держав-учасниць СНД від 23.12 1993, Угоди про основні принципи створення російсько-українських фінансово-промислових груп, Угоди між Урядом України та Урядом РФ про основні принципи створення українсько-російських фінансово-промислових груп - 26.07.1995.

Відповідно до підписаних угод транснаціональними ФПГ, до складу яких входять підприємства України та РФ, можуть бути російсько-українські ФПГ, українсько-російські ПФГ.

Також підписано Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про створення спільних україно - молдавських фінансово - промислових груп від 29.09.1995, Угоду про створення транснаціональної фінансово-промислової групи по забезпеченню експлуатації та ремонту авіаційної техніки цивільної авіації держав-учасниць СНД від 18.10.1996.

Виходячи із вищезазначеного, необхідно дійти до висновку, що промислово-фінансові групи в Україні не зайняли визначеного для них законом місця в економіці України. В той же час Україна повинна скористатися передовим досвідом тих країн, де промислово-фінансові групи успішно працюють, що обов'язково викличе необхідність внесення змін та доповнень до нового Господарського Кодексу України, приведення чинного Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні" до потреб сучасності, та перегляд фінансових важелів сприяння діяльності промислово-фінансових груп в Україні.

Література до підрозділу 3.1:

1. Коваль М. Проблеми створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1996. – № 10. – С. 39-44.
2. Шевчук В. Фінансово-промислові групи в Україні: додатковий шанс чи перепона на шляху до реформ? // Економіка України. – 1997. – №1.
3. Козяков С. Об угрозах создания промышленно-финансовых групп в Украине // Зеркало недели. – 1996 – № 26.
4. Костицький В. Економічні передумови утворення та діяльності промислово-фінансових груп // Малий та середній бізнес. – 2001. – № 3-4.
5. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. 2-е изд.: В 2 кн. – Кн. 1. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – 656 с.
6. Бик І., Чумаченко М., Соломатіна Л. "Чи бути Фінансово-промисловим групам в Україні?" // Економіка України. – 1997. – № 5.
7. Уманців Ю., Уманців Г. "Промислово-фінансові групи в Україні: державне регулювання. Стан та перспективи розвитку". – 2001. – № 10.
8. Рябошапка С. Великий секрет ужасной тайны или зачем нам ПФГ // Зеркало недели. - 1995. – № 9.

3.2. Характеристика правового становища промислово-фінансових груп в Україні

Введення в дію Цивільного і Господарського кодексів України зобов'язує розробників законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів звіряти тексти цих проектів з названими кодексами, якщо вони (проекти) передбачають регулювання відносин, що відносяться до сфери господарювання, з метою їх узгодженості.

На жаль, протилежний підхід ми можемо бачити на прикладі Законів України “Про кооперацію”, “Про фінансовий лізинг” тощо, які не лише не враховують реалій чинного цивільного і господарського законодавства, але і не пропонують внесення до нього відповідних змін, якщо такі зміни, на думку законодавця, необхідні.

Не можна допускати, щоб подібна ситуація склалася з проектом Закону “Про промислово-фінансові групи”, а тому вже на стадії підготовки проекту до першого читання уявляється за доцільне проаналізувати чинне законодавство про промислово-фінансові групи, виявити розходження між проектом і чинними ЦК та ГК і намітити шляхи їх усунення.

Аналіз господарського законодавства України про об'єднання підприємств [1] дозволяє зробити висновок про те, що промислово-фінансові групи (ПФГ) визначаються в ньому як специфічний вид об'єднань підприємств.

Ця специфіка знаходить свій прояв в наявності характерних ознак ПФГ, основними з яких є:

а) *особлива мета створення ПФГ*. Відповідно до ч. 2 ст. 125 Господарського кодексу України (далі – ГК) та п. 1 ст. 1 Закону “Про промислово-фінансові групи в Україні” (далі – Закон про ПФГ) ПФГ створюється з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України (стратегічна мета), а також виробництва кінцевої продукції (тактична мета).

У проекті Закону України “Про промислово-фінансові групи”, одержаному Верховною Радою України 13 травня 2004 р. (далі - Проект), метою утворення ПФГ визначено “технологічну або економічну інтеграцію для реалізації інвестиційних проектів і програм, спрямованих на посилення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць”.

Таке формулювання, на нашу думку, не можна визнати вдалим, оскільки:

по-перше, з одного боку воно протиставляє технологічну інтеграцію економічній, а з іншого допускає діяльність ПФГ, учасники яких взагалі можуть бути не пов'язані технологічно;

по-друге, запропоноване формулювання не визначає метою діяльності ПФГ виробництво кінцевої продукції (ця мета впливає з визначення терміну “кінцева продукція ПФГ”), що, по-суті, є головною відмінною ознакою ПФГ.

Зайвим уявляється також зазначення у коментованому визначенні поняття ПФГ на те, що ПФГ утворюється з метою створення нових робочих місць, оскільки технологічна інтеграція, що, як правило супроводжується спеціалізацією і концентрацією виробництва, далеко не завжди має своїм наслідком створення нових робочих місць. Скоріше, навпаки, з метою усунення дублювання ряду технологічних процесів на споріднених підприємствах, що входять до складу ПФГ, може виникнути потреба у скороченні робочих місць. Щоправда, створення нових робочих місць може відбутися у разі створення головного підприємства учасниками ПФГ, проте навряд чи новостворювані ПФГ йтимуть таким шляхом, адже значно простіше утворити ПФГ на базі вже існуючого виробника кінцевої продукції.

Виходячи з цього, і враховуючи актуальність вирішення проблеми зайнятості населення, пропонуємо створення нових робочих місць розглядати не як мету утворення, а як завдання ПФГ, для чого внести відповідні зміни до Проекту.

Всі інші об'єднання підприємств утворюються з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних завдань (ч. 1 ст. 118 ГК). Ця мета уточнюється і формулюється законодавцем стосовно кожної окремої організаційно-правової форми об'єднань підприємств в ст. 120 ГК. Так, для асоціації – це постійна координація господарської діяльності шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, для консорціуму – досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо);

б) обмежений склад учасників ПФГ з виділенням серед них головного підприємства. До складу ПФГ відповідно до ч. 3 ст. 125 ГК можуть входити:

промислові та інші підприємства (їх види та організаційні форми встановлені ст. 63 ГК);

наукові і проектні установи;

інші установи і організації усіх форм власності (із змісту статей Закону та Проекту можна зробити висновок, що йдеться, зокрема, про банки та інші фінансові установи).

Обов'язковою ознакою ПФГ є визначення у її складі головного підприємства. З ст. 1 Проекту випливає, що головне підприємство може створюватися учасниками або визначатися ними з уже існуючих підприємств. Головним підприємством може бути лише українське підприємство (мається на увазі підприємство, створене за законодавством України).

Головне підприємство виконує дві основні функції: *технологічну*, яка полягає у виробництві ним кінцевої продукції ПФГ, і *юридичну*, яка полягає в тому, що головне підприємство є офіційним представником ПФГ. Саме виходячи з технологічної та економічної інтеграції учасників ПФГ, Проект (ч. 6 ст. 2) передбачає, що головним підприємством ПФГ не може бути банк, інша кредитна установа.

Вжитий тут термін “кредитна установа” уявляється не зовсім вдалим. Згідно з п. 2 ст. 1 Закону України від 12 липня 2001 р. “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [2] кредитна установа – це фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик. Окрім банків та кредитних установ, до фінансових установ належать також кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Допущення їх участі в ПФГ як головного підприємства, на наш погляд, не відповідає меті створення і діяльності ПФГ. У зв'язку з цим пропонуємо замінити слова “кредитна установа” в ч. 6 ст. 2 Проекту словами “фінансова установа” і тим самим обмежити можливість будь-яких фінансових установ бути головним підприємством ПФГ.

На завершення характеристики суб'єктного складу ПФГ необхідно звернути увагу на дві обставини: 1) до складу ПФГ не можуть входити громадяни-підприємці; 2) підприємство, установа, організація може бути учасником або головним підприємством лише однієї ПФГ;

в) *особливий порядок прийняття рішення про створення ПФГ*. Рішення про створення ПФГ приймає Кабінет Міністрів в порядку, встановленому спеціальним законом, тоді як інші види об'єднань підприємств утворюються

або самими підприємствами на добровільних засадах (асоціація, корпорація), або за рішенням органів, наділених компетенцією щодо утворення таких об'єднань (консорціум, концерн);

г) *тимчасовий (строковий) характер діяльності ПФГ*. Згідно з чинним законодавством закінчення затвердженого терміну діяльності ПФГ є підставою для її ліквідації (ст. 7 Закону “Про промислово-фінансові групи в Україні”). Інакше сформульовано цю підставу ліквідації ПФГ в ст. 6 Проекту, згідно з якою ліквідація ПФГ здійснюється, зокрема, у разі закінчення строку дії Генеральної угоди. В самій же Генеральній угоді зазначається строк її дії (п. 5 ст. 3 Проекту).

Інші види об'єднань підприємств утворюються без визначення строку їх діяльності. Винятком є консорціум як тимчасове статутне об'єднання підприємств, що припиняє свою діяльність у разі досягнення мети його створення (ч. 4 ст. 120 ГК). Таким чином, часовий проміжок діяльності консорціуму визначається не конкретним строком при його створенні, а реалізацією мети створення. Тому при створенні консорціуму його учасники точно не знають, який час вони будуть діяти спільно;

д) *особливий установчий документ*, яким є Генеральна угода про діяльність ПФГ. Хоч прямо на це ні в чинному Законі, ні в Проекті не вказується, проте договірний характер та зміст Генеральної угоди дають підстави вважати її установчим документом, подібним до установчого (засновницького) договору. Для інших об'єднань підприємств установчими документами є установчий договір та/або статут;

е) *відсутність статусу юридичної особи*. На це прямо вказується в ч. 4 ст. 125 ГК. Це означає, що учасники ПФГ об'єднані технологічно і економічно, але юридичний зв'язок між ними визначається не організаційно-структурним, а договірним характером взаємовідносин.

В ч. 4 ст. 125 ГК також встановлено, що ПФГ не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання [3];

є) *відсутність органів управління ПФГ*. Ні чинне законодавство про ПФГ, ні Проект не передбачають можливості створення органів управління ПФГ, які у вигляді вищих органів управління (загальних зборів учасників) та виконавчих органів створюються в інших об'єднаннях підприємств (ч. 1 ст. 122 ГК). Це ще раз підкреслює суто технологічно-економічну інтеграцію учасників ПФГ, а також відсутність організаційної єдності, відокремленого майна ПФГ та інших атрибутів, що давали б підстави для визнання ПФГ

суб'єктом цивільних правовідносин.

Разом з тим ПФГ, як об'єднання, є учасником господарських відносин, про що прямо зазначається в ч. 3 ст. 125 ГК. Тут слід зазначити, що хоч в ч. 3 ст. 125 ГК і зазначається, що головне підприємство має виключне право діяти від імені промислово-фінансової групи як учасника господарських відносин, проте серед учасників відносин у сфер господарювання (ст. 2 ГК) місця промислово-фінансовим групам не знайшлося.

Наявність розглянутих вище ознак і обумовлює специфіку правового регулювання створення, діяльності та припинення ПФГ. Саме тому в ч. 5 ст. 125 ГК встановлено, що порядок утворення та інші питання діяльності промислово-фінансових груп визначаються законом про промислово-фінансові групи, іншими нормативно-правовими актами.

Сьогодні порядок утворення та інші питання діяльності промислово-фінансових груп визначаються Законом України від 21 листопада 1995 р. “Про промислово-фінансові групи в Україні” та Положенням про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781.

Література до підрозділу 3.2:

1. Див.: ст. 118-127 Господарського кодексу України, Закон України від 21 листопада 1995 р. “Про промислово-фінансові групи в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.
2. Закон України від 12 липня 2001 р. “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
3. Сьогодні така реєстрація здійснюється відповідно до ст. 58 ГК та Закону України від 15 травня 2003 р. “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст. 263.
4. Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781 // ЗП України. – 1996. – № 15. – Ст. 398.

3.3. Правове регулювання оподаткування та фінансового контролю діяльності промислово-фінансових груп

Економічне зростання років незалежності України відбувалося здебільшого на екстенсивній основі. Нинішня ситуація не гарантує

забезпечення сталого зростання. У 2002 році інноваційну діяльність здійснювало лише кожне десяте підприємство, тоді як у розвинених країнах частка інноваційно-активних підприємств сягає 70%. Частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва становить менш ніж 7%. На відміну від розвинених країн, де 85—90% приросту ВВП припадає на виробництво наукомісткої продукції, економіка України розвивається без суттєвого використання результатів наукових досліджень. Наука, як і наявні новітні технології, залишається значною мірою незатребуваною [1]. Сьогодні у конкурентній боротьбі виграє той, хто не тільки швидше створює нові знання і технології, а й хто швидше може втілювати їх у конкретний продукт і виходити з ним на світовий ринок.

Незважаючи на те, що більшість науковців схиляється до думки, що саме інтегровані корпоративні структури є “локомотивами” інноваційного розвитку, це не знайшло свого відображення в інноваційній політиці держави. Тому їй необхідно адаптувати до сучасних світових тенденцій. Стратегічне завдання держави має полягати у сприянні концентрації фінансового, промислового й інтелектуального капіталу на пріоритетних напрямках, створенні великих конкурентоспроможних промислово-фінансових корпорацій — національних економічних лідерів [2].

Прискорений післявоєнний розвиток Німеччини та Японії відбувався саме завдяки ефективному використанню інноваційно-інвестиційного потенціалу ПФГ. Тому здатність ПФГ розширювати інвестиційні можливості промислових підприємств актуальна для економіки України сьогодні. Швидкість технологічного оновлення виробництва, темпи нарощування випуску конкурентоздатної продукції багато в чому залежать від того, наскільки потужні інвестиційні можливості корпорації. Протягом останніх двадцяти років Японія стала світовим лідером за часткою витрат на цивільні НДДКР. Саме у цей період кількість представників Японії в десятці найпотужніших компаній світу за критерієм обсягів продажу зросла, потіснивши корпорації США [3].

Першим кроком до створення промислово-фінансових груп в Україні стало прийняття Закону України “Про промислово-фінансові групи в Україні” від 21 листопада 1995 року [4]. Закон регулює відносини, пов'язані не лише із створенням, ліквідацією та реорганізацією промислово-фінансових груп (далі - ПФГ), але й з виробничо-господарською і фінансовою діяльністю, пов'язаною з виконанням державної програми, з

метою реалізації якої й було створено ПФГ. Механізм дії, щодо створення ПФГ набув певної завершеності після затвердження Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп [5].

Не зважаючи на існування достатньої нормативно-правової бази до цього часу було створено офіційно єдину національну ПФГ “Титан” та кілька транснаціональних (ТНК). Зокрема, ТНК “Славянская бумага”, що діяла на території Білорусії, Росії та України, з загальною кількістю працюючих більш як 25 тис. осіб у 1997 — 1999 роках змогла реалізувати інвестиційні проекти розвитку на Корюківській фабриці технічного паперу (Україна) виробництво нового типу шпалер та випуску меблів на меблево-сірниковому комбінаті “Гігант”. Як результат українське підприємство стало лідером з виробництва шпалер методом глибокого друку, а на АТ “Гігант” вирішено проблеми формування оборотних засобів (1,5 млн. доларів США) для організації стабільного виробництва [6]. Один цей приклад свідчить про неабиякий інвестиційних та інноваційний потенціал промислово-фінансових груп, особливо в умовах виснаження амортизаційного потенціалу підприємств. Залучення додаткових коштів дозволяє спрямовувати їх на оновлення виробництва, впровадження інноваційних технологій, що як наслідок призводить до економічного зростання.

Позицію лідера серед країн СНД по створенню промислово-фінансових груп та міждержавних ПФГ займає Росія. Перша ПФГ тут була створена в 1993 році. На прикладі Росії можна оцінити інвестиційний потенціал ПФГ. Так, діяльність однієї з найперших російських ПФГ “Уральские заводы” дозволила завантажити 12 тис. кв. м виробничих площ, зберегти понад півтори тисячі робочих місць. Підготовлено понад 30 інвестиційних проектів, що відповідають міжнародним стандартам. ПФГ “Промприбор” без державного фінансування галузевої програми змогла закінчити 12 проектів зі створення сучасних приладів обліку та контролю за споживанням енергоносіїв. Найбільш активна діяльність ПФГ відмічається в машинобудуванні, загальному та електронному машинобудуванні, металургії, хімічній промисловості, агропромисловому комплексі [6].

Державна підтримка, зокрема створення сприятливого податкового клімату є основою становлення промислово-фінансових груп та активізації інвестиційних та інноваційних процесів у них. У всіх документах, що пов’язані з формуванням та розвитком ПФГ в Росії передбачено державну

підтримку. Особливе місце приділено засобам державної підтримки у Федеральному законі “О финансово-промышленных группах” №190-ФЗ від 30 листопада 1995 р. В рамках цього закону для банків-учасників ПФГ, що здійснюють в них інвестиційну діяльність, передбачається можливість отримання пільги по зниженню норм обов’язкового резервування на величину інвестицій у ПФГ [7].

Цим Законом також передбачена можливість самостійно визначати строки амортизації та використання амортизаційних відрахувань для ПФГ, пільги та державні гарантії щодо залучених інвестицій та пільги при випуску та розміщенні цінних паперів, встановлюється звільнення від оподаткування дивідендів по акціям ПФГ, зниження податків на прибуток банків при кредитуванні учасників ПФГ. Дозволено списувати на собівартість затрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки.

Постановою Уряду Російської федерації від 9 січня 1997 р. №24 було дозволено ПФГ ведення загального (консолідованого) обліку, звітності та балансу. Багато в чому це дозволяє змінити бухгалтерську систему, оподаткування та перенести основний тягар податків на кінцевий товар, а не на рух товару між учасниками групи.

Урядом України також задекларовано плани всебічного сприяння створенню промислово-фінансових груп. Зокрема, створення ПФГ передбачено Програмою "Етанол", затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2000 р. №1044. Передбачено "сприяння створенню промислово-фінансових груп з метою концентрації фінансових ресурсів підприємств і наступного їх спрямування на реалізацію довгострокових капіталоємних інвестиційних проектів" [8].

Однак, на жаль, ці плани стикаються з відсутністю достатніх важелів стимулювання промислових підприємств та фінансових установ до створення ПФГ. Зокрема, фактично відсутні реальні пільги для учасників ПФГ.

Статтею 4 Закону України “Про промислово-фінансові групи в Україні” встановлено, що “оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним законодавством України”. Першою передбаченою цим Законом пільгою є звільнення головного підприємства та учасників ПФГ від сплати ввізного (імпортного) та вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі імпорту та експорту проміжної продукції. На практиці ця пільга може бути реалізована лише у випадку, коли одним із учасників ПФГ є іноземна юридична особа, яка виробляє проміжну

продукцію ПФГ. Друга пільга стосується діяльності банку. Так, згідно з п.4 ст.4 зазначеного Закону “на банки-учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені Законом України “Про банки і банківську діяльність”, у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ”. Ця пільга спрямована на стимулювання інвестиційної та інноваційної активності ПФГ. Ніяких інших пільг українським законодавством для ПФГ не передбачено. Більше того, п.2 ст.1 Закону України “Про промислово-фінансові групи в Україні” встановлюється, що “головне підприємство ПФГ втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України”.

Наразі в Україні діють декілька об’єднань, що мають всі ознаки промислово-фінансових груп, але не зареєстровані в установленому порядку. Тому особливої ваги набувають питання контролю за діяльністю не тільки офіційних, а й неофіційних ПФГ.

У сфері державного фінансового контролю виділяють бюджетний, податковий, валютний, митний контроль і нагляд за страховою діяльністю. Правова природа того чи іншого виду контролю визначається характером суспільних відносин, що складаються у відповідній сфері державного управління.

Функції податкового контролю в Україні були визначені в Законі України “Про державну податкову службу” від 4.12.1990 р. [9]. З цього часу почали функціонувати податкові органи (Державна податкова інспекція), головним завданням яких було забезпечення додержання податкового законодавства, повний облік платників податків та інших обов’язкових платежів до бюджету, здійснення контролю за правильністю обчислення та сплатою цих платежів.

Податковий контроль зумовлений необхідністю перевірки виконання платниками своїх обов’язків, які безпосередньо встановлені Законом України “Про систему оподаткування” від 25.06.1991 р. [10]. За ст. 9 цього Закону платники податків зобов’язані:

проводити бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у терміни, встановлені законами;

подавати до державних податкових та інших державних органів,

відповідно до законів, податкові декларації, бухгалтерську звітність та інші документи, відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів);

сплачувати належні суми податків і зборів у встановлені законом терміни;

допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок із питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Таким чином, податковий контроль можна визначити як складову частину фінансово-господарського механізму, що формується державою, та являє собою особливий вид діяльності спеціально уповноважених державних органів, за допомогою якої забезпечується виконання обов'язків у сфері оподаткування, дослідження і виявлення підстав для здійснення податкових стягнень до бюджетної системи, а також встановлення підстав для застосування заходів щодо відповідальності за скоєні податкові правопорушення.

Першим етапом в процесі податкового контролю діяльності промислово-фінансових груп є система обліку. Відповідно до Закону України "Про промислово-фінансові групи в Україні" від 21.11.1995 [4] рішення про створення (реєстрацію) об'єднання та надання йому статусу ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України.

Головне підприємство і учасники ПФГ здійснюють бухгалтерський облік і ведення статистичної та бухгалтерської звітності окремо щодо виробництва і реалізації кінцевої і проміжної продукції ПФГ.

Для обліку дебіторської заборгованості і зобов'язань у розрахунках між головним підприємством ПФГ та учасниками ПФГ, а також між учасниками ПФГ, застосовуються відповідно субрахунки 363 та 633 "Розрахунки з учасниками ПФГ".

Головне підприємство ПФГ та учасники ПФГ складають фінансову звітність про всю свою фінансово-господарську діяльність подають її особам, що наведені в п. 2 Порядку подання фінансової звітності [11] та головному підприємству ПФГ.

Використовуючи інформацію з отриманої фінансової звітності, головне підприємство ПФГ складає консолідований фінансовий звіт, при цьому враховуючи, що:

показники фінансової звітності головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ, починаючи з дати створення ПФГ, – додаються до звіту;

прибутки і збитки головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ відображаються розгорнуто;

дебіторська заборгованість і зобов'язання між головним підприємством ПФГ та учасниками ПФГ, між учасниками ПФГ, дохід (виручка) і прибуток (збиток) від реалізації проміжної та кінцевої продукції головному підприємству ПФГ та учасникам ПФГ, а також фінансові інвестиції головного підприємства ПФГ в учасників ПФГ та частка головного підприємства ПФГ у капіталі учасників ПФГ не включаються до звіту.

Показники діяльності банку до консолідованого звіту ПФГ не включаються.

У примітках до консолідованої фінансової звітності наводиться інформація про головне підприємство ПФГ та учасників ПФГ, їх місцезнаходження, розмір статутних капіталів.

При складанні консолідованої фінансової звітності головне підприємство повинно керуватися вимогами наказу Міністерства фінансів України “Про затвердження Порядку ведення консолідованого бухгалтерського обліку промислово-фінансовими групами” від 24 березня 2000 р. № 61 [12].

Контроль та перевірку діяльності ПФГ здійснюють на загальних підставах в межах своєї компетенції Кабінет Міністрів України, органи державної податкової служби, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, інші державні органи, а також аудиторські організації.

Органи державної податкової служби України приділяють ПФГ підвищену увагу. У відомчих нормативних актах наголошується, що необхідність у кардинальних змінах в обслуговуванні клієнтів з метою встановлення партнерських відносин між податковими органами і платниками податків (клієнтами), що відбуватимуться на принципах добросовісності, неупередженості та прозорості, викликала потребу в розробці принципово нової моделі взаємовідносин. При цьому відбувається зміна пріоритету фіскальної функції податкового органу на функцію супроводження шляхом здійснення постійного моніторингу клієнта. У свою чергу – “найбільший ефект від виконання зазначеного завдання можливо отримати від здійснення постійного моніторингу діяльності інтегрованих

економічних структур - промислово-фінансових груп [13]".

Для відмежування податкового контролю від інших видів фінансового контролю необхідно звернути увагу на особливості якими він наділений. Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити наступні особливості податкового контролю:

Податковий контроль базується на фіскальній функції держави і носить чітко виражений імперативний характер.

Контроль здійснюється за дотриманням фінансової дисципліни пов'язаною із сплатою податків. Це контроль не лише за своєчасністю та повнотою сплати податків, але і за правильністю ведення податкового обліку, порядком подання податкової звітності та ін.

Податковий контроль, в основному, здійснюється спеціально створеними державними органами (державні податкові адміністрації, податкова міліція).

Податковий контроль характеризується здійсненням контролюючими суб'єктами активних дій в процесі проведення податкових перевірок.

Відносно учасників ПФГ органи ДПС України можуть здійснювати:

контроль за дотриманням податкового законодавства;
перевірку правильності нарахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів;

перевірку якості постановки і ведення податкового і бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування;

забезпечення своєчасного та повного внесення сум податків та зборів до бюджетів відповідного рівня;

притягнення до адміністративної, кримінальної, фінансової відповідальності суб'єктів, з числа учасників ПФГ, винних у порушенні податкового законодавства.

На сьогоднішній день можна виділити наступні елементи податкового контролю: суб'єкт податкового контролю; об'єкт і предмет податкового контролю; форми і методи податкового контролю; документи податкового контролю; етапи і порядок проведення податкового контролю.

Актуальним для нашого дослідження є саме етапи і порядок проведення податкового контролю ПФГ. Даний процес виражається в наступних складових: передперевірочний аналіз; планування контролю; контакт з об'єктом контролю; документальна перевірка; завершальний етап контролю; реалізація і контроль за виконанням матеріалів контролю.

Передперевірочний аналіз включає такі роботи:

- вивчення обліку платника в податковому органі;
- вивчення податкових декларацій та інших звітних документів;
- порівняння динаміки даних про нарахування й сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- аналіз розвитку підприємства;
- аналіз основних показників підприємства.

При аналізі податковий інспектор отримує необхідні загальні відомості про підприємство і визначає основні напрямки перевірки.

На етапі планування контролю ПФГ здійснюється відбір необхідних даних про платників податку, відбір об'єктів для проведення документальних перевірок, підготовка планів і графіків документальних перевірок, а також уточнення параметрів контролю, часу та обсягу контрольних процедур, визначаються джерела інформації, методичні прийоми контролю, особи, відповідальні за проведення контролю, результати контролю.

З метою підготовки до проведення документальної перевірки проводиться попередня документальна перевірка, яка має допоміжний характер. Даний етап використовується на стадії планування проведення податкової перевірки для прийняття оптимальних рішень.

Попередня документальна перевірка підприємств здійснюється на підставі представлених декларацій, розрахунків безпосередньо в державних податкових органах. Інформація, отримана за результатами попередньої документальної перевірки, використовується податковими інспекторами для подальшої документальної перевірки.

До початку проведення документальної перевірки посадові особи, які її здійснюють, повинні ознайомитися з нормативними документами, які регулюють діяльність підприємства, що перевіряється.

Кожна посадова особа, яка здійснює перевірку, повинна мати свій довідник, в якому записує короткий зміст законів, постанов, розпоряджень і вказівок з питань оподаткування.

Після ознайомлення з підприємством посадові особи податкової служби переходять безпосередньо до проведення перевірки.

Відповідно до законодавства України податкова перевірка є формою податкового контролю. Податкові перевірки можуть бути: безвиїзні (камеральні перевірки) або виїзні (документальні перевірки).

Камеральна перевірка проводиться податковими інспекторами за

місцезнаходженням державної податкової служби. Камеральна перевірка здійснюється на основі бухгалтерської звітності, податкових декларацій (розрахунків) та інших документів і додатків, які подаються в податкову інспекцію, а також даних, що є в органах державної податкової служби, документів і відомостей. Оформлюється актом, підписаним податковим інспектором, який здійснив перевірку, і керівником податкової служби. Матеріали камеральної перевірки використовуються для проведення подальших податкових перевірок.

Документальна перевірка здійснюється з виїздом на об'єкт контролю, характеризується більш високою об'єктивністю вивчення повноти і правильності податкових розрахунків, їх зіставленням із даними первинних документів, аналітичним і синтетичним обліком, податковим обліком і звітністю.

Крім того виділяють ще і дещо іншу класифікацію податкових перевірок.

Комплексна документальна перевірка передбачає всебічну перевірку діяльності суб'єкта господарської діяльності – учасника ПФГ з питань дотримання податкового і валютного законодавства, достовірності податкового і бухгалтерського обліку, звітності, правильності розрахунків з бюджетом, повинна охоплювати всі питання дотримання податкового й валютного законодавства за всіма видами податків, зборів і обов'язкових платежів. Може бути як плановою, так і позаплановою.

Планова виїзна перевірка проводиться за рішенням органів Державної податкової служби з письмовим повідомленням платника податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Такими вважаються перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарської діяльності – учасника ПФГ, передбачені в плані роботи контролюючого органу, які проводяться за місцезнаходженням такого суб'єкта або за місцем розташування об'єкта власності.

Планова виїзна перевірка проводиться за письмовим рішенням керівника відповідного контролюючого органу не частіше одного разу протягом календарного року в межах компетенції відповідного контролюючого органу.

Позапланові виїзні перевірки – це перевірки, які не передбачені в планах роботи контролюючого органу і проводяться при наявності хоча би однієї з таких обставин:

1) за результатами проведених зустрічних перевірок виявлені факти, які свідчать про порушення суб'єктом господарської діяльності – учасником ПФГ норм законодавства;

2) суб'єктом господарської діяльності – учасником ПФГ не подані у встановлений термін документи обов'язкової звітності;

3) виявлена невідповідність даних, заявлених у документах обов'язкової звітності;

4) суб'єкт господарської діяльності – учасник ПФГ подав у встановленому порядку скаргу про порушення законодавства посадовими особами контролюючого органу під час проведення планової або позапланової виїзної перевірки;

5) у разі виникнення потреби в перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з суб'єктом господарської діяльності – учасником ПФГ, якщо він не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу протягом трьох робочих днів від дня отримання запиту;

б) проводиться реорганізація (ліквідація) суб'єкта господарської діяльності – учасника ПФГ (позапланові виїзні перевірки з цієї причини проводяться тільки органами державної податкової служби і органами контролюльно-ревізійної служби в межах їх повноважень).

Тематична перевірка здійснюється з метою проведення перевірки з окремих питань дотримання податкового й валютного законодавства, чинного в Україні. Тематична перевірка здійснюється за окремими графіками.

Оперативні перевірки передбачають перевірку об'єктів господарювання юридичних осіб, їх філіали, відділень та інших відокремлених підрозділів, які не мають статусу юридичної особи, або фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності з питань дотримання ними встановленого порядку розрахунків зі споживачами готівкою з використанням електронних контролюльно-касових апаратів і товарно-касових книг, грошових документів, лімітів готівки в касах та її використання при розрахунках за товари, роботи, послуги, наявності свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензій, торгових патентів, інших спеціальних дозволів на здійснення окремих видів підприємницької діяльності і марок акцизного збору, а також обстеження будь-яких виробничих, складських, торгових та інших приміщень, які

використовуються як юридична адреса суб'єктів підприємницької діяльності або для отримання доходів, сплати податку з реклами, збору за паркування автотранспорту, ринкового збору, курортного збору, збору за розміщення об'єктів торгівлі та з інших питань, зумовлених податковим законодавством, які виникають в ході оперативної перевірки.

Зустрічна перевірка діяльності підприємств здійснюється у міру виникнення необхідності в її проведенні. Зустрічна перевірка передбачає перевірку взаємовідносин підприємства, що перевіряється, з іншими суб'єктами підприємницької діяльності з питань ведення господарської діяльності, правильності нарахування й сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету, а також дотримання податкового законодавства, чинного в Україні.

Зустрічна перевірка здійснюється на підставі письмових запитів податкових органів, де знаходиться платник податкових зобов'язань, податковим органам, де знаходиться партнер підприємства, яке перевіряється або безпосередньо за письмовим розпорядженням про перевірку партнера підприємства, яке перевіряється.

На відміну від українського законодавства про промислово-фінансові групи, де питання фінансового контролю врегульоване вкрай недостатньо, в аналогічних законах країн СНД цій проблемі надається набагато більше уваги.

Так, наприклад, Законами Російської Федерації та Азербайджанської республіки “Про фінансово-промислові групи” [14] процеси контролю регулюються більш чітко.

А саме, в них визначено, що не пізніше 90 днів по закінченні фінансового року провідна Компанія фінансово-промислової групи надає всім учасникам групи й уповноваженому органу державної виконавчої влади звіт про діяльність групи у встановленій відповідним органом державної виконавчої влади формі, а також друкує його в пресі.

Звіт складається за результатами перевірки аудиторами діяльності фінансово-промислової групи. Аудиторська перевірка проводиться за рахунок коштів провідної Компанії фінансово-промислової групи.

Уповноважений орган державної виконавчої влади має право один раз у рік вимагати цей звіт з аудиторською резолюцією про діяльність фінансово-промислової групи.

Перевірки проведені за ініціативою уповноваженого органа державної

виконавчої влади здійснюються за рахунок власних коштів даного органу.

У випадках виявлення неточних даних у документах, представлених уповноваженим органом державної виконавчої влади на підставі результатів річного чи поточного звіту фінансово-промислової групи; при не представленні необхідних документів; при не відповідності діяльності фінансово-промислової групи договору про її створення й організаційний проект; при виникненні протиріч між діяльністю провідної Компанії і її статутом; при недотриманні передбачених для учасників групи прав і порушенні законодавства повинні бути прийняті відповідні міри. У залежності від характеру допущених недоліків і порушення закону уповноважений орган державної виконавчої влади:

вимагає усунення виявлених у фінансово-промисловій групі недоліків і встановлює для цього терміни;

вживає заходів з метою притягнення до відповідальності за порушення закону причетних осіб у порядку, установленому законодавством.

В нормативно-правових актах України існує багато внутрішніх протиріч. Так, Державною податковою адміністрацією України 1 квітня 2004 року було затверджено нову редакцію Порядку взаємодії між підрозділами органів державної податкової служби України при організації документальних перевірок юридичних осіб [15]. Відповідно до п.1.3 цього Порядку встановлюється, що “для забезпечення планування фінансово-промислових груп на базі основних виробників певних галузей економіки департаменти, головні управління готують і подають за 2 місяці до закінчення року Департаменту податкового аудиту та валютного контролю аналіз діяльності окремих галузей економіки, в яких виявлені негативні тенденції у сплаті податків, встановлені найпоширеніші приклади порушень податкового законодавства підприємствами цих галузей, обґрунтовані пропозиції щодо доцільності формування фінансово-промислових груп тієї чи іншої галузі економіки”.

Далі, згідно з п.1.4. “на підставі отриманої інформації Департамент податкового аудиту та валютного контролю визначає галузі економіки, по ключових суб'єктах яких будуть формуватися фінансово-промислові групи для включення до плану-графіка перевірок на наступний рік”.

Але при цьому не визначено, що слід розуміти під “фінансово-промисловими групами”. Раніш визначення ПФГ містилося в Указі Президента “Про фінансово-промислові групи” від 27 січня 95 р. № 85/95,

який втратив чинність. Відповідно до нього це були статутні чи договірні об'єднання юридичних осіб. На сьогодні у ст. 125 Господарського Кодексу та у Законі України “Про промислово-фінансові групи в Україні” є поняття промислово-фінансових груп, що є об'єднаннями, які створюються за рішенням Кабінету Міністрів на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки. При цьому, промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання. Крім того, не зрозуміло, хто буде створювати згадані вище фінансово-промислові групи і як можна планувати графік перевірки ще не створених суб'єктів.

Ще одним недоліком проведення податкового контролю контролюючими органами є дублювання при здійсненні ними контролюючих функцій. В результаті не рідко велику кількість працівників підприємств тривалий час відривають від основної роботи. Пояснюється це тим, що не здійснюється координація діяльності різних контролюючих служб відомчого і позавідомчого контролю, хоча останнім час спостерігаються певні позитивні зрушення щодо усунення дублювання в діяльності органів контролю. Лише повне законодавче врегулювання діяльності державних контролюючих органів, координація напрямків їх діяльності не лише усуне дублювання але допоможе значно скоротити витрати ресурсів (трудових і матеріальних) на організацію та проведення ревізій і перевірок. Такі зміни вимагають не лише прийняття та затвердження чергових поправок до діючого законодавства, але і розробки докладних і чітких програм, системи впровадження цих реформ і законів в життя.

Недостатність необхідної нормативно-правової бази (зокрема, у зв'язку з запізненням процедури розробки і прийняття Закону “Про фінансовий контроль в Україні” та “Про податковий контроль”) не дає можливості ефективно вирішувати завдання щодо припинення фінансових порушень, боротьби з корупцією, створює проблеми для правоохоронних органів при проведенні документальних перевірок і ревізій. На сьогоднішній день можна сказати, що ревізія і перевірка по суті не мають правового обґрунтування. Пояснюється це тим, що їх призначення, зміст, порядок проведення, оформлення матеріалів, права і обов'язки учасників сторін не закріплені законом. Крім того, Цивільний кодекс України не передбачає можливості оскаржувати результати ревізії і перевірки, у разі якщо порушено цивільні права тих, кого перевіряють і чий інтереси охороняються законом. Це не в

інтересах держави і більшості її громадян. Відсутність законодавчого визначення ревізії і перевірки надає простір не потрібної в даному випадку “відомчої самодіяльності”, що граничить, по суті, зі свавіллям, боляче зачіпляє інтереси платників податків.

На фоні створення та активного розвитку об’єднань, що мають ознаки промислово-фінансових груп (неофіційні ПФГ), виникає негативна тенденція щодо ухиляння від сплати податків банками – учасниками таких ПФГ. Останнім часом Державна податкова адміністрація України приділяє особливу увагу діяльності таких банківських установ.

За останні роки банківська система України зміцніла, з’явилася тенденція до концентрації банківського капіталу та утворення на його основі потужних промислово-фінансових груп. Незважаючи на збільшення активів, за якими банки повинні одержувати прибуток, постійно зменшується рівень сплати податку на прибуток. Станом на 1 січня 2002 р. українські банки сплатили податку на прибуток 215 млн. грн., що майже на 11% менше, ніж за попередній рік (у 2001 р. сплачено 241 млн. грн.). Показники діяльності за 2002 р. свідчать, що при досить високому показнику прибутку банківських установ за фінансовим обліком рівень сплати податку на прибуток залишається низьким. Зокрема, прибуток банків за I півріччя 2002 р. згідно з фінансовим обліком становив 587 млн. грн., а прибуток, відображений у деклараціях про прибуток банківської установи, — лише 381 млн. грн. Цю різницю лише деякою мірою можна пояснити різними підходами до порядку визначення результату за фінансовим та податковим обліком. У більшості ж випадків причиною значної розбіжності між показниками прибутку за фінансовим та податковим обліком є перекручення податкової звітності. Прикладом цього може служити відображення банками розміру створення резервів у бухгалтерській та податковій звітності. Так, за результатами аналізу розмірів відображених за I півріччя 2002 р. резервів по банках України, які є платниками податків, встановлено, що валові витрати у податковому обліку порівняно з витратами банку у фінансовому обліку збільшено майже вдвічі, незважаючи на те, що розмір створених резервів у податковому обліку не може бути більшим аналогічних витрат у фінансовому обліку. Лише за рахунок цього базу оподаткування зменшено на 430 млн. грн. і, як наслідок, не сплачено до бюджету податку на прибуток у розмірі 129 млн. грн. Головне управління податкового аудиту та валютного контролю ДПА України розробило методику виявлення та запобігання

податковим ризикам у банківській сфері. Так, серед 139 банків — платників податків 41 комерційний банк має високий коефіцієнт ризику заниження об'єкта оподаткування, 38 — середній коефіцієнт. Це свідчить про те, що майже 30% банків перебуватимуть під особливим контролем податкових органів. І навпаки, перевірки банків, які мають низький коефіцієнт ризику заниження об'єкта оподаткування, проводитимуться у виняткових випадках.

Останнім часом спостерігається тенденція, коли діяльність більшості банків спрямована насамперед не на отримання прибутку, а на проведення операцій з управління фінансовими потоками підприємств, які входять до промислово-фінансових груп. Протягом I півріччя 2002 р. однією з основних негативних тенденцій у банківській системі України було зменшення обсягів угод з цінними паперами. Значно зменшились обсяги виконаних угод комерційними банками й у II кварталі 2002 р. у процентному відношенні до загального обсягу виконаних угод. Так, якщо у I кварталі 2002 р. комерційні банки виконали 40% від загального обсягу здійснених угод, то у II кварталі 2002 р. — лише 29,3%. Як видно з аналізу обсягів виконаних угод учасниками фондового ринку, комерційні банки зменшують свою активність на ринку цінних паперів, що пояснюється відходом банків від ризикових операцій з цінними паперами і покладанням їх на посередників. Це дає їм можливість запобігати непередбаченим втратам шляхом передачі тимчасового контролю над існуючими активами «стороннім» структурам, які фактично входять до однієї промислово-фінансової групи. Враховуючи те, що банківський сектор перебуває під досить жорстким контролем з боку державних органів, залучення посередника дає можливість приховувати схеми ухилення від сплати податків. На цей час основна частина фінансових потоків в Україні проходить повз банки. Порівняно з внутрішнім валовим продуктом (ВВП), який на 1 січня 2002 р. досягав 173,0 млрд. грн., розмір активів становив 28,2% ВВП. Балансовий капітал банків на 1 листопада 2001 р. становив 7,5 млрд. грн., або 4,3% ВВП, тоді як у країнах з перехідною економікою він досягає 40%, а в розвинених — 80%. Це свідчить про те, що значна частина економіки досі перебуває у тіншовому секторі, причому не без участі банків. Визначення поняття банківської таємниці, наведене в Законі України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність», призвело до неоднозначного розуміння обсягу документів, які необхідно подавати для перевірки. Насамперед це стосується документів, пов'язаних з обчисленням та сплатою податків. З урахуванням вищенаведених обставин стає

зрозумілим, чому банки так активно захищають банківську таємницю.

Таким чином, законодавча база регулювання фінансово-правових відносин у сфері діяльності промислово-фінансових груп в Україні має бути суттєво змінена і доповнена, причому як у відношенні стимулювання створення і функціонування ПФГ, так і в питаннях контролю за їх діяльністю.

Література до підрозділу 3.3:

1. Утверджувати інноваційну модель економічних перетворень. Виступ Президента Л.Д. Кучми на науково-практичній конференції "Створення інноваційної моделі економічного розвитку" 21 лютого 2003 р. // Урядовий кур'єр р. – № 36 (2451). – 25.02.2003 р. – С. 3-5.
2. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / Мазур А.А., Маринский Г.С., Гагауз И.Б. и др. / под ред. А. Мазура. — Харьков: Институт монокристаллов. — 2000. — С. 97.
3. Кузьмінський В.О. Інноваційно-інвестиційних потенціал промислово-фінансових груп. // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 117.
4. Закон України "Про промислово-фінансові групи в Україні" від 21 листопада 1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23 – Ст. 88.
5. Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. №781 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – №15. – Ст. 398.
6. За матеріалами Загальної конференції профспілок :<http://www.vkr.ru/news.html>
7. Стаття 15. п. 2 Федерального Закону "О финансово-промышленных группах" №190 від 30.11.1995 р.
8. Державна програма розвитку промисловості на 2003 - 2011 роки, схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. №1174 // Офіційний вісник України. – 2003. – №31. – Ст.1628.
9. Закон України "Про державну податкову службу" від 4 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 6 – Ст. 37.
10. Закон України "Про систему оподаткування" від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 39 – Ст. 510.
11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку подання фінансової звітності" від 28 лютого 2000р. № 419 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 9 – Ст. 344.
12. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Порядку ведення консолідованого бухгалтерського обліку промислово-фінансовими групами" від 24 березня 2000 р. № 61// Офіційний вісник України. – 2000. – № 15 – Ст. 643.
13. Методичні рекомендації з організації кабінетного аудиту (для юридичних осіб), затверджено наказом Державної податкової адміністрації України від 25 листопада 2002 р. №567 // Вісник законодавства України. – 2003. – №20.

14. Закон Азербайджанської республіки “Про фінансово-промислові групи”// <http://www.auditbalance.com/ofpg.html>.
15. Наказ “Про затвердження змін та доповнень до Порядку взаємодії між підрозділами органів державної податкової служби України при організації документальних перевірок юридичних осіб” від 1 квітня 2004 р. № 187// Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 35

3.4. Правові засоби державного стимулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп

Якщо йти за напрямками, визначеними главою 2 ГК України, у межах передбачених заходів підтримки до головного підприємства ПФГ, учасників ПФГ і груп взагалі, то у розвиток загальних засад можуть застосовуватися наступні засоби стимулювання створення і регулювання діяльності:

зниження об'єкту оподаткування податком на прибуток на суму, що відраховується до спеціального резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР;

надання пільг з оподаткування податком на прибуток у разі встановлення таких пільг при затвердженні відповідних програм і передбачення їх у Законі про оподаткування прибутку підприємств;

надання ПФГ можливості введення норм прискореної амортизації з метою більш швидкого відтворення основних фондів та зниження об'єкту обкладення податком на прибуток;

надання митних тарифних пільг;

надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій, інвестиційних кредитів та іншої фінансової підтримки для реалізації проектів ПФГ;

надання центральним (національним) банком банкам-учасникам ПФГ можливості застосування у діяльності пільгових нормативів;

надання інших пільг та привілеїв з боку держави та її органів.

За цими напрямками необхідно розробити конкретні пропозиції щодо запровадження правових засобів державної підтримки процесів створення і діяльності ПФГ.

Виходячи із загальних засад державного регулювання створення і діяльності ПФГ, надання пільг ПФГ у межах заходів, передбачених ГК України, стає нагальною потребою. У вітчизняній та російській науковій

літературі висловлювалися думки на користь необхідності вжиття до суб'єктів господарювання, розташованих у СЕЗ і на ТПР, стратегічних підприємств, суб'єктів господарювання певних галузей виробництва та інших суб'єктів господарювання, що мають велике значення для держави, дієвих заходів підтримки на державному та місцевому (регіональному) рівнях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14 та ін.]. Однак комплексного розгляду пільгового режиму діяльності ПФГ проведено не було. Відсутність дієвої підтримки ПФГ викликає необхідність такого розгляду за напрямками, визначеними у попередньому підрозділі, і внесення пропозицій щодо зміни і доповнення статті 4 Закону про ПФГ та інших актів законодавства.

Як зазначалося, одними з найбільш дієвих важелів є податкові пільги. Одним із видів податкових пільг може бути зменшення об'єкту обкладення податком на прибуток на суму, що відраховується до спеціального резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР, про необхідність створення яких йшлося у підрозділі «Майнова основа господарювання ПФГ». Загальна сума відрахувань до резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР сукупно складе відносно невелику частку валових витрат, тобто не буде визначальною для Державного бюджету. З іншого боку, накопичуючись протягом певного терміну (той час, коли форс-мажорних випадків та інших значних складнощів не трапляється), кошти спеціального резервного фонду можуть стати вагомою підтримкою головному підприємству ПФГ та/або учасникам ПФГ. А кошти фонду сприяння НДДКР буде використано на підтримку виконання НДІ й іншими учасниками групи, що здійснюють НДДКР, розробки нових технологій виробництва, покращення якості та зниження собівартості проміжної і кінцевої продукції ПФГ тощо.

У випадку віднесення сум відрахувань до фондів на валові витрати підприємств, пільговим створення таких фондів можна вважати через зменшення на їхню вартість об'єкту оподаткування податком на прибуток, що визначено у статті 3 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР [15]. Прецедент надання такого роду пільг міститься у підпункті 5.2.12. вищезгаданого Закону, а також у Законі України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд» № 1674-III від 20 квітня 2000 року в редакції від 7 лютого 2002 року № 3044-III [16]. Згідно з даними нормами на валові витрати відносяться суми коштів, спрямовані уповноваженими банками до спеціального резерву пенсійних

вкладів. Тобто холдингова компанія «Київміськбуд» створює спеціальні фонди, відрахування до яких відносяться на валові витрати уповноважених банків, тим самим знижуючи об'єкт оподаткування податком на прибуток.

Звільнення від оподаткування коштів головного підприємства і учасників ПФГ через їх спрямування до спеціальних фондів ПФГ уявляється виправданим, оскільки їх передбачено використовувати для запобігання через різні об'єктивні причини неспроможності головного підприємства ПФГ й учасників ПФГ виконувати свої зобов'язання по відношенню до держави, інших суб'єктів господарювання; для пріоритетного фінансування НДДКР.

Також для суб'єктів господарювання дійовими заходами підтримки є надання знижок зі сплати податку на прибуток. Суми цього податку, як правило, мають значну питому вагу серед податків та зборів, які сплачують суб'єкти господарювання. Можливість держави застосовувати податкові та інші пільги для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку передбачена статтями 12 і 17 ГК України [17]. Слід зазначити, що у більшості країн з ринковою економікою податкові пільги мають велике значення. Так, пільги зменшують податок на прибуток у США, Великій Британії, ФРН і Японії на 20%, 25%, 16% і 4% відповідно [1, с. 50].

Отже, відчутною підтримкою головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ може стати повне або часткове звільнення від одного з основних податків – на прибуток. Враховуючи важливість виконання державних програм, особливий статус ПФГ, його високу публічність, спрямованість діяльності ПФГ на конкуренцію на зовнішніх ринках, було б доцільним застосування такого до ПФГ.

Пунктом 3 статті 17 ГК України і частиною третьою статті 1 Закону України «Про систему оподаткування» в редакції від 2 лютого 1994 року зі змінами зазначено, що ставки податків і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законодавчими актами України, крім законів про оподаткування [18], статтею 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР встановлено, що ставки податку на прибуток, пільги щодо податку, об'єкт оподаткування, порядок обчислення оподаткованого прибутку, строки і порядок сплати та зарахування податку до бюджетів можуть встановлюватися та змінюватися лише шляхом внесення змін до цього Закону, аналогічно у Законі України № 168/97-ВР від 3 квітня 1997

року «Про податок на додану вартість» [19] підпунктом 11.4. встановлено, що зміни порядку оподаткування податком на додану вартість можуть здійснюватися лише внесенням змін до цього Закону. Така категоричність уявляється не завжди виправданою. У деяких випадках податкові пільги повинні визначатися спеціальним законодавством. На недоцільність існування такого обмеження, що створює колізію у законодавстві, зводячи нанівець положення статей 11 і 16 Закону України «Про енергозбереження» № 74/94-ВР від 1 липня 1994 року, якими передбачено можливість надання пільг (у тому числі й індивідуальних) суб'єктам господарювання, що забезпечують економію електроенергії, використовують новітні технології енергозбереження тощо [20] вказувалося у вітчизняній літературі [2, с. 3].

Як зазначалося раніше, у випадку вирішення питання про надання пільг ПФГ повинен діяти цільовий програмний підхід, що передбачатиме надання податкових пільг як ПФГ, так і всім іншим суб'єктам господарювання, які виготовлятимуть певну продукцію (надаватимуть певні послуги), передбачену відповідною державною програмою розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України.

Іншими словами, за такого підходу КМУ (або галузеве міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади) розробить відповідну державну програму, під виконання якої передбачить надання конкретних податкових пільг (зокрема з оподаткування прибутку) усім суб'єктам господарювання, які будуть виконувати цю програму, тобто виготовляти продукцію (надавати послуги), передбачену цією програмою. Під час затвердження цієї програми ВР України буде вирішувати питання про внесення доповнень до відповідних законів з оподаткування (зокрема до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»). Під час прийняття КМУ постанови про створення ПФГ, в останній повинна міститися норма, що ця ПФГ (її головне підприємство й учасники) відповідно до державної програми розвитку пріоритетної галузі виробництва та/або структурної перебудови економіки України і певної норми Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» мають право на конкретні пільги з оподаткування прибутку підприємств.

Крім оподаткування прибутку підприємств доцільно розглянути важливий аспект в оподаткуванні ПДВ у межах ПФГ. При реалізації проміжної продукції ПФГ учасником ПФГ іншим учасникам ПФГ чи головному підприємству ПФГ підприємство-виготовлювач сплачує ПДВ,

оскільки для нього проміжна продукція ПФГ є кінцевою. Потім, при реалізації іншим учасником ПФГ чи головним підприємством ПФГ цієї продукції знову здійснюється сплата ПДВ. При цьому сума, що підлягає відрахуванню до Державного бюджету, розраховується як різниця між сумою, яка була сплачена з вартості продукції, що реалізується, та сумою ПДВ, яку сплатило підприємство-постачальник відносно даного підприємства при реалізації йому даної продукції. Часто переплата ПДВ вимагає повернення суб'єктам господарювання певних сум із Державного бюджету. Часто продукція на стадії обробки проходить кілька етапів. У деяких випадках виникають зловживання або ускладнення, пов'язані з процесом розрахунку ПДВ та повернення його державою господарюючим суб'єктам. Більш вдалим для держави було б визнати ПФГ єдиним консолідованим платником ПДВ. Це дозволило б скоротити загальний час ведення обліку та звітності й розрахунків, а також сплачувати суму податку після зарахування на рахунок постачальника кінцевої продукції ПФГ (тобто головного підприємства ПФГ) плати за неї, а також сприяло б попередженню зловживань при сплаті ПДВ до бюджету. Крім цього, такий порядок сплати ПФГ ПДВ дозволить головному підприємству ПФГ та учасникам ПФГ більш ефективно використовувати «власні» кошти, а податок сплачувати з «коштів споживача».

Взагалі на сьогодні згідно з пунктом 1 статті 5 Закону про ПФГ головне підприємство та учасники ПФГ здійснюють окремий бухгалтерський облік і ведуть окрему статистичну звітність щодо виробництва і реалізації кінцевої та проміжної продукції ПФГ згідно з законодавством України. З цього випливає, що ними здійснюється ведення окремого податкового обліку. Більш вірним було б дозволити групі виступати єдиним платником податків і вести консолідовану податкову звітність за окремими видами податків. Таку можливість, зокрема, ПФГ отримає у випадку її створення у певній організаційно-правовій формі об'єднань підприємств зі статусом юридичної особи. Крім цього, залежно від рівня розвитку промислово-фінансової інтеграції у консолідованому оподаткуванні можуть бути передбачені пільги. Прикладом є надання податкових кредитів та пільг у країнах ЄС, перенесення сплати ПДВ на кінцеву стадію виробництва в РФ та ін. [1; 21].

На користь часткового чи повного переносу платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції на кінцевий у технологічному ланцюгу етап реалізації готової продукції висловлювався вітчизняний юрист О.П. Коцюба,

який наголошував, що оскільки у ПФГ через головне підприємство реалізується кінцева продукція, сплачуються податки, координується діяльність, то податкові органи мають справу з головним підприємством ПФГ, що «ставить заслін роздуванню штатів податківців та інших владних структур» [22, с. 13], а відомий російський юрист В.В. Лаптев, зважаючи на визнання ФПГ консолідованим платником ПДВ, вказував на наявність у певних випадках господарської правосуб'єктності у ФПГ [23, с. 136]. Слід зазначити, що у праві РФ застосовано особливий підхід у питанні визнання ФПГ консолідованою групою платників податків. Згідно з ним статтею 13 Закону РФ про ФПГ визначено, що у випадках, встановлених податковим законодавством і договором про створення ФПГ, учасники ФПГ, зайняті у сфері виробництва, можуть бути визнані консолідованою групою платників податків.

Аналогічне право, принаймні при оподаткуванні ПДВ, доцільно надати і вітчизняним ПФГ. Для цього у статті 5 Закону про ПФГ необхідно додати пункт, який зручніше викласти під номером 6 зі зміною наступної нумерації пунктів, зі змістом:

«6. У випадках, передбачених законодавством про оподаткування, ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, ПФГ у складі головної господарської організації і учасників може здійснювати ведення спільного (консолідованого) бухгалтерського, податкового обліку і фінансової звітності».

Також з урахуванням усього зазначеного у статті 4 Закону про ПФГ необхідно пункт 1 викласти у вигляді:

«1. Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним податковим законодавством, якщо інше не передбачене цим Законом та іншими спеціальними законами України», надавши можливість застосування до ПФГ пільгових податкових норм. Також уявляється доцільним додати до даної статті положення з таким змістом:

«6. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ у випадках, передбачених відповідною державною програмою і податковим законодавством, можуть застосовувати пільгові нормативи при обчисленні відрахувань сум податку на прибуток та інших податків і зборів.

При необхідності Кабінетом Міністрів України можуть вноситися до Верховної Ради України проекти законів про надання додаткових пільг ПФГ».

Для попередження можливих зловживань пільгами доречними є частина друга запропонованого пункту 6 статті 4 Закону про ПФГ, а також пункт 5 (який у разі внесення усіх запропонованих доповнень буде викладено під номером 9) статті 4 Закону про ПФГ (що буде викладена під номером 5), що передбачає настання відповідальності згідно з чинним законодавством за використання головним підприємством та учасником ПФГ пільг, наданих цією статтею, не для виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ, а також попереджає, що такі дії є підставою для ліквідації ПФГ або виключення учасника ПФГ зі складу ПФГ.

У разі внесення відповідних змін до Закону про ПФГ КМУ отримає можливість більш ефективного регулювання господарської діяльності, що орієнтована на реалізацію важливих державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Підкреслення права КМУ порушувати перед ВР України питання про надання податкових пільг ПФГ з урахуванням аргументів, приведених у попередньому підрозділі, уявляється виправданим.

Отже, внесення запропонованих змін до Закону про ПФГ, Закону України «Про систему оподаткування», Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» дозволить надавати податкові пільги суб'єктам господарювання, і в першу чергу головному підприємству та учасникам ПФГ, які виконують відповідні державні програми, своєчасно координувати їхню діяльність і змінювати ці пільги. Такі зміни повинні сприяти більш активній реалізації державних програм і одночасно запобігати зловживанню пільгами [24].

Інші (крім податкових пільг) засоби державного стимулювання створення та діяльності ПФГ також мають важливе значення. Серед них одне з провідних місць належить амортизаційним пільгам.

Можливість застосування господарюючими суб'єктами у своїй діяльності норм прискореної амортизації є відомим у світовій практиці важелем державної підтримки. Застосування методів прискореної амортизації дає можливість швидко здійснювати відтворення основних фондів, і до того ж, зменшувати частину прибутку, що підлягає оподаткуванню. Так, згідно зі статтею 3 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР об'єктом оподаткування є прибуток, який визначається шляхом зменшення

суми скоригованого валового доходу звітного періоду, визначеного згідно з пунктом 4.3. цього Закону на:

суму валових витрат платника податку, визначених статтею 5 цього Закону;

суму амортизаційних відрахувань, нарахованих згідно зі статтями 8 і 9 цього Закону [15].

Пропозиції щодо застосування норм прискореної амортизації основних фондів учасниками ПФГ у випадку спрямування амортизаційних коштів на інвестиції у проекти розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України висувалися вітчизняними економістами [див.: 25, с. 42]. Законодавчими актами РФ та Білорусі передбачаються права ФПГ (як, наприклад, транснаціональної ФПГ «Аэрофин» (між РФ та Республікою Білорусь)) самостійно визначати термін амортизації обладнання і накопичення амортизаційних відрахувань за умови спрямування отриманих коштів виключно на реалізацію власних інвестиційних проектів (стаття 6 Угоди про створення транснаціональної фінансово-промислової групи з забезпечення експлуатації і ремонту авіаційної техніки цивільної авіації держав – учасниць СНД) [25].

Значущість амортизаційних пільг підтверджують дані США. Так, у кінці 60-х – початку 70-х років величини амортизації та корпоративних прибутків були майже однакові, а в 1984 – 1994 роках амортизація перевищила прибуток майже вдвічі [1, с. 51].

Україна у питанні наявності у господарюючих суб'єктів можливості застосування методу прискореної амортизації не відстає від інших країн. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [26] пунктом 26 надає можливість суб'єктам господарювання нараховувати амортизацію основних засобів із застосуванням методів: 1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів; 2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації*; 3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна

---

* Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи із строку корисного використання об'єкта, і подвоюється; 4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта**;

5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації***. Також у даному пункті зазначено, що підприємство може застосовувати норми і методи нарахування амортизації основних засобів, передбачені податковим законодавством [26].

Отже, застосування у податковому обліку норм прискореної амортизації складе передумови для швидкого оновлення основних виробничих фондів і збільшення обсягів виробництва головним підприємством ПФГ й учасниками ПФГ. Тому у випадку внесення до статті 4 Закону про ПФГ норм, що у своїй сукупності складуть значний (наближений до максимального) перелік пільг ПФГ, буде доцільним внести норму з наступним змістом:

«ПФГ згідно з чинним законодавством має право застосовувати норми прискореної амортизації».

Іншим засобом державного стимулювання створення і діяльності ПФГ є надання головному підприємству ПФГ та учасникам ПФГ митних пільг.

Надання митних тарифних пільг часто використовується для підтримки вітчизняних та/або іноземних суб'єктів господарювання, які здійснюють інвестиції у вітчизняну економіку, виконують певні державні завдання щодо забезпечення вітчизняного ринку необхідним товаром, подолання проблеми зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Тобто, учасники ПФГ, здійснюючи виконання державних програм, можуть отримувати пільги з обкладення ввізним чи вивізним митом не лише проміжної продукції ПФГ. Неконтрольоване пільгове обкладення ввізним та/чи вивізним державним митом може

** Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

*** Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

призвести до зловживань. Тому надання такого роду пільг головному підприємству та учасникам ПФГ має бути зваженим.

Слід зазначити, що до суб'єктів господарської діяльності, які реалізують відповідні інвестиційні проекти у СЕЗ і на ТПР згідно з законами, які регламентують діяльність кожної окремої СЕЗ або ТПР [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36 та ін.], застосовується пільгове обкладення ввізним митом сировини, матеріалів, предметів, устаткування, обладнання та комплектуючих до них (крім підакцизних товарів). Однак при цьому вітчизняні вчені вірно відзначали можливість зловживань податковими і митними пільгами окремих суб'єктів господарювання, що знаходяться в СЕЗ «Азов», СЕЗ «Донецьк» і на ТПР в Донецькій області при ввезенні сировини, матеріалів, предметів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) [4] через відсутність у Законі України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» положень про звільнення від оподаткування чи обкладення митом лише того обладнання чи оснащення, які ввозяться для реалізації інвестиційного проекту [34].

Законодавство, яким регулюється функціонування деяких інших СЕЗ і ТПР, що створювалися пізніше від СЕЗ «Донецьк» та «Азов», містить норми, які передбачають санкції до суб'єктів господарювання у випадку нецільового використання обладнання та інших предметів, що були ввезені в Україну, та допущення інших порушень (пункт 3 статті 9 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» [35], пункт 3 статті 10 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» [36]; пункт 2 статті 10 Закону України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець» від 18 березня 1999 року № 514-XIV [29]; пункт 4 статті 9 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січня 1999 року № 402-XIV [28]; пункт 3 статті 10 Закону України «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» від 23 березня 2000 року № 1607-III [31]).

Щоб не допустити помилок, на які вказувалося вище, слід при наданні пільг при ввезенні до України матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, оснащення чи комплектуючих до них, необхідних для діяльності ПФГ, прямо визначити, що вони використовуються для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ. Крім цього, для забезпечення дотримання

принципу відповідальності ПФГ у випадку зловживання отриманими пільгами, закладеного у попередньому підрозділі, уявляється доцільним зобов'язати ПФГ, головне підприємство ПФГ та/або учасників ПФГ вести окремий облік даного обладнання та оснащення і звітувати про його цільове використання. Ведення окремих аналітичних рахунків сприятиме веденню бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання.

Крім цього, з метою сприяння закріпленню вітчизняного товаровиробника на іноземних ринках уявляється доцільним надати пільги з обкладення вивізним державним митом кінцевої продукції ПФГ, що експортується до інших країн, за умови повного забезпечення даним видом продукції чи її замінниками вітчизняного ринку.

Певна річ, після ввезення вказаних вище матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них тощо вони можуть не використовуватися у виконанні програми, покладеної на ПФГ, а реалізовуватися. Тим самим може здійснюватися зловживання даною пільгою з метою ухилення від обкладання митом. Для запобігання цьому уявляється доцільним визначити обов'язковість використання ввезених матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них тощо (засобів, машин, запчастин) у виробництві проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ протягом певного часу (за аналогією з законодавством щодо СЕЗ не менше трьох років), а також обов'язковість обліку зазначених засобів виробництва на окремому субрахунку головного підприємства та/або учасників ПФГ з обов'язковим наданням даних аналітичних рахунків та зазначеного субрахунку відповідним державним податковим органам, відповідному міністерству, КМУ при звітах.

За аналогією із визначенням понять устаткування (обладнання) і комплектуючі до устаткування (обладнання) Законами України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» [35], «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» [36], «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» [32], а також визначенням органів, на які покладено порядок контролю за їх цільовим використанням, необхідно у Законі про ПФГ передбачити аналогічні норми.

Отже, виходячи з вищезазначеного, слід додати до статті 4 Закону про ПФГ положення з таким змістом:

«4. Головна господарська організація та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту кінцевої продукції ПФГ.

5. ПФГ, головна господарська організація ПФГ звільняється від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них, необхідних головній господарській організації та учасникам ПФГ для виконання державної програми. ПФГ, головна господарська організація та учасники ПФГ зобов'язані використовувати ввезені з метою виконання державної програми з використанням встановлених пільг матеріали, сировину, устаткування, обладнання, комплектуючі до них виключно для виробництва проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ без права продажу іншим суб'єктам господарювання не менше трьох років з моменту ввезення.

Під терміном устаткування (обладнання) слід розуміти машини (крім транспортних засобів), механізми, прилади, пристрої, призначені для використання у технологічному процесі, що здійснюється під час реалізації державної програми.

Під терміном комплектуючі до устаткування (обладнання) слід розуміти частини, виготовлені згідно із самостійним комплектом документів і призначені для застосування у складі цього устаткування (обладнання).

Порядок контролю за цільовим використанням матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них, що відповідно до цього Закону ввозяться на територію України, встановлюється Державною податковою адміністрацією України та Державною митною службою України».

При цьому до статті 5 Закону про ПФГ слід додати пункт 7 з таким змістом:

«7. ПФГ, її головна господарська організація та учасники здійснюють облік обладнання, машин, механізмів, запчастин, ввезених для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ з використанням пільг, наданих статтею 5 цього Закону, на окремому бухгалтерському субрахунку, інформацію про рух коштів на якому і на аналітичних рахунках надають при звітах відповідним державним податковим органам, відповідному міністерству, Кабінету Міністрів України».

Надання пільг з обкладення вивізним державним митом кінцевої продукції ПФГ повинно стати істотною підтримкою вітчизняного

товаровиробника, який зазнає значної дискримінації через політику інших держав щодо захисту власного. Не виключенням була й єдина вітчизняна ПФГ, яка у 2002 році через введення санкцій США проти України була змушена залишити ринок США, втрати від чого склали понад 40 млн. грн. [37]. Надання запропонованих пільг з обкладення ввізним державним митом матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, оснащення чи комплектуючих до них, а також контроль їх цільового використання сприятимуть головному підприємству й учасникам ПФГ у модернізації виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ.

Наступним видом заходів державної підтримки суб'єктів господарювання є надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій. Як зазначалося у попередньому підрозділі, цей вид набуває великого значення з огляду на необхідність заохочення до співпраці на партнерських рівноправних засадах іноземних та вітчизняних інвесторів. Хоча необґрунтовані пільги іноземним інвесторам, навіть під їхню допомогу у реалізації комплексних державних програм, можуть поставити у складне становище вітчизняного виробника.

Частиною другою статті 11 Закону України № 1560-ХІІ від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» передбачено можливість надання пільгових умов інвесторам, які здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задоволення суспільних потреб напрямках, а пунктом 3 статті 12 передбачено достатньо широкий і не вичерпний перелік шляхів регулювання умов інвестиційної діяльності. Тобто інвестиційне законодавство передбачає можливість держави встановлювати інвесторам (серед яких можуть бути головне підприємство ПФГ та/або учасники ПФГ) пільги, диференціюючи підстави їх надання за різними критеріями. З огляду на те, що у пункті 3 статті 12 Закону України № 1560-ХІІ від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» не вказано на обов'язковість встановлення податкових пільг інвесторам лише шляхом внесення змін чи доповнень до законодавства, яке регулює оподаткування, – даний Закон не стане на перешкоді встановленню пільг з оподаткування інвестицій безпосередньо Законом про ПФГ чи іншим законом.

З урахуванням наявності переліку пільг інвесторам немає сенсу дублювати перелічені положення в Законі про ПФГ.

Фінансування НДДКР не повинно обмежуватися лише державним бюджетом, НДІ потребують підтримки з боку держави та інших учасників

групи. Також необхідно прискорювати темпи запровадження досягнень вітчизняної науки у промисловість. На підтримку такої думки деякі російські вчені стверджують, що успіх реформування наукової сфери буде залежати від посилення ролі держави, вибору науково-промислових пріоритетів, продуманої системи пільг у науковій та інноваційній діяльності, реструктуризації науки, від нових механізмів її фінансування [38, с. 32-33].

Одним із шляхів подолання проблем НДІ у межах ПФГ може бути створення фонду фінансування НДДКР, як це пропонувалося, з пільговим оподаткуванням внесків до нього.

Серед учасників ПФГ, крім промислових підприємств і НДІ, важливе, а часто й провідне місце належить банкам, що засвідчують російські вчені [6, с. 67; 4, с. 26; 8, с. 35; 9, с. 31-33; 10, с. 31; 39, с. 13; 12, с. 84 та ін.].

Це потребує вирішення основних питань, пов'язаних з діяльністю банків у межах ПФГ.

Засобами державної підтримки діяльності банків-учасників ПФГ є надання їм Національним банком можливості застосування у діяльності пільгових нормативів. У РФ така можливість відносно банків – учасників ФПГ передбачена пунктом 2 статті 15 Закону РФ про ФПГ. Хоча конкретно ці пільги не названі, за виключенням пільг, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування. Як зазначалося вище, надання пільг банкам – учасникам ПФГ передбачалося раніше пунктом 4 статті 4 Закону про ПФГ.

В Україні НБУ згідно зі статтями 58, 59, 61 та ін. Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20 травня 1999 року [40] та статтями 2, 4, 7-12, 30-36, 47-50, 52, 69, 73 й ін. Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 від 7 грудня 2000 року [41] шляхом затвердження інструкцій установлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками. НБУ окремими постановами може встановлювати пільгові нормативи для різних видів банків. Так, пунктом 1 Постанови правління НБУ № 420 від 24.10.2000 року «Про додаткові вимоги до уповноважених банків щодо нормативів капіталу та ліквідності», яка зараз втратила чинність, були передбачені пільгові нормативи капіталу банку, платоспроможності, достатності капіталу, загальної ліквідності для банків, що уповноважені залучати кошти на пенсійні вклади та здійснювати довгострокове кредитування будівництва житла, яке споруджується холдинговою компанією «Київміськбуд» [42]. У діючій ще раніше Інструкції про порядок

регулювання діяльності банків в Україні, затвердженій постановою НБУ № 141 від 14.04.1998 року [43] такої норми не було. Це означає, що НБУ надає пільги банкам-учасникам однієї холдингової компанії, тобто індивідуально окремим банкам.

Зараз нормативи діяльності банків визначаються Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженою постановою НБУ № 368 від 28.08.2001 року [44]. У Розділі IX «Спеціальні вимоги щодо діяльності банків» пунктом 1.7. передбачено встановлення спеціальних значень економічних нормативів для уповноважених банків, що залучають кошти фізичних осіб для фінансування житлового будівництва.

Для діяльності банків у межах ПФГ важливе значення мають нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н 11) і норматив загальної суми інвестування (Н 12), передбачені Розділом VII даної Інструкції НБУ, які за загальним правилом не повинні перевищувати 15% і 60% відповідно, а також нормативи кредитного ризику, передбачені Розділом VI: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н 7), норматив великих кредитних ризиків (Н 8), норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н 9), норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н 10) та ін.

При обчисленні нормативів інвестування у чисельник, до якого входять кошти, що інвестуються, згідно з пунктом 1.4. Розділу VII даної Інструкції не включаються суми акцій та інших цінних паперів, придбаних банком:

- а) у зв'язку з реалізацією права заставодержателя, та за умови, що банк не утримує їх більше одного року;
- б) з метою створення фінансової холдингової групи, за умови, що емітентом придбаних акцій є інший банк;
- в) у результаті андеррайтингу, за умови, що придбані цінні папери перебувають у власності банку не більше одного року;
- г) за рахунок та від імені своїх клієнтів.

НБУ, стимулюючи створення холдингової компанії, встановлює, що суми акцій (інших цінних паперів), придбаних банком з метою створення такої компанії, не входять до коштів, які прямо впливають на нормативи інвестування. Як мінімум, аналогічну підтримку повинен мати банк, що бере участь у ПФГ. Для надання такої підтримки слід у наступній Інструкції НБУ

до пункту, аналогічного пункту 1.4. Розділу VII діючої Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні додати пункт з наступним змістом:

«д) з метою створення промислово-фінансової групи».

Зниження нормативів інвестування повинно справити позитивний вплив на зацікавленість банків у створенні ПФГ.

У діяльності банків – учасників ПФГ можуть виникати ситуації, в яких для виконання державної програми необхідно надати додаткові кредити головному підприємству та/або учасникам ПФГ, що може тягнути перевищення одного чи кількох нормативів кредитування. Швидко й ефективно замінити кредити банку – учасника групи кредитами інших банків головне підприємство ПФГ та/або учасники ПФГ зможуть не завжди. Для уникнення таких ситуацій необхідно запропонувати НБУ дозволити банкам – учасникам ПФГ у певних випадках перевищувати нормативи кредитування до меж, визначених НБУ на основі ретельних фінансових підрахунків.

На позиціях, аналогічних зазначених, тобто введення для банків-учасників ПФГ, які кредитують промислові проекти за відсотковими ставками, реальними для виробничого сектору, а також для тих банків, у яких питома вага довготермінового кредитування переважає середньодержавні показники, пільгових індивідуальних економічних нормативів стоїть російський вчений [13, с. 110]. Аналогічну думку з приводу необхідності встановлення Центральним банком РФ пільгових економічних нормативів, які стимулюють кредитування промислових проектів ПФГ комерційними банками, висловив Ю. Якутін [14, с. 94].

На підставі викладеного слід додати до статті 4 Закону про ПФГ норму з таким змістом:

«Національний банк України встановлює для банків – учасників ПФГ пільгові нормативи діяльності».

Таким чином, у випадку внесення запропонованих доповнень до інструкцій НБУ останній зможе застосовувати до банків – учасників ПФГ нормативи, які через різницю із загальними можна вважати пільговими. Надання НБУ пільгових нормативів банкам – учасникам ПФГ (зокрема нормативів інвестування і кредитування) повинно зацікавити останніх у створенні ПФГ, сприяти поширенню інвестицій у межах ПФГ з боку банків, а також надавати значні за сумою і тривалі за терміном кредити.

Безперечно, перелічені заходи державної підтримки головного підприємства ПФГ й учасників ПФГ не є вичерпними. Виходячи з важливості тієї чи іншої комплексної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, держава та/або її відповідні органи можуть надавати ПФГ й інші пільги. Такими пільгами можна вважати надання тим чи іншим суб'єктам господарювання прав на розвідку та розробку родовищ корисних копалин. У Франції компанії з видобутку нафти, природного газу і твердих мінералів мають право виключати з оподаткованого прибутку знижку на вичерпування надр, яка утворює особливий резервний фонд. Щорічний обсяг знижки для нафти й газу не повинен перевищувати 23,5% продажів, або 50% чистого доходу від таких продажів; з твердих мінералів відповідно 15% і 50% [1, с. 54-55]. Заступник президента ПФГ «Титан» В.І. Куліш вказував на зобов'язання держави здійснювати розробку родовищ корисних копалин, або, принаймні, фінансувати чи надавати податкові, кредитні та інші привілеї окремим суб'єктам господарювання, що здійснюють таку розробку (інтерв'ювання проведено 2 лютого 2003 року).

Внесення змін до законодавства надасть можливість головному підприємству ПФГ і учасникам ПФГ використовувати податкові, амортизаційні, митні, інвестиційні й інші заходи державної підтримки, повинно стати ефективним важелем державного регулювання економіки, збалансувати зобов'язання держави (її органів) і суб'єктів господарювання, що виконують пріоритетні державні програми.

Література до підрозділу 3.4:

1. Никитин С., Никитин А., Степанова М. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 11. – С. 48-56.
2. Липницький Д., Міщенко Є. Узгодити податкове законодавство та законодавство з енергозбереження // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 3-5.
3. Коваль М. Проблеми створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1996. – № 10. – С. 39-44.
4. Зельдина Е., Сорокин Б. Особенности налогообложения в условиях специального режима хозяйствования Донецкой области // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 9. – С. 34-37.
5. Зельдина Е. Совершенствование правового регулирования инвестиционной деятельности в Украине // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 6-8.

6. Титов В.В., Маркова В.Д., Николаев Д.П., Соломенникова Е.А., Юсупова А.Т., Забиняко Г.И. Финансово-промышленные группы: проблемы становления, функционирования, моделирования. – Новосибирск: Предпринт 148, 1995. – 52 с.
7. Гумеров Р. Вопросы развития интегрированных корпоративных структур в агропромышленном комплексе // Российский экономический журнал. – 2002. – № 5-6. – С. 24-34.
8. Городецкий А. Государство и корпорации в институциональной стратегии // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 28-36.
9. Торкановский Е. Финансово-промышленные группы: перспективы и проблемы // Хозяйство и право. – 1996. – № 5. – С. 28-38.
10. Алпатов А. Реструктуризация предприятий: механизмы и организационные меры // Экономист. – 2000. – № 3. – С. 26-32.
11. Суворов А.В. Финансово-промышленные группы и стабилизация российской экономики // Финансы и кредит. – 1999. – № 2. – С. 13-19.
12. Дементьев В. Финансово-промышленные группы в российской экономике (спецкурс). Тема 7. ФПГ в развитых и новых индустриальных странах // Российский экономический журнал. – 1999. – № 2. – С. 79-92.
13. Пономаренко А. Как усилить госстимулирование участия финансовых структур в деятельности промышленных корпораций ? // Российский экономический журнал. – 1999. – № 4. – С. 110-111.
14. Якутин Ю. Господдержка и госрегулирование крупных корпораций в аспекте реализации их антикризисно-инвестиционного потенциала // Российский экономический журнал. – 1999. – № 5-6. – С. 93-95.
15. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 181.
16. Про внесення змін до Закону України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії Київміськбуд»: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3044-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 29. – Ст. 191.
17. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Голос України. – 2003. – 14 берез. (№ 49) № 49.
18. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про систему оподаткування: Закон України від 2 лютого 1994 року № 3904-XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 21. – Ст. 130.
19. Про податок на додану вартість: Закон України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.
20. Про енергозбереження: Закон України від 1 липня 1994 року № 74/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 30. – Ст. 283.
21. О финансово-промышленных группах: Федеральный закон Российской Федерации от 30 ноября 1995 года № 190-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1995. – № 49. – Ст. 4697.

22. Коцюба О. Фінансово-промислові групи. Уроки реальні і віртуальні // Віче. – 2004. – № 3. – С. 11-17.
23. Лаптев В.В. Акционерное право. – М.: Юрид. фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. – 254 с.
24. Грудницька С.М., Деревянко Б.В. Удосконалення правового регулювання створення і діяльності промислово-фінансових груп в Україні // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2004. – № 1. – С. 347-354.
25. О ратификации Соглашения о создании транснациональной финансово-промышленной группы по обеспечению эксплуатации и ремонта авиационной техники гражданской авиации государств – участников Содружества Независимых Государств: Закон Республики Беларусь от 17 мая 1997 года № 39-3 // Ведамасці нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь. – 1997. – № 21. – Ст. 384-385.
26. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27 квітня 2000 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за № 288/4509 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 21. – Ст. 871.
27. Про деякі питання валютного регулювання та оподаткування суб'єктів експериментальної економічної зони «Сиваш»: Закон України від 23 лютого 1996 року № 65/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 11. – Ст. 52.
28. Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 року № 402-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 15. – Ст. 82.
29. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – Ст. 545.
30. Про спеціальну економічну зону «Рені»: Закон України від 23 березня 2000 року № 1605-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 196.
31. Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту»: Закон України від 23 березня 2000 року № 1607-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 26. – Ст. 208.
32. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим: Закон України від 21 грудня 2000 року № 2189-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 40.
33. Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»: Закон України від 22 березня 2001 року № 2322-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 111.
34. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 грудня 1998 року № 356-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. – Ст. 50.
35. Про спеціальну економічну зону «Славутич»: Закон України від 3 червня 1999 року № 716-XIV // Голос України. – 1999. – 30 черв. (№ 117). – С. 4-5.
36. Про спеціальну економічну зону «Миколаїв»: Закон України від 13 липня 2000 року № 1909-III // Голос України. – 2000. – 1 верес. (№ 157). – С. 4-5.

37. Щодо діяльності ПФГ «Титан»: Лист Міністерства промислової політики України до Кабінету Міністрів України від 14.01.2003 року № 9/6-1-51.
38. Кулагин А. Ориентиры реформирования научной сферы // Экономист. – 2000. – № 2. – С. 30-33.
39. Курс переходной экономики: Учебник для вузов / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1997. – 640 с.
40. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
41. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
42. Про додаткові вимоги до уповноважених банків щодо нормативів капіталу та ліквідності: Постанова правління Національного банку України № 420 від 24.10.2000 року, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 6 листопада 2000 року за № 781/5002 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 45. – Ст. 1949.
43. Про затвердження інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Постанова Правління Національного банку України від 14 квітня 1998 р. № 141 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 773.
44. Про затвердження інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1813.

3.5. Проблеми правового захисту економічної конкуренції, пов'язані із діяльністю промислово-фінансових груп .

В умовах глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації виробництва та перспективами України щодо вступу у Світову організацію торгівлі знову виникає проблема реального стану інтеграції України у міжнародне виробництво та її перспективи. В першу чергу ця проблема пов'язана із станом конкурентоспроможності товарів і послуг українських виробників на внутрішньому ринку, коли він стане відкритим, та світових ринках, а також її інституціональним забезпеченням з боку держави.

Характерним завданням, якому в теперішніх умовах необхідно приділити особливу увагу, залишається диверсифікація виробництва, його багатогалузева орієнтація та спроможність виробничих систем перебудовувати свою діяльність у відповідності до досягнень науково-технічного прогресу та змін на споживчому ринку, що має забезпечувати їх конкурентоспроможність.

Одним з інституціональних засобів для виконання цих завдань є

створення потужних економічних угруповань, спроможних фінансувати й виробляти продукцію у відповідності до сучасних вимог та витримувати конкуренцію на світових товарних ринках. Щоб досягти цієї мети в Україні ще в 1996 р. був прийнятий Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні”. Але як свідчить практика, на теренах України реально зареєстровано в 2001 р. тільки одна група - промислово-фінансова група "Титан", що створена з метою реалізації Комплексної програми розвитку кольорової металургії України на період до 2010 року терміном на п'ять років.

При цьому необхідно зазначити, що у доповіді Ради по зовнішній політиці Росії, яка є стратегічним партнером України, «Стратегія Росії у XXI віці: аналіз ситуації та деякі пропозиції» визначено, що наявність потужних промислово-фінансових груп, здатних стати генераторами зростання економіки, розглядається як один із важливих ресурсів для забезпечення розвитку та збереження за Росією статусу впливової чи навіть «великої» держави, здатної у перспективі досить ефективно захищати у зовнішньому світі інтереси своїх громадян і національного капіталу. Більш того, за думкою авторів указаної доповіді, промислово-фінансові групи у більшій мірі забезпечують єдність Росії, ніж деякі інші інструменти держави [1].

Основними мотивами та метою створення фінансово-промислових груп, в тому числі транснаціональних, є:

В першу чергу підвищення ефективності й посилення конкурентоздатності продукції створеного суб'єкта господарювання, пов'язаної з ефектом масштабу і економією на витратах за рахунок інтегрування у свою структуру постачальницьких, виробничих, науково-дослідних, розподільчих і збутових підприємств;

розвиток спеціалізації й кооперації виробництв, забезпечення координації та контролю за використанням матеріальних ресурсів;

використання науково-технічного потенціалу учасників об'єднання, обмін патентами на інтелектуальну власність, ноу-хау з метою забезпечення якісно нового технічного рівня та споживчих властивостей продукції, що виробляється;

можливість розширення ринків збуту, просування товарів на ринки інших країн;

перерозподіл та вигідне використання капіталу, що не знайшов достатньо прибуткового застосування у середині країни;

можливість залучення інвестицій, в тому числі використання грошових ринків інших країн.

Цей перелік не є вичерпним. Але ці економічні цілі та мотиви підлягають визначенню в складі економічної стратегії держави та правовому закріпленню у відповідних нормативних актах.

Серед основних напрямів економічної політики держави, що визначені ст. 10 Господарського кодексу України є:

структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі народного господарства, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, **забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції** (вид. авт.) та зростання рівня життя населення;

інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і **концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва**, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного й відповідального використання цих коштів та **здійснення контролю за ним** (вид. авт);

антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки.

Але ці напрями економічної політики держави сьогодні не реалізуються в Україні через утворення промислово-фінансових груп відповідно до закону. Навпаки, в науковій літературі висловлюється думка, що діючий закон України “Про промислово-фінансові групи” є скоріше перешкодою об'єднання підприємств шляхом створення промислово-фінансових груп [2]. Враховуючи непрацездатність, тобто мертвий характер цього закону, Президент України 1 червня 1999 р. у відповідності до Конституції України видав Указ “Про деякі питання створення промислово-фінансових груп”, одночасно направивши до Верховної Ради України проект закону «Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про промислово-фінансові групи в Україні”. Проект закону був відхилений, а Указ Президента України не вступив у дію.

Таким чином, питання, які були поставлені у свій час Президентом

України у відповідності із сучасними економічними реаліями та вимогами забезпечення конкурентноздатності українських виробників залишилися не розв'язаними. Це не означає, що правовий вакуум перешкодив здійсненню економічної концентрації та створенню могутніх об'єднань, які на практиці забезпечили поєднання промислового й фінансового капіталу й зараз успішно функціонують. Серед них можна назвати ВАТ "Холдінгова компанія "Київміськбуд", концерни "Правекс", "Славутич", "Індустріальний союз Донбасу". Але це скоріше економічний патріотизм окремих людей, які розуміють необхідність забезпечення конкурентноздатності суб'єктів господарювання, ніж забезпечення усталеної політики з боку держави.

Аналізуючи реальні економічні угруповування насамперед із функціональної та економічної точки зору фахівці в якості фінансово-промислової групи вважають об'єднання юридично самостійних компаній, що формуються за допомогою фінансових методів і насамперед, участі в акціонерному капіталі [3]. Медведчук С.В. визначає промислово-фінансову групу як диверсифіковану багатофункціональну структуру, що утворюється в результаті об'єднання капіталів підприємств, кредитно-фінансових та інвестиційних інститутів та інших організацій [4].

В. Костицький, досліджуючи питання концентрації і централізації як промислового так і банківського капіталу в США вказує на широке розповсюдження комбінатів - об'єднань підприємств, технічно пов'язаних між собою, і конгломератів - об'єднань підприємств, технологічно не пов'язаних між собою та випускаючих різну продукцію. Всього він вказує на наявність в США біля 20 фінансово-олігархічних груп [5].

За даними, які наведені у доповіді економістів московської філії швейцарського інвестиційного банку "UBS Waburg", 8 фінансово-промислових груп контролюють 85% найбільш великих російських приватних компаній [6]. При цьому мається на увазі розуміння ПФГ у широкому змісті.

Тобто реальні окремі реальні об'єднання, які за своєю економічною суттю мають розглядатись як ПФГ, формально не мають такого статусу, а є за своєю організаційною структурою холдингами або конгломератами, в яких учасники пов'язані відносинами економічного контролю. Зокрема, це стосується таких міцних російських угруповань, як ВАТ «СЕС Росії», ВАТ "Газпром", об'єднання "Лукойл" тощо.

Термін ПФГ, як визначення певних об'єднань, фактично

використовується в різних значеннях. В широкому значенні – це будь-які форми взаємодії, зрощування, об'єднання фінансового й промислового капіталу. В економічній літературі вони кваліфікуються як фінансово-промислові конгломерати. В вузькому – форма об'єднання промислових і фінансових структур, яка відповідає вимогам, що закріплені в законодавстві.

Характерними ознаками фінансово-промислових конгломератів визначають:

1. Відсутність чітких меж організаційних структур та діяльності.
2. Різномірні підстави для включення тих чи інших членів у ФПК. Як підстави для об'єднання можуть виступати: відносини власності; відносини кредитор-боржник, відносини банк-клієнт; особисті відносини керівників із спільної історії й інтересами; наявність перехресного управлінського апарату.
3. Непрозорість зв'язків з реальної власності та дійсних відносин економічного контролю, яка встановлюється шляхом створення ланцюгу фірм, єдиним предметом діяльності якої є здійснення власності над іншою фірмою аж до необхідного підприємства.

Незважаючи на наявність фінансово-промислових конгломератів, розрив між необхідністю та фактичним створенням ПФГ в Україні відповідно до закону в першу чергу обумовлений тим, що держава в чинній редакції закону не забезпечила визначення правового статусу ПФГ. З одного боку, декларується, що ПФГ є нібито об'єднанням, з іншого боку, воно за законом не має статусу юридичної особи і всі учасники ПФГ є незалежними у провадженні виробничої, господарської та фінансової діяльності.

Діяльність учасників ПФГ у відповідності до чинного закону повинна здійснюватися в межах угоди про спільну діяльність. Але це створює реальне правове протиріччя із статусом об'єднання, як юридичної особи, що визначено діючим Господарським кодексом України, та доцільністю створення ПФГ. Виникла суперечка між змістом ст. 118 і ст. 125 Господарського кодексу України. Неузгодженість правового статусу ПФГ в Україні створює суперечливу оцінку створення ПФГ із точки зору конкурентного законодавства.

Антимонопольний комітет України відповідно до п. 2.4 “Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання” (Положення про концентрацію), що затверджено розпорядженням

Антимонопольного комітету України 19.02.2002 N 33-р. також кваліфікує дії по створенню ПФГ як економічну концентрацію, хоча за змістом таке регулювання суперечить п. 8 ст. 92 Конституції України, який встановлює, що правові засади й гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються виключно законами України..

Відповідно до ст. 22 Закону України “Про захист економічної конкуренції” концентрацією визнається:

1) злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого;

2) набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, зокрема, шляхом:

а) безпосереднього або опосередкованого придбання, набуття у власність іншим способом активів у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, одержання в управління, оренду, лізинг, концесію чи набуття в інший спосіб права користування активами у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу суб'єкта господарювання, в тому числі придбання активів суб'єкта господарювання, що ліквідується;

б) призначення або обрання на посаду керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особи, яка вже обіймає одну чи кілька з перелічених посад в інших суб'єктах господарювання, або створення ситуації, при якій більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів двох чи більше суб'єктів господарювання обіймають одні й ті самі особи;

в) створення суб'єкта господарювання двома і більше суб'єктами господарювання, який тривалий період буде самостійно здійснювати господарську діяльність, і при цьому зазначене створення не приводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили цей суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання;

3) безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання.

Кваліфікація процесу створення ПФГ як економічної концентрації, виконання завдання зрощування фінансового і промислового капіталу, відповідає суті й завданню ПФГ як потужних економічних утворень, спроможних забезпечити конкурентоздатність суб'єктів господарювання. Але правова конструкція ПФГ, що наведена в Законі України “Про промислово-фінансові групи в Україні”, як об'єднання абсолютно незалежних підприємств, які зобов'язані визначати сутність власних правовідносин шляхом укладення, окрім угоди про створення ПФГ, окремих двосторонніх договорів при відсутності відносин контролю, не відповідає ознакам економічної концентрації, що наведені в законі.

Усі питання економічної інтеграції можливо вирішувати в межах виробничої кооперації та спільної діяльності, які не потребують створення ПФГ, сплати держмита, висновків державних органів, рішень Кабінету Міністрів України та інших бюрократичних засобів. При цьому існуюча структура побудови ПФГ як договірною об'єднання для виробництва кінцевого продукту формально більш підходить під визначення як узгоджені дії.

Відповідно до ст. 10 Закону України “Про захист економічної конкуренції” антиконкурентними узгодженими діями, зокрема, визнаються узгоджені дії, які стосуються:

- 1) установлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів;
- 2) обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними;
- 3) розподілу ринків чи джерел постачання за територіальним принципом, асортиментом товарів, обсягом їх реалізації чи придбання, за колом продавців, покупців або споживачів чи за іншими ознаками;
- 4) спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів;
- 5) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід із ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців;
- 6) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить останніх у невідгідне становище в конкуренції;
- 7) укладення угод за умови прийняття іншими суб'єктами господарювання додаткових зобов'язань, які за своїм змістом або згідно з торговими та іншими чесними звичаями в підприємницькій діяльності не стосуються предмета цих угод;
- 8) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів

господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин.

Однозначно можливо стверджувати, що ПФГ створюється з метою координації конкурентної поведінки, оскільки метою її створення є виробництво конкурентоздатного кінцевого продукту. Дії, що визначені пп. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8 ст. 10 Закону об'єктивно можуть бути присутні в процесі створення та діяльності ПФГ. Але характер зв'язків між учасниками ПФГ не дозволяє їй підпадати під дію антимонопольних норм щодо узгоджених дій.

Відповідно до “Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання” затверджених Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 N 27-р угода про створення ПФГ могла б кваліфікуватися як конгломератні або змішані узгоджені дії.

Конгломератні узгоджені дії - укладення суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) суб'єктів господарювання, створення суб'єкта господарювання, метою чи наслідком створення якого є координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили зазначений суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання, коли суб'єкти господарювання, до складу яких входять учасники узгоджених дій, не конкурують і за існуючих умов не можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів і при цьому не перебувають або не можуть перебувати у відносинах купівлі-продажу на відповідних товарних ринках (продавець-покупець, постачальник-споживач).

Змішані узгоджені дії - укладення суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) суб'єктів господарювання, створення суб'єкта господарювання, метою чи наслідком створення якого є координація конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили зазначений суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання, коли частина суб'єктів господарювання, до складу яких входять учасники узгоджених дій, конкурують або можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів і при цьому перебувають або можуть перебувати у відносинах купівлі-

продажу на відповідних товарних ринках (продавець-покупець, постачальник-споживач), а інша частина не конкурують і за існуючих умов не можуть конкурувати між собою на одному ринку товарів і при цьому не перебувають або не можуть

Перебувати у відносинах купівлі-продажу на відповідних товарних ринках (продавець-покупець, постачальник-споживач).

Але жодний учасник ПФГ не може конкурувати з іншими на одному ринку, як це передбачено нормативним актом, або узгоджувати власні дії із новоствореним економічним угрупованням. Окрему увагу необхідно приділити вимогам закону про укладення двосторонніх договорів між членами ПФГ, що нібито виключає можливість узгодження дій у межах об'єднання в цілому. Це виключає можливість кваліфікації дій у межах ПФГ як узгоджених.

В діяльності ПФГ залишилось не вирішеним головне питання сучасної економіки – питання власності. Це стосується як проміжних продуктів, в першу чергу інтелектуальної власності, так і кінцевого продукту.

ПФГ за змістом Закону України “Про промислово-фінансові групи” не передбачає об'єднання активів для виконання господарської мети.

Загальновідомо, що все, що вироблено в межах угоди про спільну діяльність, складає спільну дольову власність. Таким чином, і проміжні продукти, і кінцевий продукт повинні бути спільною дольовою власністю, але використання спільної власності не може регулюватися двосторонніми договорами, як це передбачає чинний закон і судові роз'яснення про порядок його застосування [7].

З вищенаведеного можливо зробити висновок, що в Україні відсутня концепція створення й функціонування ПФГ. За визначенням ст. 2 Федерального закону Російської Федерації “Про фінансово-промислові групи” ФПГ – це сукупність юридичних осіб, що діють як основне і дочірнє товариство або повністю чи частково об'єднавши власні матеріальні і нематеріальні активи (система участі) на підставі договору про створення ПФГ з метою технологічної чи економічної інтеграції для реалізації інвестиційних чи інших проектів і програм, направлених на підвищення конкурентоспроможності й розширення ринків збуту товарів і послуг, збільшення ефективності виробництва, створення нових робочих місць. Тобто в Росії ФПГ будуються як на принципах створення холдингу у вигляді об'єднання основного і дочірнього товариства, так і на принципах спільної

діяльності шляхом об'єднання активів.

Академік Мамутов В.К. слушно звертає увагу на єдність об'єктивних економічних закономірностей функціонування різних суспільств, яким мають бути адекватні закони юридичні, що опосередковують господарську діяльність, “технологію господарювання” тобто організацію взаємодії існуючих виробничих сил [8]. Тобто правова організація ФПГ повинна бути адекватна господарським цілям та механізмам для її досягнення.

В Україні не вирішено головне питання, що декларується в усіх джерелах щодо ПФГ, питання поєднання фінансового і промислового капіталу. Діюча модель ПФГ не забезпечує реального контролю за вкладеними у виробничі проекти коштами, відповідальності учасників на всіх етапах виробництва продукції та за кінцевий результат. Не передбачена солідарна відповідальність за можливу збитковість, що перешкоджає вкладенню коштів у науково-технічні розробки, які не мають швидкої фінансової віддачі, але без яких економічний прогрес неможливий тощо.

Система незалежних підприємств неспроможна вирішити ці питання, оскільки кожне підприємство дбає, насамперед, про власний прибуток. Не випадково, успішно функціонуючі концерни і холдингові групи, які фактично є прикладами об'єднання фінансового й промислового капіталу, будуються на принципах фінансової та організаційної залежності.

Питання об'єднання фінансового капіталу вже врегульовано в Законі України “Про банки і банківську діяльність”. Цим законом передбачено створення банківських корпорацій, банківських холдингових груп, фінансових холдингових груп з метою концентрації капіталу, забезпечення координації та нагляду за діяльністю їх, учасників.

За подібною моделлю можливо не тільки нарощувати фінансовий капітал, а також і зрощувати промисловий капітал із фінансовим. Для вищенаведених об'єднань притаманні наявність організаційної структури та передача об'єднанню певних функцій щодо управління, можливість встановлення керівництвом об'єднання певних правил, обов'язкових для членів об'єднання.

Аналізуючи вимоги Закону України “Про банки і банківську діяльність” необхідно зазначити, що відповідно до ст. 50 пряма чи опосередкована участь банку у капіталі будь-якого підприємства, установи не повинна перевищувати 15 відсотків капіталу банку. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати 60 відсотків розміру капіталу банку.

Вкладення у статутні фонди інших підприємств впливають на розрахунок економічних нормативів банку відповідно до встановлених Національним банком України вимог. Тобто такі вимоги, що перешкоджають створення банками залежних від них суб'єктів господарювання не сприяють формуванню навколо фінансових інститутів об'єднань промислових підприємств та здійсненню контролю за використанням цих коштів у великих інвестиційних проектах. Вітчизняна практика йде по іншому шляху – створення промисловими підприємствами залежних від них банків. Але Національний банк України визначає всіх засновників банку, як інсайдерів та встановлює нормативні вимоги, що виключає їх пільгове фінансування.

Звичайно, концентрація та об'єднання фінансового й промислового капіталу тягнуть за собою проблеми монополізації економіки. І це ще одна проблема, яка потребує додаткового правового регулювання поряд з існуючим законодавством щодо захисту економічної конкуренції, соціальної та економічної політики, соціального захисту. Дії держави по сприянню створенню потужних економічних об'єднань повинні гармонічно поєднуватися з підтримкою малого й середнього бізнесу, що забезпечить соціальний добробут та конкуренцію на внутрішньому ринку. Але в умовах глобалізації світової економіки, світової економічної інтеграції, її впливу на початок відповідних глобальних процесів в економіці України, безумовно, однією з форм інтеграції українських виробників у світове виробництво є створення потужних промислово-фінансових груп на підставі здійснення економічної концентрації.

В сучасних умовах, наприклад, в США для аналізу концентрації суб'єктів господарювання переважно використовується метод оцінки ефективності відповідних угод, який відхиляє структурні підходи та вимоги щодо встановлення частки на ринку на користь ефективності виробництва. Збільшення ефективності забезпечує американським компаніям можливість підвищення конкурентоспроможності в першу чергу на світовому ринку [9].

В умовах вступу України в УТО конкурентоспроможність українських суб'єктів господарювання є найактуальнішим питанням забезпечення суспільних інтересів українського народу.

І. Дахно за дослідженням судової практики стосовно економічної концентрації відзначає, що “на злиття потрібно дивитися з функціональної точки зору, тобто враховувати, чи відбувається злиття у фрагментованій галузі, чи у концентрованій, чи спричиняються злиттям згортання ділової

діяльності та зміцнення бар'єрів, чи навпаки, відкриваються можливості для нової конкуренції тощо". Судові рішення неодноразово спростовували побоювання, що злиття фірм спричинять згорання конкуренції та зміцнення бар'єрів для вступу інших компаній до відповідного ринку [10].

Конкуренція існує не тільки серед невеликих підприємств, але і серед крупних. Підтримка малих підприємств та малого бізнесу в цілому, здійснення ефективної антимонопольної політики, забезпечення відкритості економіки, інші засоби державного регулювання спроможні забезпечити, щоб олігополістична конкуренцію не перетворилася в монополістичну змову.

Як свідчить світова практика існує багато підгалузей, в яких домінування двох, трьох виробників є притаманним сучасної економіці явищем. Разом із тим створення ПФГ відкриває можливість для мобілізації ресурсів для створення альтернативних виробництв, що підриває монополістичне становище певних підприємств на ринку та викликає відтік капіталу в прогресивні галузі.

Окрім цього, необхідно легалізувати промислово-фінансові конгломерати, що сьогодні реально існують та впливають на конкурентні процеси, як господарські об'єднання. Незважаючи на те, що відносини в середині конгломератів фактично відповідають відносинам контролю, що визначені у ст. 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", але відслідкувати їх дуже важко. Хоча в цілому вказується на позитивний ефект їх діяльності.

Господарський кодекс України у ст. 126 зробив перший крок у напрямку легалізації конгломератів підприємств, надав визначення асоційованих підприємств (господарських організацій) як групи суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Хоча відповідно до закону відносини залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди органів Антимонопольного комітету України у випадках, встановлених законом, в дійсності дуже важко відслідкувати вертикально інтегровані об'єднання суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання не підлягають державній реєстрації, як асоційовані підприємства (господарські організації). Вертикальна інтегрованість таких об'єднань та дія їх окремих ланок на різних ринках також утруднюють контроль за ними.

Але незважаючи на державну політику щодо недопущення створення

монопольних утворень, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України, Антимонопольним комітетом України відповідно до Наказу Міністерства від 24.04.2003 N 106 та Розпорядження Антимонопольного комітету України від 11.02.2003 N 41-р створено Комісію з питань оцінки позитивних і негативних наслідків узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання. Вона зобов'язана оцінювати позитивний ефект для суспільних інтересів від здійснення узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання, а також про чинники, за рахунок яких цей ефект буде досягнуто, зокрема, поліпшення, у тому числі розширення та/або вдосконалення:

- показників виробництва основних видів продукції (послуг);
- структури виробництва;
- сервісного обслуговування (стосовно технічної продукції);
- конкурентоспроможності товарів;
- експортної діяльності підприємства з визначенням існуючих і запланованих контрактів та грошових надходжень;
- існуючої системи постачання сировини на підприємство, можливостей заміни сировини (низька якість, висока монопольна ціна);
- виробничого процесу, діючих технологій, машин та обладнання на підприємствах галузі;
- кількості робочих місць;
- переваги позитивного ефекту для суспільних інтересів від здійснення узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання над негативними наслідками обмеження конкуренції цими узгодженими діями або цією концентрацією суб'єктів господарювання;
- негативні наслідки обмеження конкуренції цими узгодженими діями, цією концентрацією суб'єктів господарювання;
- обґрунтованість зобов'язань учасників узгоджених дій, концентрації щодо забезпечення конкретних кількісних показників, що характеризують позитивний ефект від здійснення узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання у короткостроковій (до 1 року), середньостроковій (до 3 років) та довгостроковій (понад 3 роки) перспективі;
- наявність або відсутність необхідності обмежень конкуренції, зумовлених концентрацією, або обмежень, які застосовують учасники узгоджених дій для досягнення мети концентрації чи реалізації цих узгоджених дій;

відсутність загрози системі ринкової економіки у зв'язку з обмеженням конкуренції від узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання.

Саме ці чинники повинні бути головними для досягнення господарської мети створення ПФГ та опосередковувати застосування засобів правового впливу метою правового регулювання – створення конкурентноспроможних суб'єктів господарювання, які б ефективно задовольняли вимоги споживачів. Враховуючи стан сучасного законодавства та економіки, такі чинники можуть бути досягнуті тільки при здійсненні економічної концентрації.

Саніахметова Н.О. відносить ПФГ до господарських організацій корпоративного типу. Вона вказує, що ПФГ є формою організаційного об'єднання можливостей різних суб'єктів господарювання за підтримки держави у вигляді інтеграції виробництва й фінансів, концентрації в одне ціле різних видів ресурсів, спрямованої на досягнення визначеної мети [11]. Але господарська організація не може не бути юридичної особою.

Відповідно і Закон України «Про промислово-фінансові групи» повинен встановлювати правове регулювання процесів економічної концентрації або шляхом побудови відповідних холдінгових компаній, або шляхом об'єднання майнових активів із особливостями, пов'язаними з діяльністю фінансових інститутів, зокрема, банків. Саме цю організацію ПФГ, як суб'єкта господарювання, його відмінність від інших господарських об'єднань необхідно врегулювати у законі. При цьому питання обмеження діяльності ПФГ тільки випуском кінцевої продукції навряд відповідає економічній стратегії держави та вимогам забезпечення конкурентноздатності вітчизняних підприємств, оскільки диверсифікація виробництва є вирішальним чинником забезпечення конкурентноздатності об'єднання, його спроможності здійснювати перерозподіл виробничих та фінансових ресурсів у межах ПФГ для забезпечення ефективності виробництва та можливості переходити на випуск нових видів продукції відповідно до вимог ринку та конкурентної ситуації.

Література до підрозділу 3.5:

1. Независимая газета.-18-19.07.1998.-№ 107-108.
2. В.Костицький Закон перманентної концентрації капіталу: економіко-правові проблеми // Право України. – 2003. – № 12. – С. 48-53.
3. Чернецький Ю., Власенко М., Білецький Д. Проблеми розвитку фінансово-виробничих груп в Україні // Вісник УАДУ. – 1998. – № 1. – С. 165.

4. Медведчук С.В. Фінансово-господарські відносини: держава-підприємництво (етапи становлення і перспективи розвитку). – Львів: ІРД НАН України, 2000. – С. 304.
5. В.Костицький Економіко-правові проблеми концентрації капіталу: від промислово-фінансових груп до транснаціональних компаній // Право України. – 2002. – № 3. – С. 70-75.
6. New York Times. – 13.08.2002.
7. Лист Вищого арбітражного суду України N 01-8/234 від 25.06.96 “Про Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні””
8. Мамутов В.К. До проблеми наукового забезпечення соціально-економічних і правових перетворень в Україні. Вісник Академії правових наук України. – 2003. – №1. – С. 213.
9. Robert Pitofsky// Proposals for Revised United States Merger Enforcement in a Global Economy? 81 Geo. L.J.195 (1992)
10. Дахно І.І. Антимонопольне право. Курс лекцій. – К.: четверта хвиля. – 1998. – С.237.
11. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право. – К., 2001. – С.284.

Розділ IV. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності промислово-фінансових груп.

4.1. Правове регулювання створення та діяльності фінансово-промислових груп (ФПГ) у Російській Федерації

Україна протягом сімдесяти років разом з РФ знаходилася у межах єдиного економічного простору СРСР. Тому уявляється доцільним вивчення досвіду правового регулювання процесів створення та діяльності ПФГ (ФПГ) у РФ, правове поле якої має багато схожих ознак. Крім цього, порівняння правових норм викликано протилежними результатами дії законодавства, яке почало розвиватися майже одночасно. Так, у РФ кількість ФПГ за різними даними наближається до ста, або й переважає це число. На 1 січня 2001 року до державного реєстру ФПГ РФ внесено 83 ФПГ, в тому числі 9 міждержавних та 5 транснаціональних. У складі зареєстрованих ФПГ діють більш ніж 1300 суб'єктів господарювання (статутний капітал їхніх центральних компаній – 3,9 млрд. рублів, чисельність робітників спискового складу – зверх 1,3 млн. чоловік) [1, с. 28]. Зараз в РФ ефективно працює 105 ФПГ, а зареєстровано більше 300, ВВП від діяльності ФПГ зріс до 25 відсотків [2, с. 14]. В Україні створення ПФГ досі не набуло поширення. Цим викликана необхідність порівняння законодавства.

Початок створенню ФПГ у РФ було покладено низкою указів Президента та постанов і розпоряджень уряду. Насамперед, Указом

Президента РФ № 2096 від 5 грудня 1993 року «Про створення фінансово-промислових груп у Російській Федерації» було затверджено Положення про фінансово-промислові групи та порядок їх створення. Після цього 28 жовтня 1994 року Указом Президента РФ «Про вироблення заходів державної підтримки створення та діяльності фінансово-промислових груп на базі фінансово-промислової групи «Інтеррос» надано дозвіл на формування ФПГ з кількістю підприємств більшою 20 і з чисельністю зайнятих в усіх підприємствах групи зверх 100 тисяч чоловік, а також на наявність у структурі ФПГ підприємств з кількістю зайнятих більше 25 тисяч чоловік. Далі Указом Президента РФ «Про фінансово-промислову групу «Російський авіаційний консорціум» від 18 травня 1995 року № 496 передбачено ряд заходів державної підтримки формування ФПГ, а розпорядженням Уряду від 3 червня 1995 року № 1768-Р покладено зобов'язання на Державний комітет промисловості та Міністерство фінансів Росії щодо розробки порядку ведення консолідованої звітності. Найбільш важливими нормативно-правовими актами (НПА), що регламентують формування ФПГ є Федеральний закон «Про фінансово-промислові групи» від 30 листопада 1995 року (Закон РФ про ФПГ), постанова Уряду від 16 січня 1995 року № 48 «Про затвердження спеціальної урядової програми сприяння формуванню ФПГ» та Указ Президента РФ «Про заходи стимулювання створення та діяльності фінансово-промислових груп» від 1 квітня 1996 року № 443. Ними було окреслено міцну законодавчу базу формування ФПГ, знято ряд обмежень щодо цього процесу, передбачено підвищення ефективності управління ФПГ, стимульовано зацікавленість банків в інвестуванні великих промислових проектів.

Для комплексного дослідження російського законодавства про ФПГ слід розглянути основні положення Закону РФ про ФПГ [3]. Даний НПА складається із семи глав: I) Загальні положення; II) Державна реєстрація фінансово-промислових груп; III) Управління у фінансово-промисловій групі, ведення справ фінансово-промислової групи; IV) Діяльність фінансово-промислової групи; V) Контроль і звітність у фінансово-промисловій групі; VI) Ліквідація фінансово-промислової групи; VII) Заключні положення.

Згідно із статтею 2 Закону РФ про ФПГ фінансово-промислова група – сукупність юридичних осіб, що діють як основне та дочірні товариства або повністю чи частково об'єднали свої матеріальні й нематеріальні активи

(система участі) на основі договору про створення фінансово-промислової групи з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних чи інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів та послуг, поліпшення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Учасниками ФПГ обов'язково повинні бути організації, що діють у сфері виробництва товарів та надання послуг, банки або інші кредитно-фінансові організації. До складу ФПГ можуть входити різні фінансові організації: інвестиційні інститути, недержавні пенсійні фонди, страхові організації, участь яких обумовлена їх роллю у забезпеченні інвестиційного процесу в ФПГ. Участь окремих господарських суб'єктів у ФПГ законодавчо обмежена. Так, державні та муніципальні унітарні підприємства можуть бути учасниками ФПГ у порядку та на умовах, визначених власником їх майна. Дочірні господарські товариства та підприємства можуть входити до складу ФПГ лише разом із своїм основним товариством (унітарним підприємством – засновником) (стаття 3 Закону РФ про ФПГ). Формування ФПГ може відбуватися двома способами: I) на основі договору про створення ФПГ та шляхом створення її учасниками центральної компанії; II) Створення основним та дочірніми господарськими товариствами. Залежно від способу створення ФПГ різняться перелік документів, що надаються для реєстрації ФПГ, а також деякі питання діяльності ФПГ. Поглибленої уваги заслуговує стаття 4 Закону РФ про ФПГ, яка має назву «Транснаціональні ФПГ». Пунктом першим транснаціональні ФПГ визначаються як ФПГ, серед учасників яких є юридичні особи, що знаходяться під юрисдикцією держав – учасниць СНД, мають відособлені підрозділи на території вказаних держав або здійснюють на їх території капітальні вкладення; а пункт другий зазначає, що у випадку створення транснаціональної ФПГ на основі міждержавної угоди їй присвоюється статус міждержавної (міжнародної) ФПГ, особливості створення, діяльності та ліквідації якої встановлюються вказаними угодами.

Правовий статус набувається ФПГ з моменту її державної реєстрації. Для державної реєстрації ФПГ центральна компанія відповідно до пункту 2 статті 5 Закону РФ про ФПГ надає до уповноваженого державного органу заявку на створення ФПГ, договір про створення ФПГ (за виключенням ФПГ, що створюються основним та дочірніми товариствами), нотаріально завірени копії свідоцтва про реєстрацію, установчих документів, копії реєстрів

акціонерів (для акціонерних товариств) кожного з учасників, включаючи центральну компанію ФПГ, організаційний проект, нотаріально завірени та легалізовані установчі документи іноземних учасників, висновок федерального антимонопольного органу. За результатами розгляду документів на створення ФПГ з урахуванням експертних оцінок уповноважений державний орган у двохмісячний термін з дня надання йому документів приймає одне з наступних рішень: I) Відмовити у реєстрації ФПГ; II) Повернути документи ФПГ на доопрацювання; III) Зареєструвати ФПГ (пункт 5 статті 5 Закону РФ про ФПГ).

Щодо тлумачення терміну «уповноважений державний орган» слід додати, що з 1994 року реєстрація ФПГ здійснювалася Державним комітетом статистики, а потім Міністерством промисловості РФ. З липня 1997 року реєстрація не проводилася у зв'язку з ліквідацією останнього, уповноваженого на ведення державного реєстру ФПГ. Проте її було поновлено після того, як урядовою постановою № 104 від 22 лютого 1998 року функції уповноваженого федерального органу з державного регулювання ФПГ було покладено на Міністерство економіки РФ.

Державна реєстрація підтверджується свідоцтвом установленого зразку. Зареєстровані ФПГ заносяться до державного реєстру ФПГ. Також на відміну від українського законодавства, Закон РФ про ФПГ визначає рівноправність словосполучень «фінансово-промислова» та «промислово-фінансова» (пункт 8 статті 5 Закону РФ про ФПГ).

Договір про створення ФПГ визначає: найменування ФПГ; порядок та умови заснування центральної компанії ФПГ як юридичної особи, що у певній організаційно-правовій формі уповноважена вести справи ФПГ; порядок створення, обсяг повноважень та інші умови діяльності ради керівників ФПГ; порядок внесення змін до складу учасників ФПГ; обсяг, порядок та умови об'єднання активів; мету об'єднання учасників; термін дії договору (див. статтю 7 Закону РФ про ФПГ).

Інформація про створені ФПГ зберігається у державному реєстрі ФПГ – єдиному банку даних, який створений уповноваженим державним органом та містить необхідні відомості про державну реєстрацію ФПГ. Склад відомостей та структура державного реєстру ФПГ визначається Урядом РФ (стаття 9 Закону РФ про ФПГ).

Управління ФПГ, що створена на основі договору про створення ФПГ, здійснюється Радою керівників ФПГ, яка включає всіх її учасників, та

центральною компанією ФПГ, що визначено статтями 10 та 11 Закону РФ про ФПГ. Порядок управління ФПГ у вигляді основного і дочірнього товариства визначається статтею 105 ЦК РФ. Рада керівників ФПГ є вищим органом управління ФПГ. Її компетенція встановлюється договором про створення ФПГ.

Згідно зі статтею 11 Закону РФ про ФПГ центральна компанія ФПГ має повноваження вести справи групи і представляти її на усіх рівнях. Вона є юридичною особою, заснованою всіма учасниками договору про створення ФПГ або є по відношенню до них основним товариством. Вона може бути створена у формі господарського товариства, асоціації або союзу. Після державної реєстрації ФПГ до назви центральної компанії додаються слова «центральною компанією ФПГ», про що вона сповіщає орган, який реєстрував її створення. Статут центральної компанії ФПГ повинен визначати предмет та цілі її діяльності та відповідати умовам договору про створення ФПГ. Орган, що здійснив реєстрацію центральної компанії ФПГ, інформує уповноважений державний орган про всі зміни, внесені до її статуту. Центральна компанія ФПГ виступає від імені ФПГ у відносинах, пов'язаних із створенням та діяльністю ФПГ, веде зведений (консолідований) облік, звітність та баланс ФПГ, готує річний звіт про діяльність ФПГ, виконує в інтересах учасників ФПГ окремі банківські операції відповідно до законодавства РФ про банки і банківську діяльність. Інші види діяльності центральної компанії ФПГ щодо ведення справ ФПГ встановлюються її статутом або договором про створення ФПГ, що вказує на спеціальну правоздатність центральної компанії ФПГ.

У РФ здійснюється державна підтримка діяльності ФПГ. Заходи такої підтримки згідно зі статтею 15 Закону РФ про ФПГ встановлюються за рішенням Уряду РФ та охоплюють:

залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах), до обсягу передбачених умовами інвестиційних конкурсів (торгів) інвестицій для покупця – центральної компанії тієї ж ФПГ;

надання учасникам ФПГ права самостійно визначати терміни амортизації обладнання та накопичення амортизаційних відрахувань із спрямуванням отриманих коштів у виробничий процес ФПГ;

передачу у довірче управління центральній компанії ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ;

надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій;

надання інвестиційних кредитів та іншої фінансової підтримки для реалізації проектів ФПГ.

Органи державної влади суб'єктів РФ можуть надавати додаткові пільги та гарантії ФПГ.

Центральним банком РФ можуть надаватися банкам-учасникам ФПГ, які реалізують у ній інвестиційну діяльність, різні пільги, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, зміну інших нормативів з метою підвищення їх інвестиційної активності.

Порядок надання заходів підтримки ФПГ розробляється Урядом РФ відповідно до пріоритетів у промисловій і соціальній політиці, які заявляються ним щорічно одночасно з представленням проекту федерального бюджету на відповідний рік.

Центральна компанія ФПГ щорічно звітує перед усіма учасниками та уповноваженим державним органом про результати діяльності групи, а також публікує звіт (стаття 16 Закону РФ про ФПГ).

А згідно зі статтею 17 Закону РФ про ФПГ уповноважений державний орган має право не частіше одного разу на рік вимагати звіт про діяльність ФПГ і призначати її аудиторську перевірку. Крім цього учасники ФПГ зобов'язані надавати органу, що здійснює контроль, за його запитом будь-яку інформацію про поточну діяльність ФПГ.

За результатами перевірки ФПГ уповноважений державний орган має право:

запропонувати учасникам ФПГ усунути виявлені недоліки і встановити терміни їх усунення;

звернутися до Уряду РФ (або органу суб'єкта РФ) з пропозицією про позбавлення ФПГ усіх або частини наданих ними прав чи заходів державної підтримки;

вжити заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

звернутися до Уряду РФ з пропозицією про припинення діяльності свідоцтва про реєстрацію ФПГ.

Про кожну з перерахованих дій уповноважений державний орган інформує Уряд РФ. При зверненні уповноваженого державного органу Урядом РФ (або відповідним органом державної влади суб'єкту РФ)

приймається відповідне рішення.

Ліквідація ФПГ регламентується статтями 18; 19; 20 Закону РФ про ФПГ. ФПГ вважається ліквідованою з моменту припинення дії свідоцтва про реєстрацію ФПГ та виключення її з державного реєстру ФПГ (стаття 18 Закону РФ про ФПГ). Зобов'язання учасників ФПГ щодо виконання договору про створення ФПГ у випадку її ліквідації діють, оскільки це не суперечить Закону РФ про ФПГ та Цивільному кодексу РФ (пункт 2 статті 20 Закону РФ про ФПГ).

Статтею 19 Закону РФ про ФПГ передбачається вичерпний перелік підстав ліквідації ФПГ:

прийняття усіма учасниками ФПГ рішення про припинення її діяльності;

вступу у законну силу рішення суду про визнання недійсним договору про створення ФПГ;

встановлення рішенням суду, що набуло законної сили, порушення законодавства РФ при створенні ФПГ;

закінчення терміну дії договору про створення ФПГ (якщо його не продовжено учасниками ФПГ);

прийняття Урядом РФ рішення про припинення діяльності свідоцтва про реєстрацію ФПГ у зв'язку з невідповідністю її діяльності умовам договору про її створення та інвестиційного проекту, а також у випадку повторного винного вчинення дій, які було виявлено та припинено в результаті державного контролю за діяльністю ФПГ (стаття 17 Закону РФ про ФПГ)¹³.

Як бачимо, українська нормативно-правова база, що регламентує процеси створення (реєстрації) та діяльності ПФГ серед значної кількості схожих ознак має й певні відмінності. Насамперед вони стосуються поняття (так, поняття ФПГ та ПФГ за законодавством РФ рівноправні, в Україні діють лише ПФГ). За видами (за формою) – ФПГ в РФ створюються у вигляді основної й дочірніх компаній а також за допомогою повного або часткового об'єднання матеріальних і нематеріальних активів на основі договору про створення ФПГ, вітчизняні ПФГ створюються лише на основі

---

¹³ Повніше роз'яснення питань, що стосуються задач та напрямів діяльності ФПГ, оформлення установчих документів ФПГ та її центральної компанії, призначення і ймовірного змісту організаційного проекту створення ФПГ (пояснювальної записки проекту ФПГ, техніко-економічного обґрунтування доцільності створення ФПГ), економічного механізму взаємовідносин (взаєморозрахунків) між учасниками ФПГ, фінансової звітності у ФПГ та деяких інших аспектів діяльності ФПГ РФ див.: [4, с. 258-296].

Генеральної угоди про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ (Генеральної угоди ПФГ)¹⁴; за суб'єктами – ФПГ у РФ можуть бути національними, транснаціональними й міждержавними (міжнародними), ПФГ в Україні – національними й транснаціональними. Законодавством РФ визначено форми управління ФПГ. У РФ можливість представляти інтереси ФПГ має заснована усіма учасниками ФПГ центральна компанія ФПГ, що створена на основі договору про створення ФПГ. Інтереси ПФГ в Україні представляє однозначно обране головне підприємство ПФГ – існуюче промислове підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут та сплачує податки в Україні. Різняться вітчизняне і російське законодавство і термінами державної реєстрації; порядком прийому документів, необхідних для державної реєстрації. Насамперед, процес прийому документів, необхідних для створення ФПГ РФ не має залежності від розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ФПГ. У Законі РФ про ФПГ відсутня норма, аналогічна тій, що є у пункті 2 статті 3 Закону про ПФГ, яка передбачає необхідність перерахування до Державного бюджету державного мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду відповідним державним органом. Крім цього, учасники ФПГ РФ несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями центральної компанії, що виникли в результаті участі у ФПГ, а головне підприємство ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ, учасники ПФГ не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено двосторонніми договорами, гарантіями, Генеральною угодою ПФГ. Різняться законодавство і за заходами державної підтримки групи, і за умовами ліквідації групи та ін.

Незважаючи на певні показники діяльності ФПГ у РФ, законодавча база з регулювання цих процесів отримує критичні зауваження з боку російських економістів та юристів.

Зокрема, у науковій літературі зазначається, що виходячи з поняття ФПГ є можливими лише два шляхи направлення капіталопотоків – відносини основного й дочірнього підприємств або партнерські об'єднання активів, тоді як світова практика демонструє більшу кількість форм взаємодії капіталів, у тому числі варіанти, пов'язані із перехресним «в усіх напрямках» володінням

---

¹⁴ Слід зазначити, що хоча у Законі про ПФГ застосовується поняття «Генеральна угода про сумісну діяльність...», – більш вірним буде застосування поняття «Генеральна угода про спільну діяльність...», оскільки у Господарському кодексі України і Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 року було передбачено поняття «спільна діяльність».

акціями [5]. Слід погодитися з російськими економістами, що поняття ФПГ є дещо деталізованим за цілями створення, і якщо йти таким напрямом, перелік цілей можна розширити наприклад «підвищенням керованості, вирішенням проблем неплатежів, реінтеграцією із підприємствами республік колишнього СРСР» тощо. Також, на думку цих вчених, стаття 4 Закону РФ про ФПГ є недостатньо проробленою та має кілька неточностей [5].

В.Д. Рудашевський вказує, що недоліками Закону РФ про ФПГ є не реалізація законодавчо важливих питань, а їх відсилка на розгляд Уряду РФ, який, у свою чергу, може передоручити їх певному міністерству чи відомству. Із 22 статей Закону РФ про ФПГ половина налічує відсилку до адміністративних актів, рішень суб'єктів Федерації та міждержавних угод майже за всіма питаннями, які мають принципове значення [6, с. 36]. Більш того, Закон РФ про ФПГ наділяє державні органи у відношенні до ФПГ повноваженнями, що суперечать Цивільному кодексу РФ, згідно із яким відмова у реєстрації юридичної особи з причини недоцільності не припускається. А згідно із статтею 7 Закону РФ про ФПГ це припустимо [7, с. 293]. Відсутність у ФПГ статусу юридичної особи змусила доводити законність її існування через відсутність ФПГ як організаційно-правової форми у Цивільному кодексі РФ [8]. Аргументи на захист були наступні: ФПГ як об'єднання, що створюється на основі договору, не є юридичною особою. Проте центральна компанія створюється в організаційно-правових межах, що відповідають Цивільному кодексу РФ. Договір про об'єднання юридичних осіб у ФПГ не вступає у протиріччя з діючим законодавством і не підпадає під дію статей, що передбачають випадки недійсності договорів [9, с. 14]. В.В. Лаптев зазначає, що ФПГ не є суб'єктом господарювання, проте суб'єктами господарювання є її ланки – підприємства, організації, центральна компанія. Саме в особі центральної компанії ФПГ остання бере участь у правовідносинах. Така конструкція дозволяє не лише юридично закріпити економічну єдність комплексу, але й забезпечити господарську самостійність підприємств, що входять до його складу [10, с. 19]. У правових відносинах ФПГ, як правило, виступає через центральну компанію, а в статті 12 Закону РФ про ФПГ підкреслюється, що діяльністю ФПГ є діяльність її учасників [11, с. 136]. В.В. Лаптев погоджується, що у деяких відносинах ФПГ розглядається в якості суб'єкта права. Це стосується, перш за все, відносин, що регулюються антимонопольно-конкурентним законодавством, адже у цих відносинах ФПГ може виступати як єдиний суб'єкт, будучи

«групою осіб». Крім цього, учасники ФПГ, які зайняті у сфері виробництва товарів і послуг, можуть бути визнані консолідованими платниками податків. Тобто в останньому випадку частина ФПГ, яка складається з учасників у сфері виробництва, визнається податково правосуб'єктною; крім цього, центральна компанія ФПГ здійснює звітний облік, складає зведений (консолідований) баланс, надає звітність про діяльність ФПГ [11, с. 136]. Також, на думку В.В. Лаптева, ФПГ має єдність як виробничо-господарський комплекс, як господарська система, яка, не будучи суб'єктом права у класичному розумінні цивілістично орієнтованого права РФ, характеризується тісними економічними і юридичними зв'язками, які складаються між її ланками. У такій системі централізується частина майна її ланок, яка закріплюється за центральною компанією, проводиться зведений облік та подається звітність системи в цілому, складається зведений (консолідований) баланс [10, с. 21].

Інший російський вчений Н.І. Михайлов, відзначаючи відсутність у ФПГ статусу юридичної особи, підкреслював наявність у них окремих елементів правосуб'єктності. Так, по-перше, ФПГ є єдиним суб'єктом правовідносин у сфері оподаткування. По-друге, передбачена у статті 15 Закону РФ про ФПГ можливість надання ФПГ як комплексам державних гарантій для залучення ними різного роду інвестицій відповідно до пріоритетів у промисловій та соціальній політиці країни або суб'єкта РФ [12, с. 27].

Отже, ФПГ РФ не маючи статусу юридичної особи є суб'єктами права. Але й відсутність статусу юридичної особи не є визначальним фактором у регулюванні процесів створення і діяльності ФПГ у РФ. Показовим у даному випадку є приклад з господарської практики РФ та Білорусі, коли при створенні Міждержавної ФПГ «Гранит» (учасниками якої є суб'єкти господарювання РФ та Білорусі) останній було надано статус юридичної особи з одночасним збереженням такого статусу в усіх учасників (частина 2 статті 1 Угоди про створення та діяльність Міждержавної фінансово-промислової групи «Гранит») [13].

Серед недоліків Закону РФ про ФПГ вчені відзначають, що деякі його положення носять декларативний характер, вони нікого ні до чого не зобов'язують (стаття 15 лише перераховує заходи підтримки, що можуть бути надані (а можуть бути й не надані) ФПГ з боку Уряду РФ (пункт 1), а також визначає додаткові пільги (які не розшифровує) за рішенням органів

державної влади суб'єктів РФ (пункт 1); заходи державної підтримки, які може за своїм розумінням надавати Центральний банк (пункт 2); пункт 3 закликає Уряд РФ (Центральний банк тут явно забутий) застосовувати заходи підтримки ФПГ «відповідно до пріоритетів у промисловій і соціальній політиці, які заявляються ним щорічно одночасно з представленням проекту федерального бюджету на відповідний рік») [7, с. 292-293].

Також російські вчені піднімають питання, що необхідно робити у випадку, коли вповноважений державний орган відмовляє у реєстрації ФПГ або коли ФПГ ліквідується за однією з підстав, передбачених статтею 19 Закону РФ про ФПГ, а також вказують на неповне прописання статусу центральної компанії ФПГ [6, с. 38].

Отже, законодавство РФ поряд із прогресивними моментами у регулюванні процесів створення та діяльності ФПГ має певні проблеми та суперечності. Тому до нього слід ставитися з обережністю, щоб не повторювати помилки інших. З урахуванням цього уявляється доцільним використовувати цікавий і корисний досвід створення і діяльності ФПГ у РФ, але піддавати його після критичному аналізу. Крім цього, заслуговують на увагу положення, відсутні у законодавстві як України, так і РФ, які пропонуються російськими вченими. Дослідження російського законодавства дозволяє шляхом застосування методу порівняння визначати позитивні й негативні боки у правовому регулюванні створення та діяльності ПФГ України і РФ, використовувати досвід сусідньої держави на користь покращення діяльності досліджуваного явища в економіці України.

4.2. Правове регулювання створення та діяльності ПФГ в деяких зарубіжних країнах (США, Японія, країни Західної Європи).

Становить інтерес також досвід правового регулювання створення та діяльності об'єднань промислового та фінансового капіталу у країнах з розвиненою економікою. Особливістю сучасної світової господарської системи є наявність гіпероб'єднань промислового і фінансового капіталу – транснаціональних корпорацій (ТНК). Вони (а власне їх головні компанії, що знаходяться переважно у США, і рідше – Японії і у розвинених країнах Західної Європи) контролюють розвиток світового ринку. За даними ООН зараз у світі нараховується більше 60 тисяч ТНК, які мають 820 тисяч

зарубіжних філій, а внутрішньокорпоративними контрактами охоплюють всі країни й види господарської діяльності. Обсяг продажів зарубіжних філій у відношенні зі світовим ВВП у 2000 році склав 50% [14]. А в США на кожну із всього 200 ТНК припадає в середньому 0,2% ВВП країни [15, с. 76]. ТНК контролюють до половини світового промислового виробництва, більше 60% зовнішньої торгівлі, приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау [16, с. 54]. Капітал ТНК, який щоденно використовується у фінансових спекуляціях, у 1999 році досяг 1,5 трлн. дол. США. Це у 29-30 разів перевищує щоденний світовий продаж товарів та послуг, а обсяги продажів лише однієї корпорації «General motors» перевищують ВВП таких країн, як Швейцарія, Австрія та Швеція разом узятих. Володіючи фінансовою міццю та маючи впливову підтримку з боку Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації з розвитку, Всесвітньої торгової організації та ін., що практично не регулюють діяльність ТНК, а скоріше сприяють їх функціонуванню, зменшуючи вплив національних урядів, ТНК спрямовують діяльність на захоплення нових ринків і підкорення економік окремих держав [17, с. 87-89; 18]. Діяльність таких ТНК в Україні спрямована, головним чином, на захоплення ринку (причому, по можливості, повністю). Така політика з їхнього боку здійснюється й у відношенні інших країн. За допомогою політичних, економічних та інших методів «розчищаються» шляхи для ТНК. Як зазначає Д.В. Задихайло, будь-який іноземний інвестор, а особливо ТНК, вказав би на значну зацікавленість у факторі наявності військово-політичного контролю з боку його країни над державами-реципієнтами [19, с. 15].

Маючи наддержавний характер, ТНК визначають напрями розвитку різних країн та регіонів планети. Право більшості країн спрямовує норми на захист економіки від впливу міжнаціональних ТНК. Регулювання діяльності ТНК вийшло за межі національних законодавств. Цим питанням присвячено Кодекс іноземних інвестицій країн картахенської групи 1970 року, Хартію економічних прав та обов'язків 1974 року, Декларацію про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року, резолюцію 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН «Заходи проти корупції, що практикуються ТНК та іншими корпораціями, їх посередниками й іншими причетними до справи сторонами» та ін. [20, с. 55-58].

Правове регулювання створення та діяльності великих промислово-фінансових корпорацій у США. Крім міждержавних НПА

процеси створення та діяльності ПФГ і ТНК регулюються внутрішнім господарським законодавством країн. Сучасне господарське законодавство зарубіжних країн складається із законів та підзаконних господарсько-правових актів, що є кодифікованими або некодифікованими й склалися під впливом історичних умов, які зумовили виникнення національних систем права. У західному правознавстві широкого розповсюдження отримали романо-германська та англо-саксонська правові системи. Різні підходи до кодифікації НПА призвели до прийняття цивільних та торгових кодексів у країнах романо-германського права й інкорпорування у країнах загального права. Проте і в цих країнах кодифікація господарського законодавства (і в тому числі законодавства, що визначає засади створення та діяльності великих промислово-фінансових корпорацій) починає набувати сили. Прикладом може слугувати господарське законодавство США. Воно складається із федерального законодавства штатів. Федеральне законодавство публікується у трьох офіційних виданнях: Паблік Ло, Повному зібранні законів США та Зводі законів США [Детальніше див.: 21, с. 12-13].

Законодавство, що регулює процеси функціонування об'єднань підприємств, формується на рівні окремих штатів. Однак законодавство штатів про великі корпорації формується у напрямках, закладених федеральним законодавством. Зокрема, 1) Антимонопольним законом Шермана 1890 року; 2) Єдинообразним законом про товариства (Uniform Partnership Act) 1914 року, який було рекомендовано Конференцією з уніфікації законодавства штатів та прийнято у 49 штатах і окрузі Коламбія, а нову редакцію якого було рекомендовано цією Конференцією у серпні 1992 року; 3) Єдинообразним законом про командитні товариства (Uniform Limited Partnership Act) 1916 року, нову редакцію якого було схвалено у 1976 році, а в 1985 році внесено зміни [22]; 4) Зразковим законом про підприємницькі корпорації 1969 року (Model Business Corporation Act), прийнятим Американською Асоціацією юристів. Нову редакцію Зразкового закону (Revised Model Business Corporation Act) було затверджено Американською Асоціацією юристів у 1984 році, після чого до нього було внесено деякі зміни [див.: 23]; 5) іншими НПА на федеральному рівні.

Слід зазначити, що у законодавстві провідних капіталістичних країн (у тому числі і США) терміни «ФПГ», «ПФГ» не використовуються. У багатьох розвинених країнах зустрічаються поняття «пов'язані підприємства», «системи компаній», «організації організацій», «товариства товариств»,

«товариства другого ступеню», «групи компаній» або просто «групи» [24, с. 49]. Проте найбільш універсальним поняттям є термін «корпорація», що серед різних суб'єктів господарювання цих країн включає й господарські об'єднання у вигляді холдингів, концернів, синдикатів тощо. У законодавстві країн з англо-саксонською системою права взагалі перевага віддається не терміну «юридична особа», а терміну «корпорація». У США під цим терміном розуміються юридичні особи, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями. До їх назви обов'язково додається слово «корпорація» (corporation, incorporated) або його скорочення («Corp.» чи «Inc.»). Цей же термін використовується і на позначення великих об'єднань підприємств, які можуть мати назву підприємницькі корпорації.

Головними ознаками підприємницької корпорації США, на думку американських вчених, є: 1) обмеження відповідальності учасників за боргами корпорації; 2) вільна передача акцій між учасниками корпорації (хоча згідно із статтею 6.27. нової редакції Зразкового закону про підприємницькі корпорації (Revised Model Business Corporation Act), яку було затверджено Американською Асоціацією юристів у 1984 році, дозволяється штатам обмежувати передачу акцій навіть у відкритих корпораціях [див.: 23], для закритих корпорацій обмеження передачі акцій є головною відмінною рисою); 3) централізоване управління радою директорів; 4) незалежність існування корпорації від складу її учасників (тобто американська корпорація, на відміну від української ПФГ, не припиняє своєї діяльності у випадку виходу з її складу одного чи кількох із своїх учасників). Ці чотири ознаки було обрано податковим законодавством в якості критеріїв для визначення, чи підлягає певна організація оподаткуванню податком на прибуток. Щоб прибуток не підлягав оподаткуванню, організація повинна доказати, що принаймні дві з цих чотирьох ознак у неї відсутні. Тобто у федеральному законодавстві США податок на прибуток є своєрідною платою корпоративних структур за переваги, які вони отримують у результаті інтеграції капіталів. Американські економісти розуміють, що синергічний ефект від взаємодії капіталів перекриває усі додаткові витрати учасників зі сплати податку на прибуток корпорації. При цьому місцевим законодавством США (законодавством штатів) навпаки передбачається значна кількість пільг та привілеїв для корпорацій, створених (zareєстрованих) на території штатів. Американське корпоративне право розвивається у конкурентній боротьбі між штатами за створення корпорацій на їх території. Такі процеси отримали

назву «змагання у нестрогості» (race in laxity). У цій боротьбі більш ліберальне законодавство було прийнято у штаті Делавер. Держава здійснювала мінімальний контроль діяльності корпорацій, а судова практика цього штату сприяла створенню корпорацій. Тому половина з найбільш великих корпорацій США та приблизно сорок відсотків корпорацій, зареєстрованих на фондових біржах США, було засновано у штаті Делавер. Також велике значення мають закони штатів Нью-Йорк та Каліфорнія через значний обсяг комерційної діяльності у них.

У деяких зарубіжних країнах (у тому числі і США) основними документами корпорацій є:

статут, що регламентує внутрішні взаємовідносини між акціонерами; найбільш розповсюдженими англомовними аналогами є Articles of Association або Articles of Incorporation (англійська модель), чи By-laws (американська модель);

документ, що підписується засновниками та налічує основні дані про компанію: кількість акцій, розмір статутного фонду, адресу тощо (аналог вітчизняної Установчої угоди). У різних країнах він має різну назву, а більш поширеною англомовною назвою є Memorandum of Association;

свідоцтво про реєстрацію компанії (Certificate of Incorporation). У деяких країнах замість нього передбачено виписку з торгового (корпоративного) реєстру [25, с. 28-29].

Отже, у США в межах комерційного права чільне місце посідає корпоративне право. У ньому федеральним законодавством і законодавством штатів визначаються засади створення підприємств чи корпорацій, які мають певні ознаки і діють на основі статуту, документу про корпорацію, свідоцтва про реєстрацію корпорації та інших документів. Особливістю законодавства про корпорації США є наявність додаткового (тобто більш суворого) оподаткування на рівні держави і пільгового (більш м'якого) на рівні окремих штатів.

Взагалі ж, корпорації США мають достатньо широкі права у порівнянні із загальноприйнятими у світі стандартами господарського, акціонерного та корпоративного права. Так, пункт 3.02. нової редакції Зразкового закону про підприємницькі корпорації встановлює, що якщо у статуті корпорації не передбачене інше, кожна корпорація має безтермінове існування та володіє такими ж правами, як і фізична особа. Вона може здійснювати усі дії, що необхідні чи прийнятні для ведення її діяльності,

включаючи без будь-яких обмежень наступні правомочності: бути позивачем та відповідачем у суді; мати та змінювати печатку корпорації; приймати та вносити зміни до внутрішнього регламенту корпорації; будь-яким способом набувати, мати у власності, володіти, користуватися будь-яким рухомим та нерухомим майном; будь-яким способом відчужувати, закладати, здавати в оренду та іншим чином розпоряджатися своїм майном; здійснювати різні операції з цінними паперами інших корпорацій; брати на себе зобов'язання та надавати гарантії або іншим чином забезпечувати зобов'язання; утримувати майно в якості забезпечення зобов'язань боржників; бути засновником, учасником або керувати діяльністю будь-якої іншої організації чи об'єднання; вести діяльність та відкривати контори у штаті реєстрації і за його кордонами; призначати та встановлювати пенсії і приймати різні соціальні плани для посадових осіб та службовців корпорацій; вести благодійницьку діяльність; проводити будь-яку правомірну діяльність, що сприяє здійсненню політики уряду; здійснювати всі інші правомірні дії для ведення діяльності корпорації [див.: 23]. Цей вибірковий перелік свідчить про достатньо широкі права, що надаються федеральним законодавством США та законодавством штатів корпоративним структурам.

У кінці 1982 року було прийняте законодавство про «експортні торгові корпорації»: закон про експортні торгові корпорації, що зобов'язав міністерство торгівлі США сприяти створенню експортних торгових корпорацій та асоціацій; закон про експортні послуги банків, що дозволив банківським холдинговим корпораціям, центральним банкам («банкам банків») та корпораціям «Едж Ент» (створюваним національними банками для ведення міжнародних банківських операцій), але не самим банкам безпосередньо вкладати капітали до експортних торгових корпорацій; норми, що регулюють видачу експортних торгових сертифікатів; звільнення експортних торгових корпорацій від дії ряду антитрастівських законів. Це законодавство дозволило «різновидовим», тобто конгломератним корпораціям США об'єднувати свої капітали також і для участі в експортних торгових корпораціях. Фінансово-промислові корпорації США, створені навколо банків «Бенк оф Америка», «Сітібенк», «Секьюріті пасіфік», «Фьорст нешнл бенк оф Чикаго», а також промислово-фінансова корпорація «Дженерал електрик» та інші за рахунок об'єднання у межах експортних торгових корпорацій власних ресурсів та використання розгалуженої міжнародної банківської, торгової мережі материнських фірм почали

залучати до експорту масу середніх та дрібних компаній, які мають конкурентоспроможну продукцію (за рахунок цього експортна торгова корпорація «Дженерал електрик», створена у 1982 році, мала намір за п'ять років довести свій товарообіг до 2 млрд. дол.). І певною мірою це вдалося даній промислово-фінансовій компанії, адже в 1989 році обсяги продажів «Дженерал електрик» лише у Західній Європі склали 6,9 млрд. дол. США, а це навіть менше половини усіх зарубіжних продажів корпорації [26, с. 34].

Законодавче регулювання створення і діяльності промислово-фінансових та інших корпорацій США, досвід їх діяльності являє собою певний практичний інтерес, який необхідно використовувати у регулюванні аналогічних процесів в Україні.

Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових об'єднань у Японії

Не менший інтерес являє собою правове регулювання створення та діяльності об'єднань промислового і фінансового капіталу в Японії. У цій країні розвиток фінансово-промислових об'єднань з моменту виникнення виробничих відносин у другій половині XIX століття й до кінця другої світової війни спирався на державні замовлення. В економіці країни аж до 1945 року існувало лише чотири надвеликих монополістичних об'єднання (дзайбацу), що знаходилися у приватній власності відомих родин феодалів та чиновників після пільгового продажу їм державних підприємств урядом імператора Мейдзи в 1868 році: «Міцуй» (Mitsui), «Міцубісі» (Mitsubishi), «Сумітомо» (Sumitomo), «Ясуда» (Yasuda). Ці дзайбацу мали вигляд холдингових компаній і шляхом володіння контрольними пакетами або значними частками акцій інших компаній контролювали розвиток всієї японської економіки. Банк, що належав дзайбацу, фінансував ці компанії, торгова компанія дзайбацу реалізовувала їхню продукцію. Після другої світової війни дзайбацу було розпущено, а їхню власність розподілено між значною кількістю інших компаній. Так, наприклад, власність дзайбацу «Міцуй» було розділено між 180 компаніями. У цей час було заборонено діяльність холдингових компаній, взаємне володіння акціями компаній та участь представників однієї компанії у радах директорів інших. Таким чином, було об'явлено протизаконними найважливіші механізми, що використовувалися дзайбацу для контролю залежних підприємств. Проте, банки дзайбацу не було реорганізовано, і вони стали основою для розвитку об'єднань промислового і фінансового капіталу нової форми – кейрецу

(keiretsu) [27]. Пізніше кейрецу повернули певну частину рис дзайбацу. Крім цього держава залишила за собою активне регулювання діяльності як всієї економічної системи, так і кожної окремої кейрецу. Однак тепер державне регулювання стало соціально орієнтованим. Так, у 1947 році було законодавчо закладено засади державної політики боротьби з монополізмом та стимулювання конкуренції. А в 1949 році згідно з програмою Доджа-Шоупа було закладено засади розвитку конкуренції і збереження державного впливу у тих галузях, де вона з економічних причин не має достатньої бази для широкого розвитку. Даною програмою разом зі зменшенням фінансування збиткових підприємств передбачалося пріоритетне фінансування та заохочення окремих галузей господарства [28, с. 195].

Згадуючи історичний досвід Японії, слід зазначити наявність значної підтримки галузей, які належать до пріоритетних. Нормативною базою такої підтримки було прийняття Закону «Про розвиток видобутку природних ресурсів – газу і нафти» від 31 травня 1951 року № 162, Закону «Про надзвичайні заходи щодо стимулювання електронної промисловості» від 11 червня 1952 року № 171, Закону «Про сприяння розвитку електроенергетичних ресурсів» від 31 липня 1952 року № 283, Закону «Про Японську авіаційну акціонерну компанію» від 18 липня 1953 року № 154, Закону «Про стимулювання експорту продукції морського і річкового промислу» від 2 червня 1954 року № 154, Закону «Про нафтову акціонерну компанію» від 9 серпня 1955 року № 152, Закону «Про надзвичайні заходи раціоналізації вуглевидобувної промисловості» від 10 серпня 1955 року № 156, Закону «Про базу атомної енергетики» від 19 грудня 1955 року № 186, Закону «Про надзвичайні заходи щодо технічного оснащення текстильної промисловості» від 6 липня 1956 року № 130, переглянутий 16 червня 1964 року, Закону «Про надзвичайні заходи стимулювання машинобудівельного виробництва» від 15 липня 1956 року № 154, Закону «Про надзвичайні заходи стабілізації металопромисловості» від 1 липня 1963 року № 116 та ін. [29, с. 33, 34, 79, 80]. При цьому у випадку участі підприємств приватного капіталу у державних програмах, останні користувалися значними дотаційними виплатами. Зокрема, це було передбачено Законом «Про особливі заходи щодо переоцінки майна» від 1 липня 1954 року № 142, Законом «Про особливі заходи щодо оподаткування» від 31 березня 1956 року [29, с. 33].

Зараз фірми, що входять до складу кейрецу, належать до значної

кількості галузей виробничої, фінансової, торгової сфери та підтримують між собою надтісні зв'язки, які характеризуються наступними рисами:

- взаємне володіння акціями одне одного;
- наявність власної системи фінансових установ та взаємних фінансових зобов'язань, спільне фінансування великих проектів;
- об'єднання фірм-членів кейрецу для реалізації великих перспективних проектів;
- наявність обов'язкових взаємних поставок матеріалів та комплектуючих виробів між компаніями-членами кейрецу;
- організація загальної універсальної торгової фірми;
- проведення регулярних нарад президентів компаній, що входять до складу кейрецу;
- взаємний обмін співробітниками, у тому числі керівниками різного рівня;
- взаємна участь представників компаній у радах директорів інших компаній-членів кейрецу.

У Японії виділяються два основних типи кейрецу – горизонтальний (конгломератний) та вертикальний. Кейрецу горизонтального типу – це об'єднання десятків великих компаній кількох галузей промисловості, пов'язаних взаємним володінням капіталом, усталеними взаємними поставками. На чолі таких кейрецу стоїть банк, що забезпечує фірми своєї кейрецу капіталом під малі пільгові відсотки. Вертикальні кейрецу об'єднують групу фірм, що обслуговують одного великого виробника, який диктує ціни й умови поставки комплектуючих виробів сотням постачальників, часто забороняючи їм продавати продукцію поза своєю кейрецу. В обох типах кейрецу головні корпорації (банки у горизонтальних і виробники у вертикальних) мають часто необмежений вплив на інших членів об'єднання і можуть перетворювати загальні збори акціонерів на орган, що затверджує їхні проекти [30, с. 215-217]. Очевидно, що акціонерів така організаційна форма їхньої економіки влаштовує, оскільки змін кейрецу на якісь інші великі господарські структури в японській економіці не передбачається.

Групування фірм у Японії, як і в решті інших країн, базується на системі участі, кредитуванні, призначенні керуючих, інформаційному забезпеченні тощо. Корпораціям вигідно використовувати різницю в умовах заробітної плати на головних та субпідрядних підприємствах, перекладати на

членів групи екологічно шкідливі, трудомісткі виробництва, виробництва з важкими умовами тощо, якими не хоче займатися головна компанія. Групування за системою кейрецу призводить до значного підвищення ефективності виробництва. Проте, як зазначалося, кейрецу тяжіють до монополізму, і маючи в своєму складі великі банки, складають верхній поверх економіки Японії. Тому в країні важливе значення приділяється антимонопольно-конкурентному законодавству і, особливо, державному регулюванню діяльності кейрецу.

Повчальним для економіки України є зобов'язання великих компаній створювати фонди. Так, у Торговому кодексі Японії статтею 288 та частиною першою статті 288-2 передбачено обов'язкове формування компаніями страхового фонду за рахунок прибутку (стаття 288) і за рахунок сум, не нарахованих у капітал компанії з ціни акцій; сум надлишків у випадку перевищення суми капіталу після скорочення капіталу над сумою, необхідною для погашення чи викупу акцій, і сумою, використаною для компенсації збитків; суми надлишків у випадку перевищення вартості майна, отриманого від компанії, що перестала існувати у результаті злиття чи приєднання, над сумою зобов'язань цієї компанії і сумами, що сплачуються акціонерами компанії, а також сумою збільшеного капіталу компанії, яка продовжує існувати після злиття і сумою капіталу компанії, утвореною після злиття. Певний інтерес становить зобов'язання накопичувати резервний фонд за рахунок прибутку у розмірі не менше однієї десятої частини прибутку до того часу, поки цей резервний фонд прибутку не досягне чверті капіталу компанії [31, с. 96-97]. Також, в Японії і США великі корпорації і заможні фізичні особи – їхні власники чи керівники за рахунок відрахувань від фінансових результатів діяльності (для корпорацій) та внесків (для фізичних осіб) створюють окремі фонди, що часто володіють власною правосуб'єктністю і є незалежними від постачальників джерел фінансування. Ці фонди фінансують розвиток культури і наукової сфери. Особливо важливим є фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) [32, с. 34-37].

Зараз державне втручання в економіку Японії набуло системного характеру, тому здійснюється на різних рівнях. У межах промислової політики держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на удосконалення галузевої структури, розміщення виробництва, регулювання та стимулювання інвестиційної діяльності, формування великих промислових

груп та заохочення малого й середнього бізнесу, підтримання конкуренції, стимулювання певних галузей господарства, експорту та конкурентоспроможності японської економіки, реалізацію великомасштабних загальнонаціональних програм, розвиток НДДКР. Стосовно депресивних галузей використовуються такі інструменти, як субсидії та кредити для перерозподілу ресурсів, модернізації виробництва, перенавчання кадрів, надання допомоги робітникам у пошуках нової роботи. Широко застосовується також заохочення і фінансова підтримка нових фірм і НДДКР, розробляються державні програми приватизації, використовуються протекціоністські заходи тощо. Конкретні заходи у відношенні молодих галузей з високим потенціалом для росту включають у себе низькопроцентні кредити, імпортні квоти, податкові пільги, субсидії, тарифний захист, обмеження прямих зарубіжних інвестицій, підтримку фундаментальних досліджень тощо [33, с. 410]. Особливої уваги заслуговує протекціонізм у японському антимонопольно-конкурентному законодавстві, який у випадку наявності публічно-правових інтересів робить виключення щодо застосування антимонопольно-конкурентних заходів до великих корпорацій, що виконують державні завдання [29, с. 22, 39-40].

Отже, досвід Японії свідчить про перспективність подолання економічних проблем держави шляхом створення великих промислово-фінансово-торгових об'єднань, у регулюванні діяльності яких відповідні державні органи застосовують сукупність прямих та непрямих заходів регулювання. Виходячи з прикладу Японії, слід відзначити, що головним при створенні ПФГ повинна стати публічна мета. Інші аспекти діяльності (організація управління промисловим підприємством чи банком, перехресне володіння акціями та ін.) повинні визначатися самими учасниками.

Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових компаній у деяких країнах Західної Європи

В інших країнах також створюються групи чи об'єднання підприємств, до яких часто входять учасники, що належать до різних секторів економіки – промислового, фінансового, торгового, науково-дослідницького та ін. Часто значну роль у створенні і діяльності таких об'єднань відіграє держава. Вона може одноособово розпоряджатися ними (призначати адміністрації, визначати ті чи інші сторони господарської і фінансової діяльності тощо). У Франції, наприклад, держава часто є єдиним акціонером цих об'єднань підприємств. У ряді країн знайшли розповсюдження змішані компанії, у яких

держава бере участь в якості одного з акціонерів і, відповідно, бере участь у призначенні членів правління, розподілі дивідендів тощо. Але і приватний промислово-фінансовий капітал виграє від такого державного регулювання, адже ці публічні об'єднання першочергово отримують державні замовлення, податкові та інші пільги, експортні привілеї та ін. [34, с. 530-531].

У праві країн-членів ЄС діяльність великих промислово-фінансових компаній регулюється директивами ЄС, зокрема, другою Директивою, ухваленою 13 грудня 1976 року, що регулює питання формування і зміни капіталу публічних компаній; третьою Директивою, ухваленою 9 жовтня 1978 року, що визначає принципи злиття компаній; четвертою Директивою, ухваленою 25 липня 1978 року, що містить вимоги до річної фінансової звітності компаній; шостою Директивою, ухваленою 17 грудня 1982 року, що регулює питання розділу компаній; сьомою Директивою, ухваленою 13 червня 1983 року, що передбачає необхідність надання консолідованої фінансової звітності компаніями, які входять у групу. Положення цих та інших директив імплементовані до національного законодавства країн-членів.

У Великій Британії після вступу до ЄС було прийнято кілька нових Актів про компанії: у 1976; 1980; 1981 роках. У 1985 році їх було консолідовано до одного НПА – Акту про компанії (Companies Act), що налічує 747 статей з додатками. Але й цей НПА було доповнено Актом 1989 року, а в 1998 році Департаментом торгівлі і промисловості було опубліковано програмний документ «Modern Company Law for a Competitive Economy», що передбачав необхідність повної ревізії законодавства про компанії.

У ФРН Акціонерний закон 1937 року було замінено Законом 1965 року із 410 статей, розділених на п'ять книг [35, с. 29-30]. Одним із головних джерел господарського права ФРН є Торговий кодекс 1966 року.

У ФРН кількість видів об'єднань є значною, проте цілісне законодавство, яке б регулювало усі процеси діяльності великих об'єднань промислового та банківського капіталу, відсутнє. Серед «об'єднань підприємств» за законодавством ФРН можна визначити наступні:

об'єднання, у яких один учасник має певну (проте не надто велику) частку (участь, право голосу тощо) в іншому, що також має статус юридичної особи;

об'єднання, у яких один учасник є контролюючим (має паї іншого), а

інший залежним; тобто перший може чинити прямий чи непрямий вплив, хоча той є самостійним господарюючим суб'єктом зі статусом юридичної особи;

концерн, у якому учасники знаходяться під єдиним керівництвом;

об'єднання, кожен учасник якого має пай (частку) у статутному капіталі іншого учасника у розмірі, не меншому 25 % статутного капіталу цього учасника;

об'єднання, до якого входять акціонерні, командитно-акціонерні товариства тощо, які є сторонами договорів, визначених законом про акціонерні товариства важливими з точки зору предмету керівництва (тут маються на увазі договори про домінацію, повне чи часткове перерахування прибутку, оренду підприємства тощо).

Важливе значення у праві ФРН має Закон про картелі. Ним серед іншого дається роз'яснення поняття об'єднання не як купівлі одного підприємства іншим, а створення концерну чи отримання іншим чином контролю над іншим підприємством (частина 2 та 3 § 23), а також регулюються питання контролю в об'єднаннях підприємств [36, с. 67-68].

Взагалі, особливістю правового регулювання створення і діяльності великих промислово-фінансових корпорацій у країнах Західної Європи є наявність розвинених публічно-правових засад. Значна частка таких корпорацій чи їх акцій належить державі, держава визначає напрями їх діяльності, мету діяльності, застосовує комплекс заходів підтримки та ін.

Так, Швеція є країною з традиційно розвиненим державним сектором економіки, який нараховує сім великих державних корпорацій: управління гідроенергоресурсами, державні залізниці, поштове відомство, лісове управління, телевізійну компанію, управління аеропортами та промислову корпорацію з випуску продукції цивільного та військового призначення. До складу корпорацій входять державні концерни, державні акціонерні компанії та їхні дочірні підприємства. Уряд за погодженням з парламентом щороку виділяє їм з державного бюджету кошти на поточні витрати та капіталовкладення. Разом з тим, корпорації в оперативно-господарському відношенні зацікавлені у результатах господарської діяльності концернів та компаній, що входять до їхнього складу та діють на засадах комерційної самоокупності. Ціни і тарифи на власну продукцію та послуги корпорації встановлюють на підставі розроблених державними органами нормативів. Прибуток корпорацій відраховується до державного бюджету також за

нормативами, встановленими на певний строк. Збитки відшкодовуються з коштів державного бюджету. Державні корпорації, як правило, мають монопольне становище на відповідних ринках [28, с. 122-126].

Про наявність публічно-правових засад у французькому законодавстві свідчить дійова підтримка державою на підставі Закону «Про запобігання та полюбовне врегулювання труднощів підприємств» від 1 березня 1984 року великих об'єднань, що потрапили у тяжке становище. У Франції в 1966 році право товариств було зведено до джерел – Закону про торгові товариства із 509 статей та Декрету 1967 року із 310 статей. Французькі норми права серед учасників та інструментів об'єднань господарюючих суб'єктів визначають філії; компанії, що контролюються іншими; угруповання економічних інтересів; пакети паїв у компаніях; паї, що взаємно перехрещуються.

У приватному секторі економіки Іспанії відбувалися й продовжуються процеси централізації, децентралізації та концентрації капіталу. Приватні підприємства, які мають стратегічне значення, так само, як і державні отримують державну допомогу в завуальованій формі (низькі транспортні та інші тарифи, помірні ціни на енергоносії тощо) шляхом діяльності підприємств, що належать до інфраструктури та являють собою у більшості своїй державні компанії [28, с. 126-130]. У Швейцарії законодавство передбачає можливість застосування особливих процедур надання підтримки і допомоги підприємствам, які «мають важливе значення для національної економіки». У Бельгії королівський указ від 10 листопада 1967 року ввів спеціальну процедуру допомоги банківським установам, що потрапили у скрутне становище [24, с. 55]. В Італії у 1979 році було прийнято закон, яким закріплювалася процедура надання допомоги великим підприємствам, що потрапили у скрутне фінансове становище за умови, що сума їхніх боргів досягає 20 млрд. лір і вони отримували від держави субсидії на суму не менше 1 млрд. лір, або якщо вони не видавали зарплату більше трьох місяців. При цьому міністр торгівлі й промисловості призначає спеціального куратора із завданням сприяти оздоровленню підприємства, у тому числі за допомогою асигнувань з бюджету і надання державних гарантій. Прийняття цієї процедури до однієї компанії, яка входить у концерн (інше об'єднання), автоматично тягне за собою розповсюдження відповідних заходів та пільг на всі інші компанії того ж концерну (об'єднання) [24, с. 55].

Література до розділу 4:

1. Скамейкина Т. Финансово-промышленные группы // Экономика и жизнь. – 2000. – № 14 (апрель). – С. 28-29.
2. Коцюба О. Фінансово-промислові групи. Уроки реальні і віртуальні // Віче. – 2004. – № 3. – С. 11-17.
3. О финансово-промышленных группах: Федеральный закон Российской Федерации от 30 ноября 1995 года № 190-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1995. – № 49. – Ст. 4697.
4. Ленский Е.В. Корпоративный бизнес / Под ред. О.Н. Сосковца. – Мн.: Армита – Маркетинг, Менеджмент, 2001. – 480 с.
5. Куликов А., Родионов С., Скворцов С. Совершенна ли правовая база развития ФПГ ? // Российский экономический журнал. – 1997. – № 4. – С. 107-109.
6. Рудашевский В.Д. Правовое положение финансово-промышленных групп: возможности и ограничения // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 35-42.
7. Мезоэкономика: Учебное пособие / Под ред. проф. И.К. Ларионова. – М.: Издат. дом «Дашков и К°», 2001. – 444 с.
8. Гражданский кодекс Российской Федерации // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – № 32. – Ст. 3301.
9. Суворов А.В. Финансово-промышленные группы и стабилизация российской экономики // Финансы и кредит. – 1999. – № 2. – С. 13-19.
10. Лаптев В.В. Проблемы предпринимательской (хозяйственной) правосубъектности // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 13-21.
11. Лаптев В.В. Акционерное право. – М.: Юрид. фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. – 254 с.
12. Михайлов Н.И. Правовое моделирование создания и деятельности финансово-промышленных групп // Государство и право. – 2003. – № 7. – С. 19-27.
13. О ратификации Соглашения о создании и деятельности Межгосударственной финансово-промышленной группы «Гранит»: Закон Республики Беларусь от 17 мая 1997 года № 38-3 // Ведомости нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь. – 1997. – № 21. – Ст. 382-383.
14. World Investment Report 2001. Promoting Linkages. – New-York – Geneva: United Nations Conference on Trade and Development, 2001.
15. Корняков В. Государственно-корпоративное направление развитой экономики // Экономист. – 2000. – № 5. – С. 74-80.
16. Мовсисян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 1. – С. 54-59.
17. Мовсисян А., Огневцев С. Некоторые тенденции мировой экономики // Экономист. – 2000. – № 7. – С. 85-94.
18. Зименков Р., Романова Е. Инвестиционная активность американских ТНК как субъектов процесса глобализации // Российский экономический журнал. – 2004. – № 2. – С. 42-55.
19. Задыхайло Д.В. Инвестиционное право Украины: Сборник нормативно-правовых актов с комментариями. – Харьков: Эспада, 2002. – 752 с.

20. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
21. Учебно-методические рекомендации по изучению темы «Понятие хозяйственного права зарубежных стран» / Для студентов специальности 601 «Право»; Сост. А.А. Чувпило. – Донецк: ДонНУ, 1995. – 36 с.
22. Uniform Limited Partnership Act of 1916; Revised Uniform Limited Partnership Act of 1976 with 1986 amendments (from: Reuschlein G.H. and Gregory W.A. The Law of Agency and Partnership, 1990).
23. Model Business Corporation Act Revised Through 1994 (official text). Prentice Hall Law & Business, 1994.
24. Кулагин М.И. Предпринимательство и право: опыт Запада. – М.: Дело, 1992. – 144 с.
25. Джон Пеппер. Практическая энциклопедия международного налогового и финансового планирования. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 228 с.
26. Гончаров В.В. Новые прогрессивные формы организации в промышленности. – М.: МНИИПУ, 1998. – 176 с.
27. Japan Keiretsu System. – Wash., 1992. – P. 72-76, 83-87.
28. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Ділова Україна, 1996. – 352 с.
29. Кузьмин Р.И. Антимонопольное регулирование в хозяйственном праве Японии: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Донецк, 1997. – 181 с.
30. Цунэо Инако. Современное право Японии / Под ред. к.ю.н. В.Н. Еремина. – М.: Прогресс, 1981. – 269 с.
31. Торговый кодекс Японии: Пер. с англ. к.э.н. А.А. Лыхо; Под общ. ред. Тэцуо Сато, В.С. Позднякова. – М.: МИКАП, 1993. – 252 с.
32. Окумура Х. Корпоративный капитализм в Японии: Пер. с яп. / Науч. ред. и вступ. статья Я.А. Певзнера. – М.: Мысль, 1986. – 252 с.
33. Мировая экономика: Учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. И.П. Николаевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 575 с.
34. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. – М.: Юристъ, 2000. – 576 с.
35. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учебное пособие. – Х.: Эспада, 1999. – 480 с.
36. Основы немецкого торгового и хозяйственного права = Grundzüge des deutschen Handels- und Wirtschaftsrechts. – М.: БЕК, 1995. – 288 с.

Висновки

Розгляд законодавства деяких розвинутих в промисловому відношенні країн світу, що регламентує створення та діяльність ФПГ й їх аналогів, дозволив помітити деякі прогалини у законодавстві про промислово-фінансові групи. Так, законодавство Російської Федерації дозволило відзначити відсутність у Законі про ПФГ можливості ліквідації ПФГ у випадках вступу у законну силу рішення господарського суду про визнання недійсним договору про створення ПФГ (Генеральної угоди ПФГ), встановлення рішенням суду, що набуло законної сили, порушення законодавства України при створенні ПФГ, вступу у законну силу рішення відповідного суду про необхідність ліквідації ПФГ у зв'язку з порушенням господарського законодавства.

Досвід правового регулювання створення та діяльності промислово-фінансових та інших корпорацій США підтверджує необхідність спрощення порядку створення (реєстрації) ПФГ, а також надання їм відповідних пільг, обов'язкового створення у ПФГ фонду фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та інших цільових фондів.

Законодавство Японії й економічно розвинених країн Західної Європи незважаючи на відмінність у поняттях, які даються досліджуваному явищу, передбачає можливість існування великих, часто монополістичних об'єднань підприємств, фірм, компаній, корпорацій, товариств тощо. При цьому, немає такої жорсткої вимоги про необхідність обов'язкової участі в створюваних об'єднаннях саме промислових чи ще якихось підприємств, установ, організацій певного профілю діяльності та банків, а також заборони на участь у них суб'єктів господарювання, що представляють торговий, посередницький чи ще якийсь капітал, тобто за галузевою ознакою (це у повній мірі стосується й США). Західноєвропейські підприємці на сучасному етапі розвитку світової господарської системи намагаються створювати великі (часто транснаціональні) компанії, їм не обов'язково законодавчо прописувати та за допомогою вчених і практиків доводити необхідність тісної участі банків (їх об'єднань, часто в кількох країнах) у реалізації значних проектів з виготовлення продукції та успішної реалізації її на внутрішніх та зовнішніх ринках. Тому законодавство розвинених капіталістичних країн передбачає можливість створення великих об'єднань з відносинами координації або субординації, не акцентуючи уваги на галузевій приналежності учасників. Хоча у разі термінової необхідності держава може

надавати значні привілеї учасникам великого об'єднання у певних галузях господарства. Антимонопольно-конкурентне законодавство даних країн є доволі розвиненим, і серед іншого приділяє багато уваги захисту малого та середнього бізнесу. Проте, значна кількість правил та норм, що обмежують можливості великих корпорацій, містять виключення (у тому числі й у відношенні об'єднань промислового та фінансового капіталу). Уряди країн з розвинутою економікою, розуміючи роль та значення великих диверсифікованих компаній, зовсім не зацікавлені у їх послабленні, яке може накласти негативний відбиток на економічну, політичну та соціальну стабільність у країні (достатньо лише згадати внесок цих корпорацій у світову економіку та кількість зайнятих у них робітників). Таке ставлення наочно демонструється наданням пільг (у тому числі й податкових), дотацій та кредитів з боку держави при негативних для корпорацій змінах ринкової кон'юнктури. Зокрема у французькому та італійському законодавстві привертає увагу державна підтримка великих підприємств та господарських об'єднань у скрутні фінансові часи. Особливо повчальним як для України, так і для інших держав може бути роль держави як посередника і гаранта для обох сторін – боржника-корпорації і кредитора. При цьому держава не залишається осторонь від проблем великого об'єднання. Не лишаються без державної допомоги великі об'єднання і в країнах, де у законодавстві через певні причини прямо не проголошено можливості застосування до них особливого режиму. У цих випадках державна допомога реалізується через механізм суддівського розсуду чи, у разі необхідності, шляхом прямого втручання уряду чи інших органів виконавчої влади. Наприклад, ні у Великій Британії, ні у ФРН, ні у США закон прямо не передбачає пільг для великих підприємств (їх об'єднань), які знаходяться на межі фінансового краху. Проте, у ФРН у свій час за рахунок платників податків фінансувалося «оздоровлення» концерну «Крупп», а у Великій Британії уряд виділив на початку 70-х років значні субсидії готовим припинити своє існування компаніям «Роллс-Ройс» і «Харланд і Вольф»; в США один з трьох автомобілебудівних гігантів – концерн «Крайслер» потрапив до важкого фінансового стану і, якби не державна позика у 1,5 млрд. дол. на надзвичайно пільгових умовах, повинен був би об'явити про свою неплатоспроможність [24, с. 55-56].

Отже, на основі розгляду зарубіжного досвіду встановлено основні характерні риси правового регулювання створення і діяльності великих

об'єднань промислового і фінансового капіталу у країнах з розвинутою ринковою економікою:

I) незалежно від наявності статусу юридичної особи великі промислово-фінансові та інші об'єднання – ФПГ, «пов'язані підприємства», «системи компаній», «організації організацій», «товариства товариств», «товариства другого ступеню», «групи компаній» або просто «групи» володіють правосуб'єктністю, їм адресуються норми права, на них, як правило, покладається виконання певних завдань публічно-правового характеру;

II) діяльність великих суб'єктів господарювання стимулюється державою. Розвиток ринкової економіки регулюється шляхом здійснення програмування, індикативного планування, основним важелем якого є надання державних пільг корпораціям – виконавцям програм [28, с. 207-211]. Проте значні державні пільги надаються не лише ФПГ та іншим корпораціям, що є виконавцями програм, інструментом їх здійснення, але й усім іншим великим корпораціям, які мають стратегічне значення;

III) створення великих корпорацій, що будуть виконувати публічно-правові завдання, дозволяється у будь-якій організаційно-правовій формі об'єднання підприємств, передбаченій законодавством. Пріоритетом є спроможність нового суб'єкта господарювання досягти мети створення – реалізувати певну частину державної політики у конкретній галузі виробництва чи сфері господарської діяльності.

Аналогічні риси повинні бути притаманні й вітчизняній економіці. Зарубіжний досвід вказує на необхідність розвитку вітчизняного законодавства про ПФГ, підтримки ПФГ, що повинні стати інструментом виконання державних програм, а також інших стратегічно важливих підприємств та галузей виробництва. У межах цих основних рис, а також інших, притаманних деяким з економічно розвинених країн, можна спрямувати подальший розгляд і вдосконалення вітчизняного законодавства. Зокрема, викладене складає практичний інтерес у питаннях: 1) законодавчого встановлення можливості самостійного вибору учасниками ПФГ форми управління (координації) діяльності групи (рівноправної участі; основного та дочірніх товариств; перехресне «в усіх напрямках» володінням акціями), визначення у Законі про ПФГ можливості вільної передачі акцій між учасниками ПФГ; 2) дозволу банку, фінансово-кредитній установі хоча б у виключних випадках представляти інтереси групи, тобто бути її головною

компанією (у питаннях прирівняння поняття ПФГ та ФПГ); 3) державної підтримки великих ПФГ на різних стадіях їхньої діяльності, надання державних гарантій, пільгових кредитів, пріоритетної підтримки ПФГ, що здійснюють НДДКР; розроблення додаткових загальнодержавних пільг та пільг місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування учасникам ПФГ, які повинні мати галузеву-індивідуальний характер або спиратися на програмний цільовий підхід та надаватися на основі аналізу економічної обґрунтованості, взаємної вигідності для учасників групи й економічної та соціальної сфери держави; 4) скасування обмежень на участь у ПФГ будь-яких господарюючих суб'єктів усіх сфер господарства, а також обмежень їх кількості; 5) надання можливості потенційним учасникам групи подавати документи для створення ПФГ незалежно від розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ; 6) іншого характеру.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної і світової господарської системи ефективно протистояти негативному впливу ТНК і розвивати власне стратегічне виробництво можливо за допомогою створення великих промислово-фінансових корпорацій – ПФГ, головною метою діяльності яких є реалізація відповідних стратегічних соціально-економічних програм і які незалежно від наявності чи відсутності статусу юридичної особи володіють господарською компетенцією, встановленою законодавством та Генеральною угодою ПФГ, мають власну (господарську) правосуб'єктність, виступають як суб'єкти господарських правовідносин під власним іменем, є адресатами і виконавцями державних програм, в них у тому чи іншому ступені відбувається централізація майна та коштів, виробничо-господарських та управлінських функцій. На основі проведеного аналізу:

Правова природа Генеральної угоди ПФГ потребує урахування її кваліфікації як організаційного господарського договору, який укладається за участю господарських організацій та органів державної влади, містить елементи приватноправового та публічно-правового регулювання і направлений на створення суб'єкта господарювання та забезпечення організаційно оформленої спільної діяльності його учасників. З даного питання є розбіжності в окремих статтях ГК України, які детально проаналізовані у розділі. Українському законодавцю слід усунути неузгодженості між статтями 55, 118, 125 ГК України шляхом уточнення

поняття господарської організації у статті 55 ГК України шляхом доповнення після слів «а також інші юридичні особи» словами «або їх об'єднання».

Оскільки ПФГ є суб'єктом господарювання, об'єднанням підприємств без статусу юридичної особи. Приведення законодавства у відповідність до теорії господарського права та практики його застосування викликає необхідність уточнення поняття господарської організації шляхом визнання такою не лише юридичної особи, але й об'єднання юридичних осіб. Тому підпункт 1 пункту 2 статті 55 ГК України слід викласти наступним чином: «господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи або їх об'єднання, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані у встановленому законом порядку».

Поняття ПФГ як промислово-фінансового об'єднання підприємств особливого виду слід розглядати як таке, що створюється і діє на засадах партнерських відносин між державою та суб'єктами господарювання.

Виходячи з того, що ПФГ характеризується сукупністю ознак: ПФГ є об'єднанням підприємств; встановлення обов'язкових та можливих учасників ПФГ; зазначення спеціального порядку як створення, так і реорганізації та ліквідації ПФГ -, то визначення поняття повинно бути: «ПФГ – промислово-фінансове об'єднання підприємств особливого виду, яке створюється (реорганізується і ліквідується) в спеціальному порядку на засадах партнерських відносин між державою та суб'єктами господарювання з метою реалізації державних програм розвитку економіки».

Ефективне вирішення глобальних соціально-економічних проблем можливе шляхом державного регулювання ринкової економіки, одним із головних важелів якого є програмування, спрямоване, насамперед, на забезпечення структурної перебудови економіки, розвитку пріоритетних галузей виробництва, вирішення інших стратегічних завдань. ПФГ є одним з інструментів програмування, застосування можливостей якого сприятиме реалізації державних соціально-економічних програм. Створення ПФГ і виконання ними завдань діяльності має значну залежність від державного регулювання цих процесів. Теоретичні засади державного регулювання створення та діяльності ПФГ, повинні будуватися на основних принципах його правового забезпечення, серед яких слід виокремити:

1) застосування до ПФГ та їх учасників цільового програмного підходу при вирішенні питань про надання або зміну пільг ПФГ. Це означає, що пільги повинні адресуватися ПФГ й іншим суб'єктам господарювання, які виконують певну державну програму, з метою виконання цієї програми, повинні бути економічно обґрунтованими і відповідати важливості і складності виконання тієї чи іншої програми;

2) партнерський характер відносин між державою та ПФГ. Тобто зобов'язання груп виконувати державну програму (зобов'язання однієї сторони) повинні кореспондувати із зобов'язаннями держави (іншої сторони). При цьому взаємні зобов'язання мають бути збалансованими, в іншому разі знижується зацікавленість у партнерстві, що має місце зараз (недостатність пільг, що надаються ПФГ державою, не сприяє створенню ПФГ);

3) стимулювання діяльності ПФГ та її учасників лише в межах реалізації передбачених Генеральною угодою ПФГ програм. Підтримуватися повинна лише та частина діяльності головного підприємства та учасників ПФГ, яка спрямована на реалізацію відповідної державної програми. Пільговими податковими ставками повинна обкладатися лише кінцева продукція ПФГ, а не вся продукція головного підприємства та учасників ПФГ; пільговими митними тарифами та податковими ставками повинно обкладатися лише те обладнання, оснащення та інші основні чи оборотні фонди, що ввозяться з-за кордону для виконання відповідної програми тощо;

4) адресування пільг, необхідних для виконання відповідних програм учасникам ПФГ або групі в цілому як самостійному суб'єкту господарювання. Ця засада означає, що у межах запропонованого цільового програмного підходу доцільним є передбачення у законодавстві можливості ПФГ як самостійного суб'єкта господарювання, на якого покладається виконання програм, поряд з її учасниками отримувати пільги під виконання відповідної програми;

5) надання пільг має сполучатися зі встановленням заходів попередження зловживань з боку суб'єктів господарювання (окремого обліку ввезених із застосуванням митних пільг обладнання та оснащення і звіту про його цільове використання тощо) та відповідальності у разі порушень. Зокрема, розробка норм законодавства про надання тих чи інших пільг повинна передбачати також заходи попередження зловживань з боку суб'єктів господарювання, яким вони будуть адресовані. Так, надання пільг

щодо ввезення в Україну обладнання чи оснащення доцільно сполучати із зобов'язанням окремого обліку даного обладнання та оснащення і звіту про його цільове використання. Крім цього, у законодавстві необхідно передбачити, що у випадку нецільового використання відповідних основних фондів чи інших зловживань ПФГ суми, отримані чи заощаджені ними внаслідок користування пільгами, підлягають поверненню до бюджету.

З урахуванням цих принципів до ПФГ та їх учасників повинні застосовуватися засоби державного регулювання господарської діяльності, передбачені статтею 12 ГК України.

Пропозиції до проекту Закону „Про промислово-фінансові групи”.

Як вже зазначалося, на розгляд Верховної Ради України Кабінетом Міністрів подано проект Закону України “Про промислово-фінансові групи”, положення якого, зрозуміло, не повинні розходитися з нормами Цивільного та Господарського кодексів. На жаль, такі розходження помітні вже з ст. 1 Проекту, що називається “Визначення термінів”.

В цій статті, крім української і транснаціональної ПФГ, названа ще і міждержавна ПФГ, під якою розуміється транснаціональна ПФГ, що створюється на підставі міжнародного договору України. Подібного виду ПФГ ст. 125 ГК “Промислово-фінансові групи” не називає, як і не надає підприємствам права створювати інші, ніж вказані в ст. 125 ГК, види ПФГ.

Більше того, в подальшому міждержавна ПФГ згадується в Проекті лише один раз: в ч. 6 ст. 3 встановлено, що особливості створення міждержавної ПФГ визначаються відповідним міжнародним договором України.

На нашу думку, міждержавна ПФГ не є окремим видом ПФГ. Це транснаціональна ПФГ, порядок створення якої має регулюватися законом про ПФГ, з урахуванням особливостей, встановлених договором. А тому з метою приведення Проекту у відповідність до Господарського кодексу з ст. 1 Проекту слід вилучити слова “міждержавна ПФГ - транснаціональна ПФГ, що створюється на підставі міжнародного договору України”, а ч. 6 ст. 3 Проекту викласти в наступній редакції:

“Особливості створення транснаціональної ПФГ, що створюється на підставі міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, визначаються цим договором”.

2. В цій же ст. 1 Проекту дається визначення понять “кінцева продукція ПФГ” і “проміжна продукція ПФГ” до яких включено, зокрема науково-

технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності.

З редакції цих дефініцій випливає, що науково-технічна документація є одним із об'єктів права інтелектуальної власності. Проте ні Цивільному кодексу, ні Господарському кодексу України такий вид об'єктів права інтелектуальної власності не відомий, як не відомий він і Закону України від 23 грудня 1993 р. (в ред. Закону України від 11 липня 2001 р.) “Про авторське право і суміжні права”¹⁵. Отже і це положення Проекту слід привести у відповідність до норм ЦК та ГК, виключивши з останніх двох абзаців ст. 1 слова “науково-технічна документація та інші”.

3. В ч. 5 ст. 2 Проекту встановлено, що головне підприємство відповідає за зобов'язаннями ПФГ. Подібне положення уявляється недоречним, оскільки ПФГ, як встановлено в ч. 1 цієї ж статті, не має статусу юридичної особи, а отже не може бути суб'єктом зобов'язальних (в тому числі договірних) відносин.

Отже, на нашу думку, перше речення ч. 5 ст. 2 Проекту можна було б викласти наступним чином: “Головне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями”.

4. Зі змісту ч. 3 ст. 3 Проекту незрозуміло, про який дозвіл Антимонопольного комітету йдеться, тому пропонується слова “дозвіл Антимонопольного комітету” замінити словами “дозвіл Антимонопольного комітету на концентрацію суб'єктів господарювання”. Така редакція відповідатиме ч. 2 ст. 40 ГК, а також положенням Розділу VI Закону України від 11 січня 2001 р. “Про захист економічної конкуренції”¹⁶, що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення норми, що аналізується.

5. З переліку органів, що надають висновок про доцільність створення ПФГ, на нашу думку, слід виключити Фонд державного майна України, до компетенції якого надання подібних висновків не входить. Відповідно до чинного законодавства¹⁷ на Фонд державного майна покладено функції державного органу приватизації, орендодавця державного майна і органу, уповноваженого здійснювати управління корпоративними правами держави.

6. З ст. 3 Проекту доцільно виключити ч. 8, як таку, що містить декларативні положення, не підкріплені будь-якими санкціями у разі

¹⁵ Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 43. – Ст. 214.

¹⁶ Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

¹⁷ Див.: Закон України від 4 березня 1992 р. (в ред. Закону України від 19 лютого 1997 р.) “Про приватизацію державного майна” /Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 17. – Ст. 122; Тимчасове положення про Фонд державного майна України. Затверджено постановою Верховної Ради України від 7 липня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 39. – Ст. – 581.

ненадання підтримки центральними органами державної виконавчої влади.

7. Не можна погодитися з положенням ч. 5 ст. 4 Проекту, згідно з яким аудиторські фірми здійснюють державний контроль за провадженням фінансово-господарської діяльності ПФГ.

Відповідно до ч. 1 ст. 363 ГК аудит – це перевірка бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності законодавству та встановленим нормативам. Подібне визначення аудиту – як перевірки, а не форми державного контролю – містить і Закон України від 22 квітня 1993 р. “Про аудиторську діяльність”¹⁸.

Якщо ж законодавець мав на увазі обов'язковість проведення аудиту щодо ПФГ, то це положення редакційно слід було б викласти відповідним чином (наприклад, як це зроблено у ст. 10 Закону “Про аудиторську діяльність”).

8. В Проекті слід було б закріпити право ініціатора (ініціаторів) створення ПФГ оскаржити в судовому порядку відмову Кабінету Міністрів у створенні ПФГ, для чого внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 3 Проекту.

Підбиваючи підсумок дослідженню деяких аспектів організації та діяльності ПФГ та враховуючи викладені міркування та зауваження щодо змісту Проекту, вважаємо за доцільне:

а) викласти абзац 2 ст. 1 Проекту в наступній редакції:

“промислово-фінансова група (далі – ПФГ) – об'єднання підприємств, установ та організацій, яке утворюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою технологічної та економічної інтеграції для реалізації інвестиційних проектів і програм та виробництва кінцевої продукції”;

б) доповнити Проект статтею наступного змісту:

“Стаття ... Завдання ПФГ

Завданням ПФГ є посилення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів, робіт та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць”;

в) доповнити Проект статтею наступного змісту:

“Стаття... Законодавство України про ПФГ

Законодавство України про ПФГ складається з Господарського кодексу

¹⁸ Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 23. – Ст. 243.

України, цього Закону та інших нормативно-правових актів про ПФГ.”

Реалізація запропонованих змін та доповнень до проекту Закону України “Про промислово-фінансові групи”, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню правового регулювання їх організації і діяльності.

Перелік умовних скорочень

АКБ	- акціонерний комерційний банк
АМК України	- Антимонопольний комітет України
АРК	- Автономна республіка Крим
ВАТ	- відкрите акціонерне товариство
ВВП	- валовий внутрішній продукт
ВР України	- Верховна рада України
Генеральна угода	Генеральна угода про спільну (сумісну)
ПФГ	- діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ
ГК України	- Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року
ДАК	- державна акціонерна компанія
ДПА	- державна податкова адміністрація
Закон про ПФГ	Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року № 437/95ВР
Закон РФ про ФПГ	Федеральний закон Російської Федерації «Про фінансово-промислові групи» від 30 листопада 1995 року № 190ФЗ
КМУ	- Кабінет Міністрів України
МПФГ	- міждержавна промислово-фінансова група
НБУ	- Національний банк України
НДІ	- науково-дослідний інститут
НДДКР	- науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НПА	- нормативно-правовий акт
НТП	- науково-технічний прогрес
ПДВ	- податок на додану вартість
Положення про ПФГ	Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово- фінансових груп, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 781
ПФГ	- промислово-фінансова група
РАТ	- російське акціонерне товариство
СЄЗ	- спеціальна економічна зона
ТНК	- транснаціональна корпорація
ТПР	- територія пріоритетного розвитку
ТПФГ	- транснаціональна промислово-фінансова група
ФДМ	- Фонд державного майна
ФПГ	- фінансово-промислова група
ЦК РФ	- Цивільний кодекс Російської Федерації
ЦК України	- Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року
ЦК ФПГ	- центральна компанія ФПГ

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про промислово-фінансові групи в Україні

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 23, ст. 88)

(Вводиться в дію Постановою ВР

№ 438/95-ВР від 21.11.95, ВВР, 1996, № 23, ст. 89)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 762-IV (762-15) від 15.05.2003, ВВР, 2003, № 30, ст.247

№ 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003, ВВР, 2004, № 13, ст.181)

Цей Закон визначає порядок створення, реорганізації та ліквідації промислово-фінансових груп в Україні, транснаціональних промислово-фінансових груп, а також фінансово-економічні умови їх діяльності.

Стаття 1. Визначення термінів

Терміни, що вживаються в цьому Законі, мають таке значення:

1. Промислово-фінансова група (ПФГ) - об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції.

2. Головне підприємство ПФГ - підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами. Головне підприємство ПФГ втрачає право на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України.

3. Учасник ПФГ - підприємство, банк або інша наукова чи проектна установа, організація, створені згідно з законодавством України, або іноземна юридична особа, що входить до складу ПФГ, виробляє проміжну продукцію ПФГ або надає банківські та інші послуги учасникам і головному підприємству ПФГ і має на меті отримання прибутку.

4. Кінцева продукція ПФГ - продукція, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, з метою виробництва якої створюється ПФГ.

5. Проміжна продукція ПФГ - продукція, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, яка виробляється учасником ПФГ, використовується для виробництва кінцевої продукції ПФГ і реалізується виключно іншому учаснику або головному підприємству ПФГ. При реалізації такої продукції за межами ПФГ ця продукція проміжною не вважається.

6. Президент ПФГ - керівник головного підприємства ПФГ.

7. Транснаціональна ПФГ - ПФГ, до складу учасників якої входять українські та іноземні юридичні особи.

8. Внутрішня ціна ПФГ - ціна, за якою реалізується проміжна продукція ПФГ.

9. Ініціатори створення ПФГ - підприємства, наукові і проектні установи, банки, інші установи та організації всіх форм власності, які мають на меті отримання прибутку і відповідно до цього Закону, Цивільного кодексу України та інших актів законодавства уклали Генеральну угоду про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

10. Уповноважена особа (особи) ініціаторів створення ПФГ - фізична особа (особи), яка має у встановленому порядку оформлене доручення ініціаторів представляти в Кабінеті Міністрів України проект створення ПФГ.

11. Реорганізація ПФГ - зміна головного підприємства ПФГ, перезатвердження переліку кінцевої продукції ПФГ та (або) перезатвердження складу учасників ПФГ, що потребує внесення змін до Генеральної угоди.

Стаття 2. Головне підприємство та учасники ПФГ

1. Головне підприємство та учасники ПФГ зберігають статус юридичної особи, а також незалежність у здійсненні виробничої, господарської і фінансової діяльності відповідно до цього Закону та укладеної Генеральної угоди про сумісну діяльність.

ПФГ та головне підприємство і учасники ПФГ створюються та діють з дотриманням вимог законодавства України, в тому числі і законодавства про захист економічної конкуренції. (Абзац другий частини першої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1294-IV (1294-15) від 20.11.2003)

У складі ПФГ може бути тільки одне головне підприємство.

2. ПФГ не має статусу юридичної особи. Право діяти від імені ПФГ має виключно головне підприємство ПФГ.

3. Головне підприємство та учасники ПФГ укладають Генеральну угоду про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ, яка підлягає затвердженню постановою Кабінету Міністрів України.

Генеральна угода про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ включає:

назву ПФГ;

перелік затверджених у встановленому законодавством порядку державних програм, з метою реалізації яких створюється ПФГ;

визначення головного підприємства ПФГ;

кандидатуру президента ПФГ, його права та обов'язки, порядок звільнення з посади;

перелік учасників ПФГ;

перелік кінцевої продукції ПФГ;

термін дії угоди;

інші умови, передбачені законодавством, та ті, які визнають необхідними ініціатори створення ПФГ.

Угода набирає чинності з дня прийняття Кабінетом Міністрів України постанови про створення (реєстрацію) ПФГ.

4. Головне підприємство або учасник ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями держави. Держава не несе відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства або учасника ПФГ.

5. Головне підприємство ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ, учасники ПФГ не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено двосторонніми договорами, гарантіями, Генеральною угодою.

6. Підприємство, установа, організація можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ.

У складі ПФГ може бути тільки один банк.

7. Головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа.

Створення ПФГ забороняється у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, транспортних послуг.

8. Взаємні зобов'язання головного підприємства ПФГ і учасників ПФГ щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ, а також взаємні зобов'язання учасників ПФГ щодо виробництва проміжної продукції ПФГ оформляються Генеральною угодою про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ і двосторонніми угодами про поставки проміжної продукції (або надання відповідних послуг). Цими угодами визначається взаємна відповідальність сторін за порушення зобов'язань. Спори, які можуть виникати між сторонами, вирішуються господарським судом у встановленому законодавством порядку. (Частина восьма статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 762-IV (762-15) від 15.05.2003)

Стаття 3. Порядок створення ПФГ

1. Рішення про створення (реєстрацію) об'єднання та надання йому статусу ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, затверджених законами або постановами Верховної Ради України, та оформляється постановою.

2. Питання про створення ПФГ порушує перед Кабінетом Міністрів України уповноважена особа (особи) ініціаторів створення ПФГ, яка подає на ім'я Прем'єр-міністра України такі документи:

доручення ініціаторів створення ПФГ на право уповноваженої особи представляти в Кабінеті Міністрів України проект створення ПФГ;

Генеральну угоду про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ, підписану всіма ініціаторами створення ПФГ;

техніко-економічний проект обґрунтування створення ПФГ;

висновки відповідного галузевого міністерства чи відомства України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України щодо доцільності створення ПФГ, стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди;

документ про перерахування до Державного бюджету України державного мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду Кабінетом Міністрів України однієї тисячі розмірів установленого чинним законодавством неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

3. Кабінет Міністрів України приймає до розгляду проекти створення ПФГ за умови, що розрахунковий обсяг реалізації кінцевої продукції ПФГ буде еквівалентним сумі сто мільйонів доларів США за рік починаючи з другого року після створення ПФГ. Цей строк може бути продовжено окремою постановою Кабінету Міністрів України в разі створення ПФГ для виробництва новоосвоєваних видів кінцевої продукції та з довгостроковим циклом виробництва.

4. Кабінет Міністрів України зобов'язаний розглянути проект створення ПФГ і прийняти рішення про створення (реєстрацію) ПФГ, яке оформляється постановою Кабінету Міністрів України, або про відмову в створенні (реєстрації) ПФГ, яке оформляється протокольним рішенням Кабінету Міністрів України, у тримісячний термін - у разі розгляду проекту з участю українських головного підприємства та учасників ПФГ;

у шестимісячний термін - у разі розгляду проекту транснаціональної ПФГ.

У разі неприйняття Кабінетом Міністрів України у встановлені терміни рішення стосовно проекту про створення (реєстрацію) ПФГ відповідні посадові особи Кабінету Міністрів України несуть дисциплінарну відповідальність. Одночасно уповноважена особа ініціаторів створення ПФГ має право зняти проект створення ПФГ з розгляду. Сплачене державне мито підлягає поверненню у безспірному порядку згідно з виконавчим написом, вчиненим у державній нотаріальній конторі.

5. Постановою Кабінету Міністрів України про створення (реєстрацію) ПФГ повинні бути затверджені:

Генеральна угода про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

назва ПФГ;

перелік, затверджений у встановленому законодавством порядку, державних програм, з метою реалізації яких створюється ПФГ;

головне підприємство ПФГ;

президент ПФГ;

вичерпний перелік учасників ПФГ;

вичерпний перелік найменувань кінцевої продукції ПФГ;

термін, на який створюється ПФГ і який не може перевищувати терміну реалізації відповідної державної програми;

інші умови відповідно до повноважень Кабінету Міністрів України в межах чинного законодавства.

6. Рішення про створення (реєстрацію) транснаціональної ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України лише за умови попереднього укладення міждержавного договору, що підлягає ратифікації Верховною

Радою України. Міждержавним договором про створення ПФГ повинні бути затверджені:

Генеральна угода про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

назва ПФГ;

головне підприємство ПФГ;

вичерпний перелік учасників ПФГ;

вичерпний перелік кінцевої продукції ПФГ;

термін, на який створюється ПФГ;

умови оподаткування головного підприємства та учасників ПФГ відповідно до законів України, гарантії від зміни податкового законодавства;

умови перетинання митного кордону для проміжної продукції ПФГ і гарантії від їх зміни.

7. Найменування ПФГ повинно містити словосполучення "промислово-фінансова група (ПФГ)".

Вживання словосполучення "промислово-фінансова група (ПФГ)" у назвах суб'єктів підприємницької діяльності, що реєструються не за нормами цього Закону, не дозволяється.

8. Порядок створення (реєстрації), реорганізації, ліквідації ПФГ встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 4. Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ

1. Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним законодавством України.

2. Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту проміжної продукції.

3. Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування проміжної продукції.

4. На банки - учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені частиною четвертою статті 3 Закону України "Про банки і банківську діяльність" (872-12), у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ.

Набуті банками корпоративні права власності та інші майнові права в цих випадках зберігаються за банками після реорганізації або ліквідації ПФГ.

5. Використання головним підприємством або учасником ПФГ пільг, наданих цією статтею, не для виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ є ухиленням від оподаткування і тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством, а також є підставою для ліквідації ПФГ або виключення учасника ПФГ із складу ПФГ.

Стаття 5. Облік і звітність щодо кінцевої та проміжної продукції ПФГ

1. Головне підприємство та учасники ПФГ здійснюють окремий бухгалтерський облік і ведуть статистичну звітність щодо виробництва і реалізації кінцевої та проміжної продукції ПФГ згідно із законодавством України.

2. Внутрішні ціни ПФГ не можуть бути нижчими від собівартості продукції.

3. Державне регулювання цін на кінцеву продукцію ПФГ проводиться згідно з чинним законодавством України.

Державне регулювання цін на проміжну продукцію ПФГ не застосовується.

4. Реалізація проміжної та кінцевої продукції ПФГ шляхом бартерних операцій забороняється.

5. Банк - учасник ПФГ має право проводити клірингові заліки заборгованості платежів за проміжну продукцію між головним підприємством і учасниками ПФГ, а також між учасниками ПФГ.

6. Контроль та перевірку діяльності ПФГ здійснюють у межах своєї компетенції Кабінет Міністрів України, органи державної податкової інспекції, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, інші державні органи, а також аудиторські організації.

Стаття 6. Реорганізація ПФГ

1. Виключення (вихід) головного підприємства або учасника ПФГ із складу ПФГ здійснюється шляхом прийняття постанови Кабінетом Міністрів України. Виключення (вихід) із складу ПФГ головного підприємства ПФГ тягне за собою реорганізацію ПФГ та її нову реєстрацію відповідно до статті 3 цього Закону.

На період реорганізації ПФГ у зв'язку з виключенням (виходом) із складу ПФГ головного підприємства ПФГ учасники ПФГ втрачають право на пільги, передбачені статтею 4 цього Закону.

У разі реорганізації державне мито за прийняття проекту реорганізації ПФГ до розгляду Кабінетом Міністрів України не сплачується.

2. Реорганізацію ПФГ шляхом виключення (виходу) головного підприємства або учасника ПФГ із складу ПФГ Кабінет Міністрів України може здійснювати у таких випадках:

за поданням Головної державної податкової інспекції України в разі більш як дворазового порушення норм статей 4 і 5 цього Закону;

припинення постановою або законом, прийнятими Верховною Радою України, виконання державної програми, з метою реалізації якої відповідно до статті 3 цього Закону була створена ПФГ;

у зв'язку з неефективною реалізацією ПФГ відповідних державних програм.

Стаття 7. Ліквідація ПФГ

Ліквідація ПФГ здійснюється шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України у випадках:

у зв'язку з закінченням затвердженого терміну її діяльності;

у зв'язку з неможливістю реорганізації ПФГ у випадках, передбачених статтею 6 цього Закону;

за ініціативою учасників ПФГ.

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 21 листопада 1995 року

№ 437/95-ВР

**Проект Кабінету Міністрів України
Закон України**

Про промислово-фінансові групи

Цей Закон визначає правові засади створення, реорганізації та ліквідації українських і транснаціональних промислово-фінансових груп.

Стаття 1. Визначення термінів

Для цілей цього Закону терміни вживаються у такому значенні:

промислово-фінансова група (далі — ПФГ) — об'єднання підприємств, установ та організацій, яке утворюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних проектів і програм, спрямованих на посилення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць;

українська ПФГ — ПФГ, до складу якої входять українські юридичні особи;

транснаціональна ПФГ — ПФГ, до складу якої входять українські та іноземні юридичні особи;

міждержавна ПФГ — транснаціональна ПФГ, що створюється на підставі міжнародного договору України;

учасник ПФГ — українське або іноземне підприємство, установа, організація, що входить до складу ПФГ, виробляє проміжну продукцію, надає фінансові та інші послуги учасникам і головному підприємству ПФГ;

головне підприємство ПФГ — створене або визначене учасниками ПФГ українське підприємство, яке виробляє кінцеву продукцію і є офіційним представником ПФГ;

кінцева продукція ПФГ — продукція, у тому числі науково-технічна документація та інші об'єкти права Інтелектуальної власності, з метою виробництва якої створюється ПФГ;

проміжна продукція ПФГ — продукція, у тому числі науково-технічна документація та інші об'єкти права інтелектуальної власності, що виробляється учасником ПФГ, використовується для виробництва кінцевої продукції ПФГ і реалізується виключно учаснику або головному підприємству ПФГ.

Стаття 2. Головне підприємство та учасники ПФГ

1. ПФГ не має статусу юридичної особи.

2. Підприємство, установа, організація може бути учасником або головним підприємством лише однієї ПФГ.

3. Головне підприємство та учасники ПФГ зберігають статус юридичної особи і є незалежними у провадженні виробничої, господарської та фінансової діяльності, якщо інше не передбачено Генеральною угодою про діяльність ПФГ (далі — Генеральна угода).

4. Головне підприємство або учасник ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства або учасника ПФГ.

5. Головне підприємство ПФГ відповідає за зобов'язаннями ПФГ.

Головне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ, а учасники не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено договорами або Генеральною угодою.

6. Головним підприємством ПФГ не може бути банк, інша кредитна установа.

7. ПФГ не може створюватися у сфері торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, транспортних послуг.

8. Спори, що виникають між головним підприємством та учасниками ПФГ чи між учасниками ПФГ, розв'язуються відповідно до законодавства України.

Стаття 3. Створення ПФГ

1. ПФГ створюється за рішенням Кабінету Міністрів України, яке є підставою для реєстрації ПФГ.

Реєстрація ПФГ та видача відповідного свідоцтва здійснюється Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

2. Документи для створення ПФГ на розгляд Кабінету Міністрів України подає особа, уповноважена на це підприємствами, установами, організаціями, які виступили з Ініціативою щодо створення ПФГ та уклали Генеральну угоду.

Уповноважена особа представляє інтереси зазначених підприємств, установ, організацій у Кабінеті Міністрів України на підставі довіреності.

3. Для створення ПФГ Кабінетові Міністрів України подаються такі документи:

довіреність уповноваженої особи на право представляти в Кабінеті Міністрів України інтереси підприємств, установ, організацій, які виступили з Ініціативою щодо створення ПФГ та уклали Генеральну угоду;

Генеральна угода:

нотаріально посвідчені копії установчих документів та свідоцтв про державну реєстрацію українських підприємств, які Ініціюють створення та мають на меті увійти до складу ПФГ;

нотаріально посвідчені копії установчих документів іноземних підприємств, які ініціюють створення та мають на меті увійти до складу транснаціональних ПФГ;

техніко-економічне обґрунтування створення ПФГ; дозвіл Антимонопольного комітету України;

висновок центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Фонду державного майна України, Міністерства фінансів України про доцільність створення ПФГ, а також стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди;

документ про перерахування до Державного бюджету України державного мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду Кабінетом Міністрів України.

4. Кабінет Міністрів України розглядає документи і приймає рішення про створення ПФГ або про відмову в такому створенні: у тримісячний строк — щодо створення української ПФГ, у шестимісячний строк — щодо створення транснаціональної ПФГ.

Відмова у створенні ПФГ оформляється протокольним рішенням Кабінету Міністрів України.

Підставою для відмови у створенні ПФГ може бути:

висновок центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Фонду державного майна України, Міністерства фінансів України щодо недоцільності створення ПФГ;

відсутність дозволу Антимонопольного комітету України; невідповідність поданих документів вимогам цього Закону.

5. Рішенням Кабінету Міністрів України призначається президент та затверджується Генеральна угода ПФГ.

У Генеральній угоді зазначається:

назва ПФГ;

головне підприємство ПФГ, його місцезнаходження та повноваження;

порядок призначення і звільнення з посади президента ПФГ, його права та обов'язки;

перелік учасників ПФГ;

перелік кінцевої продукції ПФГ;

строк дії Генеральної угоди;

права та взаємні зобов'язання учасників ПФГ;

інші умови діяльності ПФГ.

6. Особливості створення міждержавної ПФГ визначаються відповідним міжнародним договором України.

7'. Порядок створення, реорганізації, ліквідації, а також реєстрації ПФГ встановлюється Кабінетом Міністрів України.

8. Центральні органи виконавчої влади надають підтримку в питаннях створення ПФГ підприємствам, установам, організаціям, які належать до сфери їх управління, якщо вони виступили з ініціативою щодо створення ПФГ.

Стаття 4. Облік, звітність та оподаткування ПФГ

1. Учасники ПФГ ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність відповідно до законодавства.

2. Головне підприємство ПФГ складає консолідований фінансовий звіт.

3. Оподаткування головного підприємства та українських учасників ПФГ здійснюється відповідно до законодавства України.

4. Реалізація проміжної і кінцевої продукції ПФГ шляхом бартерних

операцій забороняється.

5. Державний контроль за провадженням фінансово-господарської діяльності ПФГ здійснюють органи виконавчої влади, уповноважені здійснювати контроль за такою діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності, та аудиторські фірми відповідно до законодавства України.

Стаття 5. Реорганізація ПФГ

1. Реорганізація ПФГ здійснюється шляхом виходу з її складу головного підприємства чи учасника ПФГ або включення до її складу нового учасника ПФГ.

2. Рішення про реорганізацію ПФГ приймається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6. Ліквідація ПФГ

Ліквідація ПФГ здійснюється у разі: закінчення строку дії Генеральної угоди;

неможливості подальшого функціонування ПФГ внаслідок виходу з її складу головного підприємства чи учасника ПФГ або виявлення Ініціативи учасниками ПФГ (за рішенням Кабінету Міністрів України).

Стаття 7. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Визнати таким, що втратив чинність, Закон України "Про промислово-фінансові групи в Україні" (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 23, ст. 88; 2003 р., № 30, ст. 247; 2004 р., № 13, ст. 181).

3. Частина другу статті 125 Господарського кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 18 - 22, ст. 144) викласти у такій редакції:

"2. Промислово-фінансова група є об'єднанням підприємств, установ та організацій, яке утворюється відповідно до закону за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою технологічної або економічної Інтеграції для реалізації інвестиційних проектів і програм, спрямованих на посилення конкурентоспроможності і розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць".

**Проект Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва АПрН України
ЗАКОН УКРАЇНИ**

**Про внесення змін до Закону України
«Про промислово-фінансові групи в Україні»
і до деяких інших законодавчих актів України**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні», наступні зміни і доповнення.

1. Пункт 1 статті 1 викласти у редакції:

«1. Промислово-фінансова група (ПФГ) – об'єднання підприємств, до якого входять промислове підприємство (сільськогосподарське підприємство або підприємство транспорту чи зв'язку) і банк чи фінансово-кредитна установа, можуть входити наукові і проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в спеціальному порядку і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, транспорту, зв'язку і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами».

2. У пунктах 2, 3, 5, 6, 11 статті 1, у назві статті 2, у пунктах 1-8 статті 2, у пунктах 5, 6 статті 3, у назві статті 4, у пунктах 2, 3, 5 статті 4, у пунктах 1, 5 статті 5, у пунктах 1, 2 статті 6 термін «головне підприємство ПФГ» в усіх відмінках замінити на термін «головна господарська організація ПФГ» у відповідних відмінках.

3. Пункт 2 статті 1 викласти у редакції:

«2. Головна господарська організація ПФГ – банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами».

4. У пункті 9 статті 1 після слів «відповідно до цього Закону» додати:

«Господарського кодексу України та».

5. Пункт 2 статті 2 викласти у редакції:

«2. ПФГ може не мати статусу юридичної особи. У цьому випадку право діяти від імені ПФГ має виключно головна господарська організація ПФГ».

6. Частину другу пункту 6 статті 2 викласти у редакції:

«У виключних випадках за рішенням Кабінету Міністрів України банк може брати участь у двох чи більше ПФГ, якщо така участь не зашкодить реалізації мети створення цих ПФГ».

7. У частині першій пункту 7 статті 2 виключити слова:

«банк, фінансово-кредитна установа, транспортне підприємство».

8. У частині другій пункту 7 статті 2 виключити слова:

«транспортних послуг».

9. Після статті 3 додати статтю 4 зі зміною нумерації наступних статей зі змістом:

«Стаття 4. Управління ПФГ

1. Управління ПФГ здійснюють загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, головна господарська організація ПФГ в особі її органу управління поточною діяльністю і президент ПФГ.

2. Вищим органом управління ПФГ є загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ.

Компетенція загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ включає:

розгляд заяв про прийняття до складу ПФГ інших господарюючих суб'єктів і вихід окремих учасників зі складу ПФГ і направлення прийнятого рішення на затвердження до Кабінету Міністрів України;

визначення основних напрямів діяльності ПФГ, затвердження планів і звітів щодо їх виконання;

затвердження річних результатів діяльності ПФГ;

визначення організаційної структури апарату ПФГ, порядку, розміру і джерел його фінансування;

прийняття рішення про виділення коштів із резервного фонду ПФГ і фонду фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) головній господарській організації та/або учасникам ПФГ;

встановлення порядку розподілу прибутку, строків і порядку виплати учасникам ПФГ частини прибутку;

визначення порядку покриття збитків, затвердження внутрішніх документів ПФГ і визначення умов оплати праці посадових осіб ПФГ;

розгляд інших питань діяльності ПФГ і прийняття рішень відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ приймаються більшістю голосів. Президент ПФГ має право вирішального голосу. Загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються не рідше одного разу на рік. Позачергові загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються для вирішення важливих питань, що виникають у процесі діяльності ПФГ, президентом ПФГ або керівником підприємства – учасника ПФГ. З метою нагляду за діяльністю органу управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ і своєчасного інформування керівника підприємства – учасника ПФГ про необхідність скликання загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ у головній господарській організації ПФГ діє постійний уповноважений представник учасника ПФГ (спостерігач).

Рішення, ухвалені на загальних зборах уповноважених представників учасників ПФГ, є обов'язковим для всіх учасників ПФГ.

3. Обов'язки головної господарської організації ПФГ щодо управління поточною діяльністю ПФГ виконує її орган управління поточною діяльністю,

який може бути колегіальним (який очолює президент ПФГ) або одноособовим (президент ПФГ). У разі, якщо орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ є колегіальним, компетенція з управління поточною діяльністю ПФГ розподіляється наступним чином.

Президент ПФГ має право:

діяти від імені ПФГ, представляє її інтереси в Україні та за її межами;
розпоряджатися майном та коштами ПФГ відповідно до діючого законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

укладати господарські та інші договори відповідно до діючого законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

відкривати рахунки у банках;

у межах своєї компетенції видавати накази, розпорядження, давати учасникам ПФГ обов'язкові до виконання вказівки;

вирішувати інші питання, передбачені Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ вирішує інші питання щодо управління поточною діяльністю ПФГ.

Обов'язки органа управління головної господарської організації ПФГ та/або президента ПФГ:

здійснювати організацію виробничо-господарської та іншої діяльності ПФГ, забезпечення виконання завдань, передбачених Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

виконувати рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ;

організовувати впровадження у виробництво нової техніки та сучасних технологій;

організовувати виконання виробничих програм, договірних та інших зобов'язань ПФГ;

організовувати матеріально-технічне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати реалізацію (збут) кінцевої продукції ПФГ;

налагоджувати юридичне, економічне, бухгалтерське та інформаційне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати впровадження нових прогресивних форм і методів господарювання, створення організаційних та економічних умов для високопродуктивної праці в ПФГ;

організовувати виконання екологічних програм;

виконувати інші обов'язки з організації діяльності ПФГ, якщо це передбачено діючим законодавством і Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ»

10. З пункту 2 статті 3 виключити абзац 5 зі змістом:

«висновки відповідного галузевого міністерства чи відомства України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України щодо доцільності створення ПФГ, стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди».

11. Виключити пункт 3 статті 3 з наступною зміною нумерації пунктів.

12. Пункт 4 статті 3 викласти під номером 3, частину першу викласти у редакції:

«3. Кабінет Міністрів України зобов'язаний розглянути проект створення ПФГ і прийняти рішення про створення (рестрацію) ПФГ, яке оформляється постановою Кабінету Міністрів України, або про відмову в створенні (реєстрації) ПФГ, яке оформляється протокольним рішенням Кабінету Міністрів України:

у двомісячний термін – у разі розгляду проекту з участю українських головної господарської організації та учасників ПФГ; при необхідності додаткових даних термін створення ПФГ може бути продовжено на один місяць;

у тримісячний термін – у разі розгляду проекту транснаціональної ПФГ».

13. Назву статті 4 викласти під номером 5 у редакції:

«Стаття 5. Пільги, що надаються ПФГ».

14. Пункт 1 статті 4 викласти у редакції:

«Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним податковим законодавством, якщо інше не передбачене цим Законом та іншими спеціальними законами України».

15. Виключити пункт 4 статті 4 з наступною зміною нумерації пунктів.

16. До статті 4 після пункту 3 додати пункти 4-8 зі зміною наступної нумерації пунктів:

«4. Головна господарська організація та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту кінцевої продукції ПФГ.

5. ПФГ, головна господарська організація ПФГ звільняється від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них, необхідних головній господарській організації та учасникам ПФГ для виконання державної програми. ПФГ, головна господарська організація та учасники ПФГ зобов'язані використовувати ввезені з метою виконання державної програми з використанням встановлених пільг матеріали, сировину, устаткування, обладнання, комплектуючі до них виключно для виробництва проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ без права продажу іншим суб'єктам господарювання не менше трьох років з моменту ввезення.

Під терміном устаткування (обладнання) слід розуміти машини (крім транспортних засобів), механізми, прилади, пристрої, призначені для

використання у технологічному процесі, що здійснюється під час реалізації державної програми.

Під терміном комплектуючі до устаткування (обладнання) слід розуміти частини, виготовлені згідно із самостійним комплектом документів і призначені для застосування у складі цього устаткування (обладнання).

Порядок контролю за цільовим використанням матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них, що відповідно до цього Закону ввозяться на територію України, встановлюється Державною податковою адміністрацією України та Державною митною службою України.

6. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ у випадках, передбачених відповідною державною програмою і податковим законодавством, можуть застосовувати пільгові нормативи при обчисленні відрахувань сум податку на прибуток та інших податків і зборів.

При необхідності Кабінетом Міністрів України можуть вноситися до Верховної Ради України проекти законів про надання додаткових пільг ПФГ.

7. ПФГ згідно з чинним законодавством мають право застосовувати норми прискореної амортизації.

8. Національний банк України встановлює для банків – учасників ПФГ пільгові нормативи діяльності».

17. До статті 5 після пункту 5 додати пункти 6 і 7 зі зміною наступної нумерації пунктів:

«6. У випадках, передбачених законодавством про оподаткування, ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, ПФГ у складі головної господарської організації і учасників може здійснювати ведення спільного (консолідованого) бухгалтерського, податкового обліку і фінансової звітності.

7. ПФГ, її головна господарська організація та учасники здійснюють облік обладнання, машин, механізмів, запчастин, ввезених для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ з використанням пільг, наданих статтею 5 цього Закону, на окремому бухгалтерському субрахунку, інформацію про рух коштів на якому і на аналітичних рахунках надають при звітах відповідному державному податковому органу, відповідному міністерству, Кабінету Міністрів України».

18. Додати статтю 7 з наступною зміною нумерації статей зі змістом:

«Стаття 7. Спеціальні фонди ПФГ

1. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ здійснюють відрахування у межах розмірів, передбачених постановою КМУ про створення ПФГ, із валових витрат, до резервного фонду ПФГ і фонду фінансування НДДКР ПФГ.

2. Облік коштів резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР ПФГ здійснюється на рахунках головної господарської організації ПФГ, відкритих у банку – учасника ПФГ.

3. Виділення коштів із резервного фонду ПФГ головній господарській організації ПФГ та/або учаснику ПФГ здійснюється за рішенням загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ.

4. Кошти фонду фінансування НДДКР ПФГ розподіляються між науковими установами – учасниками ПФГ та іншими учасниками, які здійснюють НДДКР, у розмірах, що визначаються загальними зборами уповноважених представників учасників ПФГ».

19. У статті 7 у абзаці 3 замінити цифру «6» на «8».

20. Додати статтю 10 зі змістом:

«Стаття 10. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін з дня опублікування цього Закону:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

3. Національному банку України у тримісячний термін з дня опублікування цього Закону привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом».

II. До Господарського кодексу України внести наступні зміни і доповнення.

1. У підпункті 1 пункту 2 статті 55 ГК України після слів «а також інші юридичні особи» додати слова «або їх об'єднання».

2. До пункту 4 статті 118 додати слова «якщо інше не передбачено цим Кодексом».

3. Пункт 2 статті 125 викласти у редакції:

«Промислово-фінансова група є об'єднанням підприємств, до якого входять промислове та/або сільськогосподарське підприємство, транспортне підприємство, підприємство зв'язку і банк, можуть входити наукові і проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в особливому порядку, передбаченому спеціальним законодавством, і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції, надання послуг».

4. Пункт 4 статті 125 викласти у редакції:

«Промислово-фінансова група може не бути юридичною особою і не підлягати державній реєстрації як суб'єкт господарювання».

Ш. До Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції від 22 травня 1997 року внести наступні доповнення.

1. До пункту 5.2. додати підпункт 5.2.18. зі змістом:

«5.2.18. Суми коштів, спрямовані головним підприємством та учасниками промислово-фінансової групи до резервного фонду промислово-фінансової групи, фонду фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт промислово-фінансової групи».